

**TC
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ANADOLU DARPLI İSLÂMİ SİKKELERDE YAZI
(1071-1400)**

Betül SAĞIT

Danışman

Prof. Dr. Hakkı ÖNKAL

İZMİR - 2012

**TC
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ANADOLU DARPLI İSLÂMİ SİKKELERDE YAZI
(1071-1400)**

Betül SAĞIT

Danışman

Prof. Dr. Hakkı ÖNKAL

İZMİR - 2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Anadolu Darplı İslâmi Sikkelerde Yazı (1071-1400)*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

09/11/2012
Betül SAĞIT

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Anadolu Darph İslâmi Sikkelerde Yazı (1071-1400)
Betül SAĞIT

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslâm Tarihi ve Sanatları Programı

Anadolu, 1071 Malazgirt savaşı sonrasında Türkler'e kapılarını açmıştır. Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkmasından sonra bu topraklara yerleşen Müslüman Türk aşiretleri tarafından kurulan beyliklerin basmış oldukları sikkeler çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Sikkeler, tarihi olayların yazılı kaynaklara göre doğruluklarını, hükümdarların saltanat tarihlerinin kesin başlangıçlarını, hükümdarların kullandıkları unvanları, dini inançlarını, şehirlere verilmiş isim ve unvanları belgeleyen önemli bilgi kaynaklarıdır.

Beylikler dönemi olarak isimlendirilen bu döneme ilişkin genel anlamda tarihi veriler yetersizdir. Bu döneme ait sikkeler ile ilgili varolan çalışmalar ise yeteri düzeyde değildir. Biz çalışmamızda Anadolu'da yaşamış Müslüman Türk beylikleri ile devletlerinin bastırmış oldukları sikkeleri varolan yayınlar dışında müzeler ve özel koleksiyonları da inceleyerek taradık. Sikkeler üzerindeki yazılı bilgileri üç başlık altında gruplandırarak tasnif etmeye çalıştık. Bunlar; Sultanların kullanmış oldukları unvanlar, dualar ve şehirlere verilen unvanlardır.

Bu çalışma ile beyliklerin sikkeleri farklı bir açıdan incelenmiş, kullanılan ortak ve farklı ifadeler saptanarak anlamları ile verilmiştir. Beylikler dönemi sikkelerinde kullanılan dil; Arapça ve Farsça'dır. Nümizmatik alanında yapılmış bir çok yayında sikkeler üzerindeki kelimelerin yazılışları ve anlamlarında ortak bir söylem olmadığı gibi hatalara da rastlanmaktadır.

Çalışmamızda nümizmatik alanındaki bu eksikliği giderebilmeyi umut ediyoruz.

Anahtar Kelimeler; Sikke, Anadolu, Unvanlar, Anadolu Beylikleri

ABSTRACT
Master's Thesis
Inscription on Anatolian Issued Islamic Coins (1071-1400)
Betül SAĞIT

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Islamic History and Arts
Program of Islamic History and Arts

Anatolia opened its doors to Turks after the Manzikert Battle on 1071. The first Turkish principalities in Anatolia and Seigniories established by Muslim Turkish tribes settled to these lands after Anatolian Seljuq Empire was destroyed and the coins that these seigniories strike, constitute the subject of our work.

Coins are important sources certificates the accuracy of historical events according to the written sources, exact start date of the emperors' reigns, titles that the emperors use, their religious believes and name and titles given to the cities.

General historical data related to this period, which is named as the period of Seigniories, is insufficient. Available works related to the coins belong to this period are not in sufficient level. In our work, we searched and analyzed also museums and special collections except available publishing for the coins that Muslim Turkish governments and seigniories, who lived in Anatolia, had strike. We tried to grade the written information on the coins by classifying under three titles. These are; the titles used by Sultans, prayers and titles given to the cities.

Coins of seigniories are examined in a different point of view, common and different expressions, which are used, are determined and their meanings are assigned by this work. Languages used in the coins of seigniories period are; Arabic and Persian. There is no common expression in the spellings and meanings of the words on the coins in a lot of publishing of numismatic area

and also no errors are found. By our work, we hope to remove the mentioned insufficiency of numismatic area.

Keywords; Coin, Anatolia, Titles, Turkish principalities in Anatolia

**ANADOLU DARPLI İSLÂMÎ SİKKELERDE YAZI
(1071-1400)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
SİKKE İLE İLGİLİ GENEL BİLGİ**

1.1. SİKKENİN İCADI VE GELİŞİMİ	4
1.1.1. Sikke Darp (Basım) Tekniği	9
1.1.2. Darphane Görevlileri	11
1.1.2.1. Darphane Amili	11
1.1.2.2. Darphane Mevkufat Emini	11
1.1.2.3. Darphane Sahib-i Ayarı	12
1.1.2.4. Kalcılar	12
1.1.2.5. Kehleciler	12
1.1.2.6. Sikkeçiler	12

**İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA BEYLİKLER DÖNEMİNE BAKIŞ**

2.1. BEYLİKLER DÖNEMİNDE ANADOLU	13
2.1.1. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti	13
2.1.2. Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri	21

2.1.2.1. Danişmentliler (1071-1178)	22
2.1.2.2. Saltuklular (1071-1202)	25
2.1.2.3. Mengücekliler (1072-1228)	27
2.1.2.4. Artuklular (1101-1409)	29
2.1.3. Anadolu'da İkinci Beylikler Dönemi	32
2.1.3.1. Karamanoğulları (1250-1487)	34
2.1.3.2. Germiyanogulları (1300-1429)	37
2.1.3.3. Ladik Denizli Beyliği (1261-1368)	40
2.1.3.4. Eşrefoğulları (1264-1326)	42
2.1.3.5. Hamidoğulları (13.yy sonları-1493)	44
2.1.3.6. Menteşeoğulları (1299-1426)	46
2.1.3.7. Saruhanogulları (1300 -1410)	49
2.1.3.8. Alâiye Beyliği (1293-1471)	52
2.1.3.9. Karasioğulları (1297-1360)	54
2.1.3.10. Aydınoğulları (1308-1426)	57
2.1.3.11. Candaroğulları (1292-1461)	60
2.1.3.12. Sahipataoğulları (1275-1343)	63
2.1.3.13. Eretna Beyliği (1335-1381)	65
2.1.3.14. Kadı Burhaneddin Devleti (1381-1399)	67
2.1.3.15. Dulkadiroğulları (1339-1522)	69
2.1.3.16. Osmanogulları (1299-1453/1922)	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEYLİKLER DÖNEMİ SİKKELERİNDE YAZI

3.1. ANADOLU'DA İSLÂMÎ DÖNEMDE BASILAN SİKKELERDE HÜKÜMDAR UNVANLARI

3.1.1. Âdil	77
3.1.2. Alâü'd-dünya ve'd-dîn	78
3.1.3. Âlim	79
3.1.4. A'zam	80
3.1.5. Burhanî	81

3.1.6. Celâlü'd-din	82
3.1. 7. Celâli	83
3.1. 8. Cemâlü'd-din	84
3.1.9. Ebu'l-feth	85
3.1.10. Emir	86
3.1.11. Emîrû's-Sevâhil	87
3.1.12. Eşref	88
3.1.13. Fahru'd-dünya ve'd-dîn	89
3.1.14. Gâlib	90
3.1.15. Gâzi	91
3.1.16. Gıyasü'd-dünya ve'd-dîn	92
3.1.17. Hüsâmü'd-din	93
3.1.18. İmadü'd-din	94
3.1.19. İzzü'd-dünya ve'd-dîn	95
3.1.20. Kâhir	96
3.1.21. Kebir	97
3.1.22. Kutbu'd-dîn	98
3.1.23. Mansûr	99
3.1.24. Melik	100
3.1.25. Muazzam	101
3.1.26. Mugîsü'd-dünya ve'd-dîn	102
3.1.27. Muzaffer	103
3.1.28. Muzafferü'd-dünya ve'd-dîn	104
3.1.29. Mübariz	105
3.1.30. Nâsıru'd-dîn	106
3.1.31. Necmü'd-dîn	107
3.1.32. Nizâmü'd-dîn	108
3.1.33. Nûru'd-dîn	109
3.1.34. Rüknu'd-dünya ve'd-dîn	110
3.1.35. Saîd	111
3.1.36. Salih	112
3.1.37. Seyfû'd-dünya-ve'd-dîn	113

3.1.38. Sultan	114
3.1.39. Şemsü'd-dünya-ve'd-dîn	115
3.1.40. Yağıbasan	116
3.1.41. Zâhir	117
3.1.42. Zıllullâhi fi'l-âlem	118

3.2. ANADOLU'DA İSLÂMÎ DÖNEMDE BASILAN SİKKELERDE DİNİ İBARELER

3.2.1. Akibet Hayrbad	119
3.2.2. Allahü Mufettihu'l-ebvab	120
3.2.3. Allahu velâ sivâhü Muhammed Nebiyyuhu	121
3.2.4. Allahu'l-Muîn ve Resulü'l-Mübîn	122
3.2.5. Azze nasruhu	123
3.2.6. Bereketü'l-Mâli fi edâi'z-Zekâti	124
3.2.7. Bereketü'l-Mâli fi edâi'z-zekati – Bereketü'l-ömri (fi) hüsni'l-amel	125
3.2.8. Bismillâhirrahmânirrahîm	126
3.2.9. Ebbed'Allahü mülkehu	127
3.2.10. El-Azametü lillâh	128
3.2.11. El-Azametü lillahi Teâlâ	129
3.2.12. El-hamdü lillah	130
3.2.13. El-İzzetü lillah	131
3.2.14. El-minnetü lillah	132
3.2.15. El-mülkü lillah	133
3.2.16. Halled'Allahü mülkehu	134
3.2. 17. Halled'Allahü sultanehu	135
3.2.18. Harreseha'llâhu	136
3.2.19. Hullide devletühu	137
3.2. 20. Hullide memleketühu	138
3.2.21. Hullide mülkühu	139
3.2.22. Humiyetü ani'l-âfâti ve'l-beliyyeti	140

3.2.23. Hüvellezî ersele rasûlehu bi'l Hüdâ ve dîni'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dîni küllihi ve lev kerihe'l-müşrikun	141
3.2.24. Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah	142
3.2.25. Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah salla'llahu aleyhi	143
3.2.26. Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh Muhammedü'n Resûlu'llah	144
3.2.27. Li erebi'l-ibad	145
3.2.28. Nasru'n-min' Allahi ve fethu'n karib	146
3.2.29. Tevekkel ale'llahi	147
3.2.30. Tûlû'l-ömri mea'ttâati min hil'i'l-enbiyai	148
3.2.31. Kavlühu'l-Hak ve lehü'l-Mülk	149
3.2.32. Ya dâim fela fena - ya hâfiz ihfazhü - vela zevale li-mülkihi	150
3.2.33. Ya Hafıyye'l-eltaf neccina minmâ nehaf	151
3.2.34. Zammene'llahü rizka külli ehadin	152
3.2.35. Zillü's-Sultan ke-zilli'llahi, Sabitü'l-mülki bi'l-adli	153
3.2.36. Zîde mülkuhu	154
3.2.37. Zîde ömrühu	155

3.3. ANADOLU'DA İSLÂMÎ DÖNEMDE BASILAN SİKKELERDE ŞEHİR LÂKAPLARI

3.3.1. Bêled	156
3.3.2. Dârü'l Eman	157
3.3.3. Dârü'l Celâl	158
3.3.4. Dârü'l Emin	159
3.3.5. Dârü'l Mülk	160
3.3.6. Dârü's Saâde	161
3.3.7. Mahrûse	162
3.3.8. Medine	163
SONUÇ	164
KAYNAKÇA	172

KISALTMALAR

AE: Aes – Bakır

age.: Adı geçen eser

AR: Argentum –Gümüş

AV: Aureum - Altın

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

DY: Darp Yok (Darp yersiz)

H.: Hicri

M.: Miladi

M.Ö.: Milattan önce

M.S.: Milattan sonra

S. Sayı

s.: Sayfa No

ss.: Sayfa Aralığı

TY: Tarih Yok (Tarihsiz)

ŞEKİLLER LİSTESİ

Fotoğraf 1: Elektron sikke örneği	s.5
Fotoğraf 2: Lidya kralı Kroisos tarafından bastırılan sikke (MÖ. 550-546)	s.6
Fotoğraf 3: Arap-Sasani Dirhemi	s.7
Fotoğraf 4: Halife Abdülmelik Dinarı	s.7
Fotoğraf 5: Roma imparatoru Augustus’a ait sikke kalıbı (MS. 27)	s.9
Fotoğraf 6: Sikke basım işlemi	s.10
Fotoğraf 7: I.Mesud’a ait Labarum tutan hükümdar tasvirli sikkesi	s.15
Fotoğraf 8: Rükneddin Süleymanşah’ın elinde Teber tutan atlı süvari tasvirli sikkesi	s.16
Fotoğraf 9: II. Gıyaseddin Keyhüsrev’e ait sikke	s.18
Fotoğraf 10: Melik Muhammed’in “ <i>Rum Ülkesinin Hükümdarı, ve Anadolu, Muhammed</i> ” yazılı sikkesi	s.22
Fotoğraf 11: Melik Zünnûn’un Figürlü sikkesi	s.23
Fotoğraf 12: Nasirüddin Muhammed’ e ait atlı süvari tasvirli sikke	s.26
Fotoğraf 13: Fahreddin Behramşah’ın sikkesi	s.27
Fotoğraf 14: Nureddin Muhammed’e ait Cebrail tasvirli sikke örneği	s.30
Fotoğraf 15: I. İbrahim Bey’e ait sikke örneği	s.35
Fotoğraf 16: Mehmet Beye ait sikke örneği	s.38
Fotoğraf 17: Murad Arslan’a ait Ladik darplı akçe örneği	s.40
Fotoğraf 18: II. Süleyman Bey’e ait sikke örneği	s.42
Fotoğraf 19: Feleküddin Dündar bey’e ait sikke örneği	s.44
Fotoğraf 20: Ahmed Gazi’nin sikkesi	s.47
Fotoğraf 21: İshak Bey’e ait sikke örneği	s.49
Fotoğraf 22: Karaman b. Savcı Bey’ e ait sikke örneği	s.52
Fotoğraf 23: Beylerbeyi Çelebi’ye ait sikke örneği	s.55
Fotoğraf 24: Mübarizeddin Mehmet Bey dönemine ait Karakuş tasvirli sikkesi	s.57
Fotoğraf 25: Celaleddin Bayezid’e ait sikke örneği	s.60
Fotoğraf 26: Muzaffereddin Devle’ye ait sikke örneği	s.63
Fotoğraf 27: Alaeddin Eretna’ya ait sikke örneği	s.66
Fotoğraf 28: Kadı Burhaneddin Ahmed sikkesi	s.67
Fotoğraf 29: Şehsuvar Bey’in sikkesi	s.69

Fotoğraf 30: Orhan Gazi sikkesi	s.72
Fotoğraf 31: II. Murad'ın Kayı boyunun damgasını taşıyan sikkesi	s.75
Harita 1: Anadolu'da kurulan ilk Türk Beylikleri Haritası	s.21
Harita 2: XIII-XIV. Yüzyıl Anadolu Beylikleri Haritası	s.32

GİRİŞ

Anadolu’da “Beylikler” dönemi olarak adlandırılan döneme ilişkin bilgilerimiz kaynak yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla aydınlığa kavuşmamaktadır. Bu döneme ilişkin en önemli bilgi kaynakları; Vakayinâmeler, seyahatnâmeler, coğrafi eserler, arşiv belgeleri ve kitabelerdir. Bunların dışında sikkeler de çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Sikkeler; tarihi olayların yazılı kaynaklara göre doğruluklarını, hükümdarların saltanatlarının kesin başlangıç tarihlerini, hükümdarların almış oldukları isim ve unvanlarını, dini inançlarını, şehirlere verilmiş isim ve unvanları belgelemektedir.

Bir hükümdarın kendi adına sikke darp ettirmesi egemenliğin en önemli simgelerinden biri olarak kabul edilmiştir. İslâm devletleri de bu geleneği sürdürerek sikke ve hutbeyi egemenliğin iki önemli simgesi saymışlardır. Malazgirt savaşı sonrasında Türkmenler, Anadolu’nun içlerine doğru ilerleyip, kendi devletlerini kurmuşlar ve kendi adlarına sikkeler kestirmişlerdir. Bu çağda Anadolu’nun kültürü, sikkelerinden de anlaşılacağı gibi oldukça karışıktır. Beylikler döneminde Anadolu’da basılan sikkelerde genel olarak baktığımızda, önceden Anadolu’da yaşamış olan kültürlerin yansımaları görülmektedir. Örneğin; Anadolu Selçuklu sultanlarının basmış olduğu sikkelerin bir yüzünde Bizans haçı diğer yüzünde ise Arapça yazılmış dualara rastlanmaktadır. Artuklu sikkelerinde de benzer durum söz konusudur. Sikkelerin bir yüzünde Eski Yunan ve Roma tarzında figürler yer alırken, diğer yüzde Arapça ibareler görülmektedir. İslâmiyet’i yeni kabul etmiş olan bu devletler, Arap harflerini benimseyip kendi adlarına sikkeler kestirmişler, kendi bağımsızlıklarını, özerkliklerini ortaya koymuşlarsa da Anadolu’da var olan kültürden de uzaklaşmamışlardır.

Anadolu Beylikler dönemine ait sikkeler ile ilgili araştırmalar yetersizdir. Ülkemizde İslâmi nümizmatik alanında yapılan çalışmalar da çok fazla değildir. Bu çalışmaların ilk ve en önemlileri İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk tarafından yapılmıştır. Beylikler dönemine ait sikkeleri konu alan yayınlardan en önemlileri arasında Celil Ender’in katalog formatında hazırlanmış olan eserleri yer almaktadır.

Biz çalışmamızda, Beylikler dönemi sikkeleri üzerindeki ortak, benzer ve farklı ifadeleri tespit edebilmek için sikkeler üzerindeki yazılı bilgileri unvanlar, dualar ve darp yerleri olarak gruplandırarak incelemeyi uygun bulduk. Benzer tasnif şeklini Nuri Pere “*Osmanlılarda Madeni Paralar*” adlı eserinin bir bölümünde kullanarak Osmanlı dönemi sikkeleri üzerinde yer alan unsurları, kategorilere ayırarak incelemiştir. Yılmaz İzmirlier’ in “*Hamidoğulları Beyliği Paraları*” adlı eserinin son bölümünde bu dönemde kullanılan dua terkipleri listelenmiş ve anlamları ile verilmiştir. Cüneyt Ölçer’in “*Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları*” adlı eserinin son bölümünde de bu dönemde kullanılan dua terkipleri yazılım ve okunuşları ile verilmeye çalışılmıştır. Bu yayınlar dışında yapılan çalışmalar tek bir beyliğin sikkelerini, bastıran hükümdara göre kronolojik olarak tanıtmaya yönelik oldukları için sikkelerin fotoğraf veya çizimleri ve sikke üzerindeki ibarelerin okunuşlarını kapsamaktadır.

Yapılan kazı çalışmaları sayesinde bulunan sikkelerle bilgilerimize sürekli yenileri eklenmektedir. Ancak üniversitelerimiz bünyesinde İslâmi sikkeler ile ilgili yapılan çalışmalar son derece az ve yetersizdir. Bu hususta yapılacak olan araştırmaların artması en büyük temennimizdir.

Bir beyliğin paralarını doğru olarak tespit edebilmemiz ve kronolojik sıraya koyabilmemiz için tarihçesini bilmemiz gereklidir. Bu nedenle çalışmamızın birinci bölümünde, Anadolu’da yaşamış olan beyliklerin tarihçelerine yer vermeyi uygun bulduk. Çalışmamızın ikinci bölümde ise doğrudan her beyliğin paralarını tek tek tanıtmak yerine, sikkeler üzerinde gördüğümüz yazılı bilgileri üç ana gruba ayırarak tasnif ettik. Yayınlanan araştırmalarda çoğu kez birbirinden farklı okunmuş ve yazılmış olan bu unsurları doğru yazım ve okunuşlarını ile verebilmeyi amaçladık.

Bu çalışmada konuya ilişkin yazılı kaynakların dışında İzmir Arkeoloji müzesi ile, Çeşme müzesi, Efes müzesi ve Bergama müzelerinin İslâmi sikke seksiyonları yerinde incelenmiş ayrıca Türkiye ve yurt dışında yer alan yirmi iki özel koleksiyondan yararlanılmıştır. Öncelikle beni bu konuda çalışmaya teşvik eden ve çalışmamı titizlikle yöneten Sayın hocam Prof. Dr. Hakkı Önkal’a teşekkür ederim. Çalışmamın her aşamasında bilgi birikimi ve desteği ile hep yanımda olan değerli meslektaşım Gültekin Teoman’a, koleksiyonlarında yer alan eserleri inceleme,

fotoğraflama ve yayınlama imkanını sunan müzelere ve koleksiyonerlere de teşekkürü borç bilirim.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİKKE İLE İLGİLİ GENEL BİLGİ

1.1.SİKKENİN İCADI VE GELİŞİMİ

İnsanoğlu, devamlı artan ihtiyaçları nedeniyle yeni icatlar ortaya çıkarmıştır. Bu icatlar içinde, sikke (metal para) de önemli bir yere sahip olmuştur. Sikkenin tanımını, devlet tarafından tedavüle çıkarılan, ağırlığı, ayarı, değeri ve geçerliliği olan, üzerinde yazı veya resim ile garanti edilmiş olan metal para şeklinde yapabiliriz.

Sikkenin icadından önce insanoğlu, karşılamaya çalıştığı ihtiyaçlarının gittikçe çoğalması sonucu bunları tek başına sağlayamaz olmuş ve toplu yaşamın getirdiği zaruretler dolayısıyla da ilk olarak “*değiştirme-takas*” yolunu bulmuştur. İhtiyacından fazla olan malını bir başkasının ihtiyaç fazlası olan başka bir malı ile değiştirme yolu ile ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ancak takas yönteminin yarattığı güçlükler, insanları değiştirmesi kolay ve değeri herkes tarafından kabul gören malların takas edilmesi yoluna itmiştir¹.

Mal değiştirmede kullanılan ilk vasıtalar, daha çok coğrafi şartlara ve insan topluluklarının yaşayış seviyelerine göre çeşitli şekillerde olmuştur². Örneğin deniz kıyısında yaşayanlar istiridye kabuklarını veya kurutulmuş balıkları bu amaç için kullanırken, karasal bölgelerde yaşayan insanlar ise vücutlarını örtmeye yarayan hayvan postlarını ve ehlileştirmiş oldukları hayvanlarını bu amaç için kullanmışlardır. Bazı yerlerde insan dahi değiştirme vasıtası olmuştur. Homer’e göre çalışan bir esir kadın dört sığıra eş tutulmuştur. Bunun yanında buğday, arpa, yulaf gibi toprak mahsullerinin de değiştirme vasıtası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu vasıtalar değerli madenlerin bulunmasına kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Değerli madenlerin bulunmasıyla diğer mallar yerine bu madenler kullanılmaya başlanmıştır. Ancak değerli madenlerin külçe ve çubuk şeklinde ve farklı ağırlıklarda olmaları bu vasıtanın ölçülür, tartılır hale getirilerek kullanılmasını mecbur kılmıştır. Bu nedenle insanlar terazi ile mihenk taşı bulmuşlar ve

¹ Nuri Pere, **Osmanlılarda Madeni Paralar**, YKY, İstanbul 1968, ss. 7-9.

² Oğuz Tekin, “Sikkenin Bulunuşundan Önceki Değişim ve Ödeme Araçları”, **Arkeoloji ve Sanat** Cilt 40/41. 1988, ss. 22-27.

kullanmaya başlamışlardır. Her yerde her zaman bu ölçü vasıtalarını bulmak mümkün olmadığından madenleri el ve göz ile kontrol edilebilecek şekle sokmak gerekmiştir. Bu amaçla önce dere kenarında bulunan elektron parçalarının ağırlıklarının kontrol edilerek, damgalanması ile madeni para kullanımı başlamıştır (Bkz. Fotoğraf 1). Zamanla bu madenleri birbirinden farklı külçeler halinden çıkartmak için önceleri çekiçle, sonraları cendereler ve presler vasıtasıyla yassı ve yuvarlak para basma yoluna gidilmiştir. O devirde her isteyen bu tarzda para bastırabildiğinden bu defa bir takım hileler ve ölçüsüzlükler meydana gelmiştir. Bunu önlemek için parayı bastıranın sorumluluğunu tespit etmek amacıyla parasının üzerine işaretini koyması veya damga vurması usul olmuştur. Daha sonraları bir yüze arma niteliğinde olan hayvan figürleri işlenmiştir. Fakat bu yöntem de sorunları giderememiş, değişik damgalı ve yazıları birbirinden farklı birçok para ortaya çıkmıştır. Sonunda ilk kez ekonomik amaçlarla özel kişiler tarafından kullanılmış olan sikkenin basım hakkı kısa süre sonra devlet eline geçmiştir.

Fotoğraf 1: Elektron sikke örneği.

Üzerinde ayar ve ağırlığının garantisi anlamında damga bulunan paranın ilk olarak ne zaman ve kim tarafından çıkarıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bundan 19 asır kadar önce yaşayan Lexicographe Pollux, ilk resmi parayı basanın Argos kralı Pheidon mu yoksa Lydialıların kralı Gyges mi olduğu hususunda kesin bir karara varamadığını kaydetmektedir. Günümüzde kabul gören, bilinen ilk paraların M.Ö. 7. yüzyıl sıralarında Batı Anadolu’da Antik çağın önemli ticari merkezlerinden biri olan Lydia Krallığında basıldığıdır. (Bkz. Fotoğraf 2) Bu paraların dörtte üçü altın ve

dörtte biri gümüş karışımı olan elektrondan yapılmıştır³. Sikkenin Lydia Krallığı tarafından icat edilmesinden sonra, sikke basımı Batı Anadolu'da hızla yaygınlaşmıştır. İonia bölgesinde çok sayıda kent sikke basmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalar en eski paraların Anadolu'da, özellikle Milet, Efes gibi önemli şehirlerde basılmış olduğunu ve elektrondan yapılmış olduklarını göstermektedir. Sikke basımı yüzyıllar boyunca gelişmiş ve Roma imparatorluğu döneminde en üst seviyeye ulaşmıştır⁴. Bu dönemde büyük alışverişlerde altın sikkeler, günlük küçük işlerde ise önceleri bronz daha sonraları da bakır sikkeler kullanılmıştır.

Fotoğraf 2: Lidya Kralı Kroisos tarafından bastırılan sikke, (MÖ. 550-546)

Bir devletin, bir halkın bağımsızlığının simgesi olan sikkeler sülaleler, kent devletleri, kavimler ve birlikler tarafından darp edilmiş zaman içinde iç ve dış politik nedenlere bağlı olarak, sistemlerinde ve ayarlarında oynamalar olmuştur.

İslâm dininin ortaya çıkmasından sonra, bu dini kabul eden topluluklar, Bizans'ın altın soliduslarını (rumi dinar) ve Sasani gümüş dirhemlerini kullanmaya devam etmişlerdir. İçerdikleri değerli madenlerden ötürü bu para birimleri İslâm ülkelerinde önemli alışveriş aracı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bizans'ın ekonomik ve ticari gücünün azaldığı dönemde ise İslâm devletlerinin altın dinarları daha önce Bizans soliduslarının oynadığı rolü üstlenerek Akdeniz çevresinde genel kabul gören bir ödeme birimi olmuştur⁵.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Howgego, **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi**, Çeviren: Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul, 1998, Antik dönem Anadolu darphane sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz Tekin, **Antik Nüsmizmatik ve Anadolu**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

⁴ David R. Sear, **The History and Coinage of the Roman Imperators**, London 1998, s. 19.A. Burnett, **Coinage in the Roman World**, Seaby Ltd., Londra, 1987.

⁵ Ömer Diler, **İlhanlar İran Moğollarının Sikkeleri**, İstanbul 2006, s. 19

İslâm ülkelerinde dinar (altın), dirhem (gümüş) ve fels (bakır) olmak üzere üç tür metal para kullanılmıştır. Yüzyıllarca Roma, Bizans ve Sasani paralarının tedavülde kaldığı Ortadoğu'da ilk İslâm parası Halife Ömer döneminde (634-644), Sasani paraları üstüne İslâm'a özgü bazı işaretlerin kazınması ile oluşturulmuştur (Bkz. Fotoğraf 3). Halife Abdülmelik ise 693'te bir yüzünde kendi resminin bulunduğu ilk İslâm dinarını bastırmıştır⁶. Bu paranın diğer yüzünde Kelime-i Tevhid yazılmıştır (Bkz. Fotoğraf 4).

Fotoğraf 3: Arap-Sasani Dirhemi

Fotoğraf 4: Halife Abdülmelik Dinarı

⁶ İbrahim ve Cevriye Artuk, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu**, Cilt I, İstanbul 1970, s. 35.

694'te Emevi eyaletlerinde gümüş İslâm paraları da basılmaya başlanmıştır. Emevi Dinarı, Bizans solidusuna eşit saf altın, dirhem de halis gümüşten imal edilmiştir.

Paraların üzerine hükümdar ve halifelerin adlarının yazılmasını ilk kez Emeviler döneminde görmekteyiz. IX. yüzyıl İslâmi dönem sikkelerine baktığımızda ise İslâm sikkelerinin biçiminin bazı temel kurallara bağlandığını anlıyoruz. Paranın üstüne egemenliği tanınan halifenin ve hükümdarın adı, sultanın ya da melikin kendisinin ve babasının adı, hükümdarlık unvan ve lakapları, kelime-i tevhid, paranın basıldığı kent ve basım yılı yazılmaya başlanmıştır.

Bir hükümdar tahta çıktığında, bir önceki hükümdar adına basılmış dolaşımdaki sikkelerin toplanması ve darphanelere sevk edilerek yeni hükümdar adına basılmış sikkelerle değiştirilmesi bir devlet geleneğiydi. Bu işleme *tecdid-i sikke* (sikkelerin yenilenmesi) adı verilmekteydi. Bir darphanenin üretim düzeyi, bireylerin darphaneye getirdikleri yenilenecek gümüş akçeler ve hurda gümüş ile devletin para basımı için sağladığı gümüş miktarına bağlıydı. Bu nedenle üretim düzeyleri, büyük dalgalanmalar gösteriyordu. Örneğin *tecdid-i sikke* dönemlerinde darphanelerin faaliyetlerinde önemli artışlar gözlenmekteydi.

1.1.1. Sikke Darp (Basım) Tekniği

Sikkenin yapılacağı metal⁷ eritilip çubuk ve şerit haline getirildikten sonra, küçük parçalara bölünürdü. Bu küçük parçalar ısıtılarak tavlanır ve iki kalıp arasına yerleştirilip çekiçe vurulmak suretiyle para haline getirilirdi. Bu kalıplar⁸, silindir veya koni şekilli iki demir parçasından ibarettir (Bkz. Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Roma imparatoru Augustus’a ait sikke kalıbı (MS. 27)

Darp edilecek paranın iki yüzünde yer alan yazı ve şekillerin negatifi sikkegenbaşı tarafından bu demir parçalara işlenirdi (hakkedilirdi). Sikke üzerindeki dua, darp yeri vb. içeren kalıp alta, sultanın adını veya tuğrasını içeren kalıp da üste yerleştirilirdi⁹. Bu nedenle alt kalıp; ön yüz, üst kalıp ise arka yüz olarak adlandırılmıştır. İki kalıp arasına tavlanarak konulan parçanın kaymasını önlemek amacıyla kalıplar üzerine noktalar ve dişler oyulurdu¹⁰. Demir kalıplar su verilerek sertleştirilirdi. Bu teknikte darbenin iki kalıba da dik bir doğrultu izlemesi gerekmektedir. Ancak el becerisi gerektiren bu işte bunu her defasında sağlamak mümkün olmadığından, paraların tümünde aynı standart tutturulamıyor, kayık baskılı sikkeler imal edilebiliyordu.

⁷ Sikke metalinin kaynağı ile ilgili olarak yazılı kaynaklar, doğal madenlerin dışında, ganimetler, tazminatlar, armağanlar, satın almalar ve stoklanmış çeşitli eşyaların eritilmesinden de söz ederler. Bkz. Christopher Howgego, “Why did ancient strike coins?” *Numismatic Chronicle*, Nr. 150, 1990, ss. 4-7.

⁸ Beylikler dönemine ait günümüze ulaşabilmiş bir sikke kalıbı örneği bulunmamaktadır.

⁹ P. Grierson, *Numismatics*, Oxford University Press, 1975, ss. 100-111

¹⁰ Günümüzde kullandığımız paraların etrafında da bu dişler mevcuttur.

Darp esnasında kalıbın kaymasını önleyebilmek için zamanla, iç içe geçen kalıplar kullanılmıştır¹¹. Bu teknikte alt kalıp geniş ve düz bir yüzey üzerine açılan silindirik şekilli bir çukurun tabanına yerleştirilerek sabit hale getirilmiştir. Çukurun kenarında dikey bir yarık bulunmaktadır. Önceden eritilen metalin şekillendirilmesiyle oluşturulan pul, çukurun içine yerleştirilip, yaklaşık çukurun çapındaki üst kalıp da çukur içine yerleştirildikten sonra üzerine çekiçe vurulma suretiyle sikkeler imal edilmiştir. (Bkz. Fotoğraf 6) Bu teknikle kalıpların ve dolayısıyla sikke üzerinde yer alan yazı ve işaretlerin kayması önlenmiş, paraların daha düzgün bir şekilde imal edilmeleri mümkün olmuştur.

Fotoğraf 6: Sikke basım işlemi

¹¹ H. 1099 / M. 1687-88 senesinde mekanik işlemle bakır para darbına başlanmıştır.

1.1.2. Darphane Görevlileri

Sikke imalatında kullanılacak olan metal darphanede sikkeye dönüştürülüyordu. Sikke darbını gösteren gravürler, günümüze kadar gelebilen kalıplar ve sikkeler üzerinde yapılan bilimsel incelemeler sikke üretiminde kullanılan teknoloji hakkında bilgi vermektedir¹². Sikke basım işlemini gerçekleştiren görevlileri şu şekilde sıralayabiliriz;

1.1.2.1. Darphane Âmili : Darphanenin işletilmesinden birinci derecede sorumlu olan yetkilidir. Görev ve yetkileri padişah fermanıyla belirlenirdi. *Darphane âmili* merkezden gündelikle (ulufeli) tayin edilen güvenilir bir kişiydi. Bu nedenle kendisine "*Darphane Emini*" de denirdi. *Darphane âmili* başında bulunduğu darphane işletmesinin yıllık gelirini belli bir seviyenin altına düşürmemeyi taahhüt ederdi. Yanında, kayıtları tutan bir de kâtibî bulunurdu. Bu şekildeki görevlendirmeye "*ber vech-i emanet*" denirdi. Darphane emininin en yüksek kâr düzeyini taahhüt ettiği "*Ber Vech-i İltizam-ı Emanet*" adı verilen atamalar, devlete daha fazla gelir sağlayacağı düşünüldüğünden, tercih edilirdi. Darphanelerin "*İltizam*" suretiyle işletilmeleri bir nevi taahhüt işi olup başkentte veya darphanenin bulunduğu kadılıkta, işletmeye talip olanlar, arasında açık artırmaya çıkarılmakta ve işletmeye en çok kâr sağlayacağını taahhüt eden kişiye bu görev verilmekteydi. İşletmeyi üzerine alacak "*Mültezim*" adı verilen kişi veya kişiler geliri artıracak önerilerini ayrıntılı bir şekilde bildirir ve uygun bulunan öneri, fermana aktarılırdı. Mültezimin darphane âmili olarak görevi padişah fermanıyla onaylanmaktaydı¹³. *Âmil*, yanındaki kâtip ve yardımcıları, gündelikle çalıştırırdı. Mültezimin ödemeyi taahhüt etmiş olduğu akçenin garantisi olarak, mültezimin mal varlığını teminat akçesi olarak göstermesi ve bunun kadılık defterine kaydedilmesi şarttı.

1.1.2.2. Darphane Mevkufat Emini : Şu veya bu sebepten darphanenin iltizama verilememesi veya âmilin görevini göremeyecek duruma düşmesi halinde yeni âmilin tayinine kadar geçecek süre içinde işi yükümlenen kişidir.

¹² Cornelius C. Vermeule, **Some Notes on Ancient Dies and Coining Methods**, Spink and Son, London, 1954, s. 18

¹³ Şerafettin Erel, **Nadir Birkaç Sikke**, Baha Matbaası, İstanbul, 1963, s. 6.

1.1.2.3. Darphane Sahib-i Ayarı : Darphanenin üstatlarının, sarraflarının ve kalcılarının amiri olup darphanede hilesiz ve halis gümüş akçe kullanılmasından sorumlu kişidir. Dilediğini işe alıp, çıkarma yetkisine sahip olduğu bilinmektedir.

1.1.2.4. Kalcılar : Madeni döküp, çubuk haline getiren kişilerdir. Ekip halinde çalıştıklarını bilmekteyiz. Darphanelerin metal eritilen bölümlerine *kefçe* denilirdi. Eritme potası da aynı adla anılmaktaydı. Isıtma esnasında madenin bir kısmı yandığından (*Harkun-nâr* olduğundan), darphane geleneğine göre "*noksan-ı kefçe*" adı altında bir fire hakkı tanınırdı. Bu fire yüzdesinden fazlasını, bu kısımdan sorumlu kişi tazmin etmekle yükümlüyüdü.

1.1.2.5. Kehleciler : Çekilmiş teli parça parça kesen ve işleyen kişilerdir. Bunların arasında *dolapçı, telci, haddeci, cilâcı, sebiheci, vezneci, yassılayıcı, sarraf, dideban, perdahçı* adıyla anılan görevliler de vardır.

1.1.2.6. Sikkeçiler : Sikke basım işini yapan görevlilerdir. *Kassam* (bölüm bölüm ayırıp veren kişi), *kelpenci* (ısıtılmış malı kerpetenle tutup işleyen kişi), *tuğracı* (tuğrayı basan kişi), *sikkedar* (sikke basan kişi) *vezzan* (sikke tartan kişi) gibi adlarla anılan görevliler olduğu da bilinmektedir¹⁴.

¹⁴ Gültekin Teoman, **Beylikler ve Erken Osmanlı Döneminde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, ss. 12-13.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA BEYLİKLER DÖNEMİNE BAKIŞ

2.1. BEYLİKLER DÖNEMİNDE ANADOLU

26 Ağustos 1071 Malazgirt savaşı ile Anadolu'nun kapıları Türkler'e açılmıştır. Malazgirt zaferi ile Bizans'ın hakimiyeti kırılıp Anadolu'da hızlı bir yayılma ve yerleşme hareketi başlamıştır¹⁵. Zaferin sonrasında Türk akıncıları İzmit Körfezi'ne kadar ulaşmış ve Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ağırlıkta olmak üzere fethedilen topraklarda Türk Devlet ve Beylikleri kurulmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde bu beyliklerin kısa tarihçeleri ile bastırmış oldukları sikkelerin genel özelliklerine değinilecektir.

2.1.1. Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti

Anadolu'da kurulan ilk beylikler ve Anadolu (Türkiye) Selçuklularına ilişkin günümüze yeterli bilgi ve belge ulaşamamıştır¹⁶. Anadolu'da kurulan ilk Müslüman Türk devleti olan Anadolu Selçukluları'nın kuruluş tarihi ve ilk başkenti hakkında tarihçiler değişik görüşler ileri sürerler¹⁷. Bu görüşlerden daha çok benimsenmiş olanı 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından İznik'te kurulmuş olduğudur¹⁸.

¹⁵ Türkler, Anadolu'ya önceleri, keşif ve ganimet elde etmek için seferler düzenlemişken Malazgirt savaşının ardından ise Anadolu'yu vatan edinme istekleri ortaya çıkmıştır. Bu istek, yerine getirebilecekleri siyasi ortamın mevcut oluşu ve başarılı bir fetih siyaseti izlenmesiyle sağlanmıştır. Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 281-295., Claude Cahen, **Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi** (XI. Yüzyılın ilk Yarı), çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, TTK, Ankara, 1988. Anadolu'nun Türkleşmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1971; Mehmet Şeker, **Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁶ Anadolu Selçuklularına ait günümüze ulaşmış kaynaklar hakkında bilgi için bkz. M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, Cilt 7, s. 27; Mehmet Şeker, "Türkiye (Anadolu) Selçukluları Tarihine Dair Bazı kaynak Çalışmaları ve Menakıb-nameler'le Fütüvvet-nameler" *İstem*, Sayı 5, ss. 79-95

¹⁷ İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1981, ss. 1-28.

¹⁸ Bazı araştırmacılar, devletin ilk idare merkezinin Konya olduğunu savunmaktadırlar. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, s. 40.

Anadolu Selçuklu devletinin ilk hükümdarı ve kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah (1075-1086), kendisine katılan Türkmenlerle birlikte Bizans 'a komşu olan İznik'i başkent yaparak Anadolu Selçuklu devletini kurduktan sonra, Bizans'ın iç karışıklığından yararlanarak, bazen prensler bazen de imparatorlar ile menfaat anlaşmaları yaparak sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Bu politika sayesinde, devletin sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yörelerinde genişleterek, kısa sürede Anadolu kıyılarında gümrük daireleri kurarak, boğazdan geçen gemilerden vergi almaya başlamıştır¹⁹. Fethettiği bölgelere Türkmen gruplarını yerleştirerek, Anadolu'nun hızla Türkleşmesini sağlamıştır. Bu dönemde, Roma ülkesi (Romania-Rum) olan Anadolu "Turchia'ya" (Türkiye) dönüşmüştür²⁰. Süleymanşah'ın ölümünden sonra (1086), Anadolu Selçuklu Devleti, 1086-1092 yılları arasında altı yıl hükümdarsız kalmıştır. Bu süre içinde Anadolu'daki beylikler, kuvvetlenerek, adeta bağımsız hale gelmişlerdir. Önce emir Ebu'l Kasım, daha sonra da kardeşi Ebu'l Gazi devlet işlerini vekil olarak yönetmişlerdir.

Süleymanşah öldüğünde, çocuk yaşta olan oğulları, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından, yetiştirilmek üzere İsfahan'a alınmışlardı. 1092'de Melikşah'ın ölümü üzerine Süleymanşah'ın büyük oğlu Kılıç Arslan Sultan Berkıyark'ın müsaade alarak kardeşi ile İznik'e gelmiştir. Kılıç Arslan (1092-1107), Haçlı saldırıları nedeniyle, Anadolu Selçuklu devletinin başkentini Konya yapmış ve Türkleri Orta Anadolu'da toplamaya başlamıştır²¹. On beş yıl süren hükümdarlığı boyunca devletin topraklarını genişletmek ve elde tutmak için Bizans ve Haçlılar ile mücadele halinde olan Sultan Kılıç Arslan Anadolu'nun birliğini korumada büyük bir çaba göstermiş ve başarı elde etmiştir. Musul'u elde tutma mücadelesi sırasında Habur ırmağında boğularak ölmüştür (1107).

Sultan I. Kılıç Arslan'dan sonra oğlu Şahinşah, Konya'da Türkiye Selçuklu devletinin üçüncü sultanı olarak tahta çıkmıştır (1110-1116). Başlangıçta Bizans ile

¹⁹ Bizans imparatoru Aleksios Komnenos 1081 yılında Süleymanşah ile bir anlaşma yaparak (Dragos suyu anlaşması), Selçukluların boğazı terk etmeleri ve Daragos suyuna çekilmeleri için yüksek bir vergi ödemeyi kabul etmiştir. bkz. Ali Sevim, Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK, Ankara, 1989, s. 103, Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, Eğitim Kitabevi, Konya, 2004, s. 113.

²⁰ Claude Cahen, **Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979, s. 151.

²¹ Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

barış yapmak zorunda kaldıysa da Bizans imparatoru Aleksios'un ölümünü fırsat bilerek, İznik'e kadar olan toprakları geri almayı başarmıştır. Kardeşi Mesud tarafından hile ile yakalanarak 1116'da öldürülmüştür.

Sultan I. Mesud kayınpederi Danişmend Emir Gazi'nin yardımı ile kardeşi Şahinşah'ı tahttan indirerek Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur (1116-1155). Bu dönemde Anadolu'daki siyasi üstünlük, Selçuklulardan Danişmendlilere geçmiştir. Sultan I. Mesud, Anadolu'da bozulan Türk birliğini yeniden kurmak için önemli çalışmalar yapmıştır. Danişmendli beyliğindeki taht mücadelesinden istifade ederek Anadolu Selçuklularını yeniden güçlendirmeyi başarmıştır. I. Mesud, Bizans ve Haçlılarla mücadelelerinde önemli başarılar elde etmiş ve devletin sınırlarını genişletmiştir.

Fotoğraf 7: I.Mesud'a ait Labarum tutan hükümdar tasvirli sikkesi.

I. Mesud ölmeden önce devletini üç oğlu²² arasında bölüştürmüş Elbistan meliki Kılıç Arslan'ı Selçuklu tahtına oturtmuştur. II. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminde, Haçlılara karşı başarılı savaşlarda bulunulmuştur. II. Kılıç Arslan'ın önemli başarılarından biri 1176'da Bizans ordusuna karşı Miryakefalon vadisinde kazanmış olduğu zaferdir. Bu zaferin ardından, 1178'de Anadolu'ya hakim olabilmek için Selçuklularla mücadeleye girişen Danişmendli beyliğini kesin olarak ortadan kaldırarak, Anadolu'da milli birliğin kurulmasında önemli bir başarı elde etmiştir.

²² I. Mesud'un üç oğlu; Kılıç Arslan, Şahinşah ve Dolat (Devlet).

Sultan II. Kılıç Arslan'ın uzun, yorucu ve başarılarla dolu saltanat dönemi sonunda yaşı gereği seferlere çıkamamaya başlaması üzerine 1186'da Türk devlet töresine uyularak ülke on bir oğlu arasında bölüştürülmüştür²³. Bu statü ile her melik, kendi adına hutbe okutup para bastırmakta, yaptırdıkları binalara kitabe yazdırmakta; fakat “sultan” unvanını kullanamamaktaydılar.

Babası II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) başa geçmiştir. Bu ilk saltanatı beş yıl sürmüş, saltanatı boyunca ağabeyleri, Bizans ve Haçlılar ile başarılı mücadelelerde bulunmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatı 1196'da kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah'ın Konya'ya gelerek tahtı ele geçirmesi üzerine son bulmuştur.

Fotoğraf 8: II. Rükneddin Süleymanşah'ın elinde Teber tutan atlı süvari tasvirli sikkesi

II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204), tahta çıktıktan sonra kardeşlerinin elinde olan Amasya ve Niksar'ı almış, Bizans'ın Samsun'daki ticaret gemilerine saldırarak, vergi ödemeye mecbur kılmıştır. Doğu Anadolu topraklarına sürekli saldırı halinde bulunan Gürcülere karşı diğer Türk hükümdarları ile sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Saltuklu beyliğine son vermiştir (1202). Artuklu emirleri de II. Süleyman'a tabi olmuşlar ve böylece Selçuklu hükümdarlığı Mardin ve Diyarbakır'a kadar uzamıştır. II. Rükneddin Süleymanşah 1204'te ölmüş, yerine

²³ Bunlar; Sivas ve Aksaray meliki Kudbeddin Melikşah, Tokat ve yöresinin meliki Rükneddin Süleymanşah, Kayseri ve çevresinin meliki Nureddin Sultaşah, Elbistan meliki Muğiseddin Tuğrulşah, Malatya meliki Muizzeddin Kayserşah, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir meliki Muhyiddin Mesud, Uluborlu ve Kütahya yörelerinin meliki Gıyaseddin Keyhüsrev, Niksar ve Koyulhisar meliki Nasrüddin Berkharukşah, Amasya meliki Nizameddin Argunşah, Niğde meliki Arslanşah, Ereğli ve güney uç bölgesinin meliki Sancarşah'tır.

henüz çocuk yaştaki oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan tahta çıkarılmış ancak sekiz ay kadar kısa bir süre tahtta kalabilmiştir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez Selçuklu tahtına çıkmıştır (1205-1211)²⁴. Komnenosların Trabzon'da devlet kurup bu bölgedeki kervan yollarını tehlikeye düşürmesi üzerine, ticaret yollarını güvenlik altına almıştır. Akdeniz'in önemli ticari limanı olan Antalya'yı ele geçirmiştir (1207). Bu fetih ile Anadolu Selçuklu devleti, iktisadi bakımdan büyük gelişmeler elde etmiştir. Selçuklular, ilk kez Avrupalılarla ticari antlaşmalar yapmışlardır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu'yu uluslararası ticaret yolunun merkezi konumuna getirerek devleti ekonomik açıdan refaha ulaştırmıştır. 1211'de vefatı üzerine yerine Malatya meliki olan oğlu I. İzzeddin Keykavus geçmiştir.

I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), ülkede huzursuzluğa sebep olan kardeşi Alaeddin Keykubad ile mücadele etmiş ve onu Malatya yöresindeki Minşar kalesine hapsetmiştir (1212). Babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ticaret politikasını sürdürerek Kıbrıslılarla yeni bir ticaret antlaşması imzalamıştır²⁵. 1214'te Sinop'u fetheden I. İzzeddin Keykavus, Sultanü'l Gâlip (Galip Sultan) unvanını almıştır. 1220'de ölümü üzerine yerine geçecek oğlunun bulunmayışı nedeniyle vezirlerin kararıyla Minşar kalesinde hapis olan I. Alaeddin Keykubad tahta geçirilmiştir (1220).

I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) başa geçtiği sıralarda Moğollar, büyük fetih hareketine başlayıp Kafkasya ve Kırım'a kadar Asya ve Doğu Avrupa'yı istila etmekteydiler. Bu durumun topraklarını da etkilemesinden endişe duyan sultan, ağabeyi İzzeddin Keykavus zamanında ilişkileri bozulan Eyyübilerle evlilik kurma suretiyle yakınlaşmış, Konya, Kayseri ve Sivas gibi önemli kentlerin surlarını yeniden inşa ettirmiştir. Moğollara karşı önlem aldıktan sonra, Akdeniz'in önemli ticaret limanı Alanya'ya sefer düzenleyerek almış ve şehrin adını Alaiyye olarak değiştirerek imar faaliyetlerine girişmiştir. I. Alaeddin Keykubad, Türkiye- Suriye

²⁴ I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer Baykara, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi - Şehit**, TTK, Ankara, 1977.

²⁵ Bu antlaşma ile her iki devletten tüccarların birbirlerinin ülkelerine serbestçe girip çıkmaları, ticaret yapmaları, batan gemilerin mallarına el konulması, korsan saldırılarına uğrayan tacirlere her iki ülkeye de sığınma hakkının verilmesi, ölen tüccara ait malların ait olduğu devlete teslimi taahhüt edilmiştir. Bkz. Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, TTK, Ankara, 1956, s. 130.

kervan yolunu keserek Selçuklu ticaretine engel olan Çukurova Ermenileri üzerine sefer düzenlemiş, bölge ticaretini güvenli hale getirmiştir (1225). Mengücekli tahtında yaşanan taht mücadelesinden yararlanarak beyliğin Divriği kolu hariç ortadan kaldırmıştır (1228). On yedi yıldan fazla saltanat süren I. Alaeddin Keykubad, Anadolu'nun ekonomik ve kültürel bakımdan gelişip yükselmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bir şölen sırasında yediği kuş etinden zehirlenerek 1237'de ölmüştür.

Fotoğraf 9: II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait sikke

I. Alaeddin Keykubad'ın âni ölümünden sonra Anadolu Selçuklu devletinin tahtına oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir (1237-1246). Bu dönemde Anadolu'da herhangi bir fetih hareketi yapılmamıştır. Devlet, gerileme ve çöküş dönemine girmiştir. Özellikle Sadeddin Köpek'in sultan üzerindeki olumsuz etkileri, devlet yönetimine önemli zararlar vermiştir. Moğollar ile Köseadağ ovasında yapılan savaşta Selçuklu ordusu büyük bir yenilgiye uğramıştır (1243). Bu bozgunun ardından Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol hakimiyeti altında gerileme ve çöküş devresine girmiştir²⁶.

Anadolu Selçuklu devletini çöküşe sürükleyen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra 7, 9 ve 11 yaşlarında bulunan üç oğlu ortak hükümdar olarak tahta oturmuşlardır²⁷. II. Alaeddin Keykubad, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus'un arasındaki anlaşmazlıklar en çok Moğollar'ın işine yaramıştır. 1257'de

²⁶ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Ankara, 1970, ss. 58-75.

²⁷ 1249-1254 yılları arasındaki bu dönem Üç Kardeşler Yönetimi olarak adlandırılır.

IV. Kılıç Arslan Moğolların desteği ile Selçuklu tahtına geçmiştir (1262-1266). Kısa süren hükümdarlığı zehirlenerek öldürülmesi ile son bulmuştur (1266).

IV. Kılıç Arslan'dan sonra çok küçük yaşta olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarılmıştır (1266-1283). Bu dönemde Memluklu sultanı Baybars Anadolu'ya seferler düzenlemeye başlamış, bu seferler sırasında Karaman oğlu Mehmed Bey İzzeddin Keykavus'un oğlu olan Siyavuş'u da yanına alarak Konya'yı işgal etmiştir (1277). Selçuklu tahtına oturan Siyavuş sultan ilan edilip, adına hutbe okutulup, sikke kestirilmiştir²⁸. Moğolların desteği ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya üzerine ilerlemiş ve Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyavuş'u öldürtmüştür (1279).

III. Gıyaseddin, 1284'te Moğollar tarafından idam edilmiş yerine II. Gıyaseddin Mesud sultan tayin edilmiştir (1284-1297). Germiyan, Karaman ve Eşrefoğlu Türkmenlerinin başkaldırıları ve Anadolu Selçuklu devletini ayakta tutmaya çalışan Sahipata Fahrettin Ali'nin²⁹ 1288'de ölümü üzerine devlet tamamen Moğolların eline geçmiştir. Daha sonra başa geçen sultanlar döneminde de bu durum değişmemiş, Anadolu'nun genel valisi Timurtaş tarafından Selçuklu saltanatına son vermiştir. Böylece 1075-1318 yılları arasında hüküm süren Anadolu Selçuklu devleti sona ermiştir³⁰.

Bu döneme ait sikkeler incelendiğinde, Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Süleyman Şah ve ondan sonraki sultanlar Kılıç Arslan ve Şahinşah dönemlerine ait günümüze sikke örneği ulaşamadığı görülmektedir³¹. Anadolu Selçuklularının dördüncü Sultanı olan I. Mesud döneminden Bizans sikkelerine benzer tarzda

²⁸ Cevriye Artuk, "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s. 293.

²⁹ Sahib Ata'nın hayatı ve Selçukluya hizmetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Ferit Uğur, M. Mesut Koman, *Selçuklu Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul, 1934.

³⁰ Anadolu Selçuklu Devleti zamanında, pek çok mimari eser inşa edilmiştir. Bunlar arasında sosyal, dini, ticari ve sivil yapılar mevcuttur. Özellikle ticarete önem veren sultanlar tarafından inşa edilmiş olan kervan yolları üzerine kurulan kervansaraylar önemli yer tutar. Bu dönemden günümüze pek çok cami, saray, medrese ve türbe ulaşmıştır. Selçuklu mimarisi ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Rüçhan Arık, *Kubadabad, Selçuklu Saray ve Çinileri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000., Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Başlangıcı ve Gelişmesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991., Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002., Hakkı Önkol, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996., Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970-72., Orhan C. Tuncer, *Anadolu Kümbetleri-Selçuk Dönemi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986., S. Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara, 1970. Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.

³¹ Anadolu Selçukluları kuruluş dönemlerinde bölgede Bizans ve diğer İslâm devletlerinin sikkeleri tedavülde olduğu için sikke bastırmayıp, mevcut olanları kullanmış olmalıdırlar.

basılmış sikke örnekleri bilinmektedir. Ondan sonra gelen melik ve sultanlara ait sikkelerden örnekler de günümüze ulaşabilmiştir. Bu dönem sikkelerinin genelinde dil Arapça'dır. Anadolu Selçuklu sikkeleri üzerinde insan ve hayvan tasvirleri sıkça kullanılmıştır. Bu figürlere baktığımızda ise; hükümdar portresi³², atlı süvari tasvirleri³³, çift başlı kartal tasviri³⁴, tavşan ve kuş tasvirleri³⁵, aslan güneş (Şir-i Hurşid)³⁶ dikkati çeken figürler arasındadır. Selçukluların iktisadi yükselişiyle beraber II. Kılıç Arslan döneminde ilk altın (dinar) ve gümüş (dirhem) sikkeler basılmıştır. I. Alaeddin Keykubad döneminde Anadolu'da altın ve gümüş bolluğu yaşanmıştır. Bu dönemde ayarlarının yüksekliği dolayısıyla Selçuklu dinar ve dirhemleri yabancı memleketlerde büyük rağbet görür hale gelmiştir.

³² I. Mesud, I. Keyhüsrev, III. Mesud'un sikkelerinde görülmektedir.

³³ II. Kılıç Arslan, I. Keyhüsrev, Tuğrulşah, II. Süleymanşah, I. Keykubad, IV. Kılıç Arslan, II. Mesud'un sikkelerinde bulunmaktadır. Atlı süvari tasviri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şennur Şentürk, **Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük**, YKY, İstanbul, 2009, ss. 69-80.

³⁴ II. Mesud'un bakır sikkelerinde karşımıza çıkar.

³⁵ II. Mesud'un sikkelerinde kullanılmıştır.

³⁶ II. Gıyaseddin Keyhüsrev, III. Alaeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Mesud'un sikkelerinde karşımıza çıkar. Bkz. Gültekin Teoman, Üstün Erek, Erol Olcaş, **Anadolu Selçuklu Figürlü Dirhemleri**, Kendi yayını, İzmir 2009. Ayrıca Aslan ve Güneş tasvirleri ile ilgili bilgi almak için bkz. Şentürk, ss. 29-37 ve ss. 81-90.

2.1.2. Anadolu’da Kurulan İlk Türk Beylikleri

1071 Malazgirt zaferi sonrası Anadolu’da Selçuklular ile aynı dönemde hüküm süren beyliklerin de Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesinde önemli rolleri olmuştur. Sultan Alparslan, savaşa katılan emirlerinden, Anadolu’da fetihlerde bulunmalarını istemiş ve fethedecekleri yerlerin kendilerine iktâ edileceğini bildirmişti. Zaferi müteâkip, fetihlere girişen beyler, Anadolu’nun muhtelif şehirlerini zaptederek, buralarda kendi adlarıyla anılan beylikler kurmuşlardır.

Harita 1: Anadolu’da kurulan ilk Türk Beylikleri Haritası

Selçuklu hanedanına mensup ve ileri gelen komutanlarına iktâ (dirlik) karşılığı verilen topraklarda kurulan bu beyliklerin en önemlileri; Danişmentliler, Saltuklular, Mengücekler ve Artuklular’dır³⁷.

³⁷ Bunların dışında Sökmenler (Ahlatşahlar), İnaloğulları (Yinal), Çubukoğulları, Demleçoğulları, Çaka ve Tanrıvermişoğulları da Anadolu’da kurulmuş beylikler arasındadır. Bu beyliklere ait sikke örnekleri günümüze ulaşmamış olduğundan, bunlar hakkında bilgi verilmemiştir.

2.1.2.1. Danişmentliler (1071-1178)

Anadolu’da kurulan beylikler arasında en güçlü ve büyüklerinden biridir. Sivas, Malatya, Kayseri, Tokat, Amasya ve civarında hüküm sürmüşlerdir. Beyliğin kurucusu olan Danişmend Ahmed Gâzi³⁸ 1063 yılından itibaren Sultan Alparslan'ın hizmetine girmiştir, Malazgirt zaferinden sonra kendisine ikta olunan Sivas'ı alarak Danişmendli beyliğini kurmuştur (1071)³⁹. Danişmend Ahmed Gâzi, daha çok Haçlılar ve Rumlara karşı yaptığı mücadeleleriyle tarih sahnesinde yer almıştır.

Danişmend Ahmed Gâzi’nin vefat etmesi üzerine beyliğin başına, oğlu Melik Gazi Gümüştekin geçmiş ve Bizans, özellikle Haçlılar ile yapılan savaşlarda⁴⁰ I. Kılıç Arslan’ın müttefiki olarak önemli rol oynamıştır.

Fotoğraf 10: Melik Muhammed’in “*Rum Ülkesinin Hükümdarı, ve Anadolu, Muhammed*” yazılı sikkesi

Gümüştekin’in 1104’te ölümü sonrasında Danişmend Beyliği’nin başına bütün kardeşlerini öldürten Emir Gazi (1105-1134) geçmiştir⁴¹. Emîr Gâzi zamanında Danişmend Beyliği, Fırat ve Sakarya’ya kadar genişlemiştir. Başarılarından dolayı Büyük Selçuklu Devleti sultanı Sencer’in ve Abbasî halifesinin

³⁸ Bir rivayete göre Kutalmışoğlu Süleyman Şah’ın dayısıdır.

³⁹ Abdülkadir Özaydın, “Danişmendliler”, *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt VIII, İstanbul, 1992, s. 470.

⁴⁰ Bu dönem Haçlı seferleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul, 1995, ss. 17-56.

⁴¹ Emir Gazi Anadolu Selçuklu sultanı Sultan Mesud’un kayınpederi, bir başka rivayete göre ise damadı olduğu söylenmektedir. Bu akrabalık nedeniyle Sultan Mesud, Danişmentli beyliğine dönem dönem destek vermişse de Emir Gazinin ölümü sonrasında çıkan taht kavgasından yararlanarak Danişmend topraklarından pay almaya çalışmıştır.

takdirlerini kazanmıştır. Emîr Gâzinin vefatından sonra, 1134 yılında, yerine oğlu Melik Muhammed geçmiştir.

Melik Muhammed döneminde fetih hareketleri sürmüştür ve beyliğin sınırlarını Finike'ye kadar genişletmiştir. Vefat edince, üç oğlundan⁴² en büyüğü olan Zünnûn tahta geçmiştir(1142)⁴³. Ancak, Melik Muhammed'in Sivas Emîri olan kardeşi Nizamettin Yağıbasan⁴⁴, Zünnûn'un emirliğini tanımamış ve Kayseri'yi ele geçirerek kendi melikliğini ilan etmiştir. Bu dönemde Danişmendliler Sivas⁴⁵, Kayseri⁴⁶ ve Malatya⁴⁷ olmak üzere üç şubeye ayrılmış bunun sonucunda da devlet zayıflamaya başlamıştır.

Fotoğraf 11: Melik Zünnûn'un figürlü sikkesi

Yağıbasan zamanı, beyliğin Selçuklularla münasebetlerinin en bozuk olduğu dönemdir. Yağıbasan, dışta Selçuklularla, içte de kardeşleriyle çarpışmış, 1164 senesinde Kayseri'de vefat etmiştir. Oldukça karışık bir dönem yaşayan Danişmendliler, yine de kültür faaliyetini devam ettirmişlerdir⁴⁸. Yağıbasan'ın ölümü ile hanedan mensupları arasında taht mücadelesi başlamış ve bu durumdan istifade eden II. Kılıç Arslan, beyliğin Sivas şubesine son vermiştir⁴⁹. Danişmendlilerin

⁴² Melik Muhammed'in üç oğlu; Zünnun, Yunus ve İbrahim'dir.

⁴³ Zünnun iki kez tahta geçmiştir. İkinci tahta çıkış tarihi 1168-1174 tür.

⁴⁴ Türkçe'de "Yağıbasan" "düşmanı basan" anlamına gelmektedir. Bastırmış olduğu sikkeleri üzerinde de bu ünvanı kullanmıştır. bkz. İbrahim ve Cevriye Artuk, s. 385

⁴⁵ Sivas şubesinin başında Melik Zünnun görev almıştır.

⁴⁶ Kayseri şubesinin başında Nizamettin Yağıbasan bulunmuştur.

⁴⁷ Malatya şubesini Aynüddeve ve oğlu Zülkarneyn yönetmiştir.

⁴⁸ Bu dönemde medreseler inşa edilmiştir. Bunlardan günümüze ulaşan Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan medreseleri kubbeli medrese tipinin Anadolu'daki ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir.

⁴⁹ Tarihi kaynaklarda bu olayın tarihi ile ilgili farklı rivayetler vardır. 1168, 1171, 1173 tarihleri öne sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler

Malatya kolu da 1178 senesinde Selçuklu ülkesine katılmıştır. Böylece, Danişmendli Beyliği tarihe karışmış, bu beylikten pek çok emir, Anadolu Selçuklularına itaat edip, onlar safında hizmete devam etmişlerdir.

Danişmend beylerinden; Nasıreddin Muhammed, Nizameddin Yağıbasan, Melik Şemseddin İsmail, Melik Zünnun, Zülkarneyn, Malatya Emiri Muhammed ve Fahreddin Kasım'a ait sikkelerden günümüze ulaşabilmiş örnekler bulunmaktadır. Mevcut örnekler incelendiğinde, sikkelerde Bizans etkileri göze çarpar. Bu dönem sikkelerinde Arapça dışında Rumcanın da kullanılmış olduğu dikkati çekmektedir⁵⁰. Sikkeler üzerinde figürlere de rastlanmaktadır. Bu figürler içinde hükümdar portresi⁵¹, tahtta oturan hükümdar tasviri⁵², ejder öldüren atlı süvari tasviri⁵³, aslana binen kılıklı süvari tasviri⁵⁴, imparatora taç giydiren Hz. Meryem figürü⁵⁵ dikkat çekicidir.

Arasındaki ilişkiler", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 6, ss. 537-544.

50 Rumca'nın sikkeler üzerinde kullanılmasının nedeni; beylik sınırları içerisinde bu dili konuşan insanların bulunması ve Bizans ile yapılan ticari ilişkilerdir. Danişmendli sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Behzad Butak, *Resimli Türk Paraları*, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1947, ss. 91-99

⁵¹ Nizameddin Yağıbasan'ın hükümdar tasvirli sikkesi için bkz. Butak, s. 93.

⁵² Melik Şemseddin İsmail'in sikkesi için Butak, s. 94, İbrahim ve Cevriye Artuk, s. 385, no: 1182.

⁵³ Malatya emiri Muhammed'in sikkelerinde görülmektedir.

⁵⁴ Melik Zünnun'un sikkelerinde rastlanmaktadır. Bkz. Butak, s. 96.

⁵⁵ Malatya emiri Muhammed'in sikkelerinde görülmektedir. Bkz. Butak, s. 99.

2.1.2.2. Saltuklular (1071-1202)

Saltuklular, sultan Alpaslan'ın kumandanlarından Ebul Kasım⁵⁶ Saltuk tarafından Erzurum başkent olmak üzere Tortum, Pasinler, Tercan, İspir, Oltu ve Bayburt'u içine alan bölgede Büyük Selçuklu imparatorluğuna tabi olarak kurulmuştur. Yüz otuz yıla yakın bir süre hüküm süren beylik hakkında kaynaklarda çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır.⁵⁷ Beyliğin kurucusu olan Saltuk Bey'in 1102 de ölümünden sonra başa oğlu Emir Ali (1102-1121) geçmiştir. Bu dönemde Gürcüler ile mücadelelerde bulunulmuştur. Emir Ali'nin 1121 yılında ölmesi üzerine, beyliğin başına kardeşi Ziyaeddin Gazi (1124-1132) geçmiştir. Ziyaeddin Gazi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz⁵⁸.

Ziyaeddin Gazi'nin vefatından sonra beyliğin başına yeğeni İzzettin Saltuk (1132-1168)⁵⁹ geçmiştir. 1161'de İzzeddin Saltuk'un iki damadı⁶⁰ Kars ve Sürmeri emirleri ve Artuklu emiri Necmeddin Alpı ile birlikte Gürcülere karşı sefere çıkmışlar ve bu sefer sonucu yenilgiye uğramışlardır. İzzeddin Saltuk bu yenilgi sonucu Gürcülere esir düşmüştür .

1168'de İzzeddin Saltuk'un ölümü üzerine beyliğin başına Nasıreddin Muhammed geçmiştir. Hakkında çok az bilğimiz olan Nasıreddin Muhammed'in Irak Selçuklu sultanı III. Tuğrul 'a tabi olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Erzurum önlerine kadar gelen Gürcülere karşı başarılı savaşlar yapılmış ve Gürcüler geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. 1190 'da vefatından sonra yerine kız kardeşi Mama Hatun geçmiştir⁶¹. Mama Hatun'dan sonra beyliğin başına Nâsıreddin Muhammed'in oğlu Alâeddin Melikşah getirilmiştir⁶². Melikşah döneminde (1200-1201) beylik, bölgedeki diğer Türk beylikleri gibi, bir yandan Anadolu siyasi birliğini sağlamaya

56 "Ebu'l- Kasım" isim değil Saltuk Bey'in İslâmi lakabıdır. bkz. Atçeken ve Bedirhan, s. 72.

57 Saltuklular hakkında bilgi veren iki kitabe bilinmektedir. Bunlardan biri Erzurum'da Tepsi Minare'nin üstünde, diğeri ise Erzurum'un doğusunda Pasin Ovası'nda, Aşağı Micingird köyü'nde, bir evin duvarında bulunmaktadır. Bu kitabe metinleri ve Saltuklular ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK, Ankara, 1990. ss. 15-47.

58 Ziyaeddin Gazi ile ilgili en önemli vesika, Erzurum'da bulunan eseri Tepsi Minare (Saat Kulesi) üzerinde bulunan kitabesidir. Bkz. Osman Turan, **Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1973, ss. 8-9.

59 M. Çağatay Uluçay, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1975, s. 173'te bu tarih 1153 olarak verilmiştir.

60 Ahlatşahi II. Sökmen ve Demleçoğullarından Fahrettin Devletşah.

61 Mama Hatun İzzeddin Saltuk'un kızı, Nasıreddin Muhammed'in kız kardeşi olarak bilinmektedir.

62 Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK, Ankara, 1993.s. 184.

çalışan Türkiye Selçuklu devleti ve bu bölgeyi kendi sınırları içine alma planları yapan Eyyübiler'in tehditleri altındaydı. Anadolu Selçuklu sultanı Rükneddin Süleymanşah,1202'de beyliğe son vermiştir (1202).

Fotoğraf 12: Nasirüddin Muhammed' e ait atlı süvari tasvirli sikke.

Saltuklu beylerinden; II. İzzeddin Saltuk ve Nasıreddin Muhammed'e ait sikkelerden günümüze ulaşabilmiş örnekler bulunmaktadır. Bu döneme ait altın ve gümüş sikke örneği yoktur, bakır sikkeler bilinmektedir. Mevcut örnekler incelendiğinde, sikkeler üzerinde Arapça ibare ve unvanlar dikkati çekmektedir. Saltuklu sikkelerindeki figürlere baktığımızda ise; II. İzzeddin Saltuk'un sikkelerinde; ellerinde patrik haçını tutan Aziz George ve II. John Commenus tasvirleri⁶³ yer almaktadır. Nasıreddin Muhammed'in sikkelerinde ise geriye dönüp ok atar şekilde tasvir edilmiş atlı süvari tasvirine rastlanmaktadır⁶⁴. Ebced sistemi ile sikke üzerine tarih düşürülmüş oluşu da dikkat çekicidir.

⁶³ Butak, s. 86.

⁶⁴ Butak, s. 87.

2.1.2.3. Mengücekliler(1072-1228)

Mengücek⁶⁵ Beyliği, Mengücek Ahmet Gazi tarafından Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebın Karahisar şehirlerinin bulunduğu bölgede kurulmuştur. Türkiye Selçuklu devletinin kurucusu Süleyman şah'a tabi olduğu bilinen Mengücek Gazi'nin Anadolu fetihleri sırasında şehit olduğu tahmin edilmekte ancak ölüm tarihi tespit edilememektedir.

Fotoğraf 13: Fahreddin Behramşah'ın sikkesi.

Mengücek Gazi'nin ölümünden sonra tahta oğlu İshak geçmiştir. Danişmendli Melik Gazi'nin kızı ile evli olan İshak, Danişmendlilere tabi olmak zorunda kalmıştır. Emir İshak'ın ölümünden sonra Mengücekli beyliği Erzincan (Kemah) ve Divriği olmak üzere iki kola ayrılmıştır.

Erzincan (Kemah) kolunun ilk hükümdarı İshak'ın oğlu Davud'tur. Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi olmayan Davud hakkında rivayet ve tahminlere dayalı bilgilere rastlıyoruz⁶⁶. Davud'un ölümünden sonra, yerine oğlu Fahreddin Behramşah geçmiştir (1165). Bu dönemde Erzincan ve Kemah ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir. İlk Mengücekli parası da bu devirde basılmıştır

⁶⁵ Türkçe Mengü (Bengü) ebedi, sonsuz anlamındadır. –cük eki ise eklendiği kelimeye küçültme ve sevgi ifadesi katmaktadır. Beyliğin adı Mengücük, Mengüçik, Mengücek şeklinde kaynaklarda farklı olarak yazılmıştır. Faruk Sümer bu yazımlardan Osman Turan'ın kullandığı “Mengüçik” yazımının doğru olmadığını, diğer iki kullanımın ise uygun olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara, TTK, 1990, Faruk Sümer, “Mengücükler”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt VIII, 1957, ss. 713-718.

⁶⁶ Bu bilgilerden biri; Davud'un Türkiye Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın hizmetinde yer aldığı için Danişmendli meliki Yağıbasan tarafından Kemah'ta 1162'de öldürüldüğüdür. Bir diğer bilgi ise; 1151'de karısı tarafından kırıyla boğularak öldürüldüğüdür. bkz. Sümer, s. 5.

(1167). Fahreddin Behramşah Selçuklu hanedanı ile dünürlük ilişkisi kurarak, Selçuklu sultanlarıyla da iyi ilişkiler içinde olmuştur.

1225 'te Behramşah'ın ölümü üzerine tahta oğlu Alâeddin II. Davudşah geçmiştir. Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad'a karşı bazı olumsuz girişimlerde bulunup, bunun sonucunda da ihtiyar Mengücek beylerinden tepki görmüştür. 1228'de Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad, Erzincan üzerine yürümüş ve bu bölgedeki Mengücekli hakimiyetine son vermiştir.

Mengüceklilerin Divriği koluna ilişkin kaynaklarda pek fazla bilgi yer almamaktadır. Bu kola ilişkin bilgileri bölgede yapılmış olan sanat eserlerinden öğrenmekteyiz⁶⁷. Divriği kolunun ilk hükümdarı, İshak'ın oğlu Süleyman'dır. Daha sonra sırasıyla, Seyfeddin Şahinşah⁶⁸, Süleyman Şah, Ahmet Şah, Melik Salih başa geçmiştir. Muhtemelen Divriği Mengüceklerinin son beyi Melik Salih'tir. Beyliğin ne zaman ve nasıl ortadan kalktığı kesin olarak bilinmemektedir. İlhanlı hükümdarı Abaka Han 1277 yılında Divriği'ye uğramış, halkın kendisine ilgi göstermediği gerekçesiyle surları tahrip ettirmiştir. Bu bilgi bu tarihte artık şehirde Mengücekli idaresinin olmadığını göstermektedir.

Mengücekli beyliğinden günümüze Fahreddin Behramşah, I. Süleyman ve Seyfeddin Şahinşah'ın sikkelerinden örnekler ulaşabilmiştir. Bu sikkeler incelendiğinde sikkelerde Arapçanın kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Fahreddin Behramşah'a ait sikkelerde figürlere rastlanmaktadır⁶⁹. Noktalı daire içinde, Bizans tarzında bir elinde İncil diğer elinde mızrak tutan haleli figür dikkat çekicidir. Diğer Mengücek sultanların sikkelerinde ise figüre rastlanmamaktadır. Ancak I. Süleyman'ın sikkesi üzerinde Hz. İsa monogramı ve Haç motifi yer almaktadır.

⁶⁷ İnşa ettirdikleri çok sayıda eserle ilim, kültür, sanat ve medeniyetin gelişmesine hizmet etmişlerdir. Erzincan şehrinde günümüze hiçbir Mengücekli eseri ulaşamamıştır. Bunun nedeni bölgede sık sık yaşanan depremler olmalıdır. Kemah'ta ise birkaç türbe günümüze ulaşabilmiştir. Mengücekli döneminde ait eserleri Divriği'deki yapılar temsil etmektedir. Mengücekli'lerin Divriği'de yaptırdıkları, günümüze ulaşabilmiş başlıca eserler; Divriği kalesi, Kale Camii, Ulu Camii, Darü's-Sifâ, Sitti Melik (Şahinşah türbesi), Kamededdin ve Kemankes türbeleridir. Divriği'deki Mengücekli eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Kuban, **Divriği Mucizesi**, YKY, İstanbul, 2001; Yılmaz Önge, İbrahim Ateş, Sadi Bayram, **Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1978; Necdet Sakaoğlu, **Türk Anadolu'da Mengücekoğulları**, YKY, İstanbul, 2005.

⁶⁸ Divriği Kale camisinin banisidir. Camideki ve kendi adına yaptırmış olduğu türbesindeki kitabelerden ve sikkelerinden onun 1197 'den sonra vefat ettiği bilgisine ulaşırız. Bkz. Sümer, s. 10.

⁶⁹ Şennur Şentürk, **Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgâr**, YKY, İstanbul 1994, s. 15

2.1.2.4. Artuklular (1101-1409)

Beylik, Selçuklu kumandanlarından Oğuzların Döğler boyuna mensup, Eksükoğlu Artuk tarafından kurulmuş, Hasankeyf (Hısn-ı Keyfa), Mardin (İlgaziyye) ve Harput'ta olmak üzere üç kol halinde hüküm sürmüştür⁷⁰. Ahsa ve Bahreyn Karmatileri'ne karşı başarılı bir sefer düzenlemiştir⁷¹. Sultan Melikşah'ın Mervanoğullarının elinde bulunan Diyarbakır yöresini ele geçirmek için yaptığı seferde Artuk Bey de görev almıştır. Kuşatma sırasında Artuk bey'in Melikşah ile arası açılmış ve kendisine bağlı kuvvetlerle birlikte Suriye Seçuklu hükümdarı Tutuş'a sığınmıştır (1084). Artuk Bey Tutuş ile birlikte Süleymanşah'a karşı savaşmış, elde ettiği başarı sonrasında kendisine dirlik olarak verilen Kudüs'te 1091 senesinde vefat etmiştir⁷². Artuk Bey'in ölümünden sonra oğullarından Muinüddin Sökmen, Mezopotamya emirleri arasındaki çekişmeden faydalanarak ele geçirdiği Hasankeyf'de hanedanın birinci kolunu kurmuştur (1102)⁷³.

Hasankeyf (Hısn-ı Keyfa) Kolu (1102 - 1231): Muineddin Sökmen'in Hasankeyf Artuklu hükümdarı olarak ilk faaliyeti Bağdad şihneliğinden⁷⁴ azledilen kardeşi İlgazi'ye yardım ederek ona eski gücünü yeniden kazandırmak olmuştur⁷⁵. Daha sonra yeğeni Ali'nin yönetimindeki Mardin'i hakimiyeti altına almıştır (1104). Sökmen'in en önemli başarısı, Belih çayı civarında Haçlılara karşı kazanmış olduğu Harran zaferidir. Bu zaferden kısa bir süre sonra Sökmen, vefat etmiş yerine sırasıyla; İbrahim (1104-1108). Rükneddin Davud (1108-1144), Fahreddin Kara Arslan (1144-1167), Nureddin Muhammed (1167-1185) geçmişlerdir. Beylik, Nureddin Muhammed döneminde Eyyübilerin himayesine girmiş, oğlu Kutbeddin II. Sökmen (1185-1200) döneminde de beyliği vezirler yönetmişlerdir. Daha sonra başa geçen Nasıreddin Mahmud (1200-1222) döneminde Eyyübi himayesi sürmüştür. Oğlu Rüknuddin Mevdud (1222-1231)'un başa geçtiğinde Harzemşahlar ve Türkiye

70 Ali Sevim, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", **Belleten**, Cilt XXVI/101, Ankara, 1962, ss. 121-123., M. Fuad Köprülü, "Artukoğulları", İslâm Ansiklopedisi, Cilt I, s. 618.

71 Ali Sevim, "Sultan Melikşah Devrinde Ahsa ve Bahreyn Karmatilerine Karşı Selçuklu Seferleri", **Belleten**, Cilt XXIV/91, Ankara, 1960, ss. 209-232.

72 Ali Sevim, **Ünlü Selçuklu Kumandanları Afşin, Atsız, Artuk ve İlgazi**, TTK, Ankara, 1990.

73 Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, ss. 137-139.

74 Askeri vali anlamındadır.

75 Sökmen dönemi ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri" **Belleten**, Cilt XXVI-103, Ankara, 1962, ss. 511-514.

Selçuklu sultanları ile arasında değişken bir tutum izlemesi nedeniyle 1231 yılında Eyyübi atabeyi Melik Kamil Artukluların Hasankeyf koluna son vermiştir.

Fotoğraf 14: Nureddin Muhammed'e ait Cebrail tasvirli sikke örneği.

Harput Kolu (1185 – 1234): Hasankeyf Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed'in ölümü sonrasında II. Sökmen'in başa geçmesi üzerine kardeşi İmadeddin Ebubekir, yönetimi altındaki Harput ve çevresinde beyliğini ilan etmiştir (1185). Eyyübilere tabi olarak hüküm süren bu kol zaman zaman Türkiye Selçuklu devletinin himayesine de girmiştir. Anadolu'da siyasi birliği sağlamaya çalışan Alaeddin Keykubad tarafından Eyyubilerle işbirliği yapan Harput Artuklularına 1234'te son verilmiştir.

Mardin Kolu (1108 – 1409): Mardin Artuklularının kurucusu olan Necmeddin İlgazi, özellikle Haçlılara karşı kazandığı zaferlerle ün salmış ve Gürcülerle de mücadelelerde bulunmuştur. İlgazi'den sonra oğlu Temurtaş Mardin'e, diğer oğlu Süleyman Silvan (Meyyafarikin)'a, yeğeni Süleyman da Haleb'e hakim olmuşlardır. Diğer Artuklu kollarına göre hanedanlık süresi daha uzun olan bu kolun başına sırasıyla; Temurtaş, Necmeddin Alpi, II. Kutbeddin İlgazi, Hüsameddin Yavlak Arslan, I. Necmeddin Gazi, Melikü'l- muzaffer Kara Arslan, Şemseddin Davud, II. Necmeddin Gazi, Melikü'z- zahir İsa, Melikü's- salih Şihabeddin Ahmed geçmişlerdir. Artuklular'ın Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu, Karakoyunlu ve Timurlu devletlerine tabi olan bu kolu, 1409 yılında, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Artuklu beylerinden; İmadeddin Ebu Bekir, Fahreddin Kara Arslan, Nureddin Muhammed, II. Kutbeddin Sökmen, Nasıreddin Mahmud, Rükneddin Mevdud, Hüsameddin Timurtaş, Necmeddin Alpi ,II. Kutbeddin İlgazi, Yavlak Arslan, Artuk Arslan, I. Necmeddin Gazi, Kara Arslan, II. Necmeddin Gazi, Şemseddin Salih, El-Muzaffer Davud ve Ez-Zahir İsa'ya ait sikkelerden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Bu örnekler incelendiğinde, Yunan ve Roma tarzında çeşitli figürlere ve yazılara rastlanmaktadır. Sikkeler üzerinde hükümdar isimleri Arap harfleriyle tam olarak yazılmıştır. Figürlerden; hükümdar portreleri⁷⁶, Cebrail⁷⁷, tahtta oturan Hz. İsa⁷⁸, Hz. Meryem⁷⁹, ejdere binen insan figürü⁸⁰, aslana binen kılıçlı süvari figürü⁸¹, ok atan kentaur⁸², çift başlı kartal⁸³, Victoria⁸⁴, bağdaş kurup tahtta oturan hükümdar⁸⁵ tasvirlerine rastlanmaktadır.

⁷⁶ Fahrettin Kara Arslan, II. Sökmen, Nurettin Muhammed, İmadeddin Ebubekir, Hüsameddin Timurtaş, Necmettin Alpi, Hüsameddin Yörük Arslan, Nasıreddin Artuk Arslan'ın sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sikkelere örnek için bkz. İbrahim-Cevriye Artuk, **Artukoğulları Sikkeleri**, İstanbul 1993, ss. 73-74

⁷⁷ Cebrail tasvirine Nureddin Muhammed'in bakır sikkelerinde rastlanmaktadır. Bkz. William F. Spengler – Wayne G. Sayles, **Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography**, Wisconsin 1992, s. 25. Cebrail Tasviri ile ilgili bilgi için bkz. Şennur Şentürk, "OrtaÇağ Sikkelerinde Melek Betimi", **Sikkeler Ne Anlatır?**, YKY, İstanbul, 2009, ss. 91-98.

⁷⁸ Fahrettin Kara Arslan ve Hüsameddin Timurtaş'ın sikkelerinde İsa tasviri bulunmaktadır. Bkz. İbrahim-Cevriye Artuk, s. 75

⁷⁹ Necmeddin Alpi'nin sikkelerinde tasvir edilmiştir. Bkz. Spengler – Sayles, s. 105

⁸⁰ İmadeddin Ebubekir'in sikkelerinde görülmektedir. Bkz. Spengler – Sayles, s. 61

⁸¹ Nasreddin Mahmud ve Nasreddin Artuk Arslan'ın sikkelerinde bulunmaktadır. Bkz. Spengler – Sayles, s. 127

⁸² Nasıreddin Artuk Arslan'ın sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Spengler – Sayles, s. 122

⁸³ Nasıreddin Mahmud, Rükneddin Mevdud'un sikkelerinde bulunur. Bkz. Spengler – Sayles, ss. 42-49, Çift başlı kartal tasviri için bkz. Şentürk, ss. 61-69.

⁸⁴ Fahrettin kara Arslan'ın sikkelerinde görülen bir tasvirdir. Bkz. Spengler – Sayles, s. 12

⁸⁵ Nasıreddin Artuk Arslan'ın sikkelerinde bulunur. Spengler – Sayles, s. 147. Ayrıca bağdaş kurup tahtta oturan hükümdar tasviri için bkz. Şentürk, ss. 49-61.

2.1.3. Anadolu’da İkinci Beylikler Dönemi

Anadolu’nun Türkleşmesi için 1071 Malazgirt savaşı sonrasında gruplar halinde Bizans ve Kilikya bölgelerine yerleştirilen Türkmenlerin bir diğer görevi ise bu sınır bölgelerinde güvenliği sağlamaktır. Anadolu Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in 1243 senesinde Köseadağ ovasında Moğollar tarafından büyük bir yenilgiye uğratılması, devletin hızla gerileme sürecine girmesine sebep olmuştur. Köseadağ’da alınan bu yenilgiden sonra Selçuklu melikleri arasındaki taht mücadeleleri de devletin yok olma sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde başa gelen sultanlar Moğol kontrolü altında görev yapmışlardır. Sınırlara yerleştirilmiş olan Türkmen aşiretleri Anadolu’nun Moğol valilerince yönetilmeye başlanması ile tüm yurdun Moğollar hakimiyetine geçmesinden endişe duyarak ayaklanmaya başlamışlar önce İlhanlılar’a tabi olan bu beylikler daha sonra kendi özerkliklerini ilan etmişlerdir.

Harita 2: XIII-XIV. Yüzyıl Anadolu Beylikleri Haritası

Anadolu’da devlet kuran ve eski tabirle kendilerine Tavâif-i Mülûk denilen bu beylikler; Karamanoğulları, Germiyanogulları, Eşrefogulları, Hamidoğulları, Menteşeoğulları, Candaroğulları, Çobanoğulları, Pervaneoğulları ve Osmanogulları’dır. Bu beyliklerin kurulması sonrasında onları takiben Anadolu’da başka yeni beylikler de kurulmuştur. Bunların başlıcaları; Aydinogulları,

Saruhanogulları, Karasioğulları, İnançoğulları (Ladik), Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Eretna, Kadı Burhaneddin ve Alaiye'dir⁸⁶.

⁸⁶ Bu beyliklerden günümüze hiç sikkesi ulaşmamış olan Çobanoğulları, Pervaneoğulları ve Ramazan oğulları bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

2.1.3.1. Karamanoğulları (1250-1487)

Oğuzlar'ın Afşar boyundan olan Karamanoğulları, Orta Anadolu'nun güneyinde kurulmuştur. Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin Osmanlı'dan sonra en büyük ve en uzun süre hayatta kalanıdır. Oğuz boyları, Anadolu'da Bizans imparatorluğu sınır bölgelerine yerleştirilirken Karaman aşireti, Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad tarafından 1228'de Ermenek tarafına yerleştirilmişlerdir. XII. Yüzyıl ortalarında Karamanoğullarının bir kısmı Maverâünnehir'de, bir kısmı da Karakoyunlu obası olarak bilinen Azerbaycan bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. Karaman oymağının lideri, Nûre Sofî adı ile anılan Sadeddinoğlu Nûre, Babailer harekâtına girerek Türkmenler üzerinde etkili olmuş ve Hristiyanlara ait pek çok yerleri fethederek yönetim alanını genişletmiştir.

Nûre Sofî'nin ölümünden sonra⁸⁷ yerine oğlu Kerimüddin Karaman Bey geçmiştir (1256-1261). Karaman Bey Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol baskısı altında gittikçe zayıf düşmesinden de istifade ederek Ermenek, Mut, Gülnar ve Silifke kalelerine akınlar düzenlemeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu hükümdarı IV. Kılıç Arslan Karaman Bey'in güçlenmesinden endişe duyduğu için kendisine elinde bulundurduğu yerleri dirlik olarak vermiş onu kendi emirleri arasına almıştır, kardeşi Bunsuz'u ise rehin olarak Konya'ya getirtip candarlık⁸⁸ görevini vermiştir. IV. Kılıç Arslan kardeşi II. İzzeddin Keykavus'u Bizans'a sığınmaya mecbur edip tek başına hükümdarlığı elde ettikten sonra (1260) sultan olarak Konya'ya gelmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un yandaşı durumunda olan uç beylerine karşı Müineddin Süleyman Pervane'nin komutasında kuvvetler göndererek onları itaat altına almaya başlamıştır. Böyle bir saldırının kendi beyliğine de yapılacağından endişe duyan Karaman Bey, kardeşleri ile beraber Konya'ya yürümüştür. Gevâle kalesi civarında yapılan savaşta Karaman kuvvetleri Selçuklu kuvvetleri tarafından bozguna uğramıştır (1261). Bu bozguna Karaman bey kaçmayı başarmışsa da kardeşleri yakalanarak idam edilmişlerdir. Karaman Bey bu tarihten kısa bir süre sonra vefat etmiş, yerine ailenin kararı ile büyük oğlu Şemseddin Mehmed Bey geçmiştir.

⁸⁷ Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

⁸⁸ Hükümdarın ve sarayın muhafazasında görev alan memur anlamındadır.

Karamanoğlu Mehmed Bey döneminde (1261-1283), Moğol baskısına karşı isyan etmiş olan Hatiroğulları ile ittifak yapılmıştır. Mehmed Bey Selçuklu'ya vergi ödemeyi bırakıp, mücadeleye girişmiştir. Memlûk Sultanı Melik Zahir Baybars'tan gerekli manevî desteği aldıktan sonra Eşref ve Menteşeoğullarının da yardımı ile Konya üzerine yürümüştür (1277). Bu arada Selçuklu Devletinin iç işlerine karışarak II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'da kalmış olan şehzadelerinden Gıyaseddin Siyavuş'u Konya'ya getirmiştir. Cimri lakabı verilen Gıyaseddin Siyavuş'u Selçuklu sultanı olarak ilan etmiştir. Konya önünde toplanan divanda Türkçe'den başka dil kullanılmamasını emretmiştir (1277).

Moğollar'ın Mehmed Bey ve kardeşlerini ortadan kaldırmasından sonra, Karamanoğullarının başına Güneri Bey (1283-1300) geçmiştir. Anadolu Selçuklu devletinin Moğol hakimiyeti altında ezilmeye başladığı bu dönemde Güneri Bey, Eşrefoğulları ile ittifak yaparak Selçuklu topraklarına başarılı seferler düzenlemiştir. Güneri Bey'den sonra yerine Bedrüddin Mahmud Bey (1300-1308) geçmiştir. Kendisinden önceki Karamanlı beyleri gibi Moğol ve Selçuklu askerleri ile mücadele etmiştir.

Fotoğraf 15: I. İbrahim Bey'e ait sikke örneği

Mahmud Bey'in ölümünden sonra büyük oğlu olan Burhaneddin Musa Bey⁸⁹ beylik başkenti Lârende'de Karaman Bey'i olmuştur. Bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti'nin çökmesi ile bağımsızlıklarını ilan eden Anadolu beylerini yola getirmek

⁸⁹ Lakabı ile ilgili farklı görüşler vardır. Burhaneddin veya Bahaüddin olduğu yönünde, ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Perk, Hüsnü Öztürk "Beylikler dönemi sikkelerinde görülen " Baha" damgası ve Karamanoğlu Musa Bey", *Anadolu Sikke Monografileri I*, İstanbul, 2007, s. 89.

için İlhanlı Beylerbeyi Emir Çoban, Anadolu'ya gelmiş ve ilk olarak Konya'yı Karamanoğulları'nın elinden almıştır (1314).

Memluklu Sultanı Melik Nâsır'ın da yardımı ile İbrahim Bey hükümdarlığını ilan etmiştir (1312-1333). İbrahim Bey, Memluklu sultanına tâbi olmuş, onun adına para bastırmış ve hatta sultanın gönderdiği kuvvetlerin desteğiyle Lârende'yi Musa Bey'den almış, buna karşılık da Ermenek ve çevresi Musa Bey'e verilmiştir (1331)⁹⁰. İbrahim Bey zamanında Konya tekrar Karamanlılar'ın eline geçmiştir.

Bedreddin İbrahim Bey'den sonra Karamanoğullarının başına sırasıyla; Alâeddin Halil Mirza Bey (1333-1348), Fahreddin Ahmed Bey (1348-1350), Şemseddin Bey (1350-1351), Musa Bey (1351-1356), Seyfeddin Süleyman Bey (1356-1357), I. Alâeddin Ali Bey (1357-1398), Sultanzâde Nâsıreddin (Gıyâseddin) II. Mehmed Bey (1398-1399), Bengi II. Alâeddin Ali Bey (1418-1419, 1423-1424), II. İbrahim Bey (1424-1464), Sultanzâde İshak Bey (1464), Sultanzâde Pîr Ahmed Bey (1464-1469), Kasım Bey (1469-1483), Turgutoğlu Mahmud Bey (1483-1487) geçmişlerdir. Beylik, Osmanlı sultanı II. Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır⁹¹.

Karamanoğulları döneminde İlhanlı ve Memluklu sikkeleri tarzında sikkeler darp edilmiştir. Bilinen darp yerleri arasında Alaiye, Ermenek, Konya, Larende, Manavgat, Pazarcık, Niğde ve Beyşehir yer almaktadır. Sikkeler, üzerlerindeki dini ibareler ve kaligrafik özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bu döneme ait sikkelerin üzerinde güneş, aslan ve çift başlı kartal gibi figürlere rastlanmaktadır. Günümüze Bey adı yazılı olmayan (anonim), Mahmud Bey, I. İbrahim Bey ve Alaeddin Ali Bey dönemine ait sikkelerden örnekler ulaşabilmiştir⁹².

⁹⁰ Musa Bey'in 1339'da da Ermenek beyi bulunduğu, Tül Medresesi kitabesinden de anlaşılmaktadır.

⁹¹ Karamanoğulları tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şikâri, **Karamanoğulları Tarihi**, Yayına Hazırlayan: Mesud Koman, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1946., İ.H. Konyalı, **Karaman Tarihi**, İstanbul, 1967., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK, Ankara, 1988, ss. 1-38, Sevim ve Yücel, ss. 310-338., Şehabettin Tekindağ, “Karamanlılar”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt VI, 1997, s. 321.

⁹² Cüneyt Ölçer, **Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları**, Yeni Basımevi, İstanbul, 1982.

2.1.3.2. Germiyanogulları (1300-1429)

Anadolu Selçuklu devletinin yıkılış dönemlerinde Bizans sınırına yerleştirilmiş olan Germiyanogullarının kökeni hakkında farklı görüşler vardır. Bunlardan en çok kabul göreni Oğuzların Afşar veya Kıpçak boylarından olabilecekleridir. Germiyan oymağının, XIII. Yüzyılın ilk yarısında Malatya civarına yerleşmiş oldukları, Moğol baskısı nedeniyle batıya göç etmek zorunda kalıp, 1258-60 yıllarında Kütahya ve çevresine geldikleri kabul edilmektedir⁹³.

Germiyanogulları beyliğinin kurucusu Yakub bin Alişir'dir. Yakub Bey'in Anadolu Selçuklu Devleti hizmetinde görev yapmış önemli emirler arasında yer aldığı bilinmektedir⁹⁴. Onun başta olduğu dönemde (1300-1340) beyliğin sınırları Kırşehir'e kadar genişlemiştir. Yakub Bey, III. Alaeddin Keykubad'ın saltanattan çekilmesinden sonra, II. Gıyaseddin Mesud'a tabi olmayarak, İlhanlıların hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde Anadolu'da Karamanogullarından sonra en güçlü ikinci beylik olan Germiyanogullarının iyi yetişmiş, düzenli bir askeri gücü olduğu bilinmektedir⁹⁵. Batı Anadolu'da topraklarını genişletmek isteyen Yakub Bey, 1305 'de ordu komutanı olan Aydınoğlu Mehmed Bey'i İzmir civarına akına göndermiştir, böylece Aydınoğulları beyliğinin temelleri atılmıştır. Yakub Bey'in vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak, 1327'den sonra olduğu anlaşılmaktadır.

Yakub Bey'den sonra beyliğin başına oğlu Mehmet Bey⁹⁶ geçmiştir (1340-1361). Germiyanogulları Beyliği Yakub Bey'den sonra eski üstünlüğünü kaybetmiş, hatta Mehmed Bey devrinde Aydınoğulları bağımsız hale gelmiştir. Mehmet Bey'in vefatından sonra yerine oğlu Süleyman Şah⁹⁷ geçmiştir.

Süleyman Şah (1361-1387), Karamanogulları tarafından yağmalanan Hamitoğullarına, topraklarını geri almaları için yardımcı olmuştur. Bu nedenle

⁹³ Germiyan oymağının kesin olarak hangi tarihte Kütahya ve civarına yerleştikleri bilinmemektedir. Ancak Baba İshak isyanının bastırılmasından sonra (1241), Germiyan aşireti reisi Hüsemmeddin bin Alişir'in askerleri sahte Selçuklu sultanı Siyavuş'u yakalayarak III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e teslim etmişler ve bu hizmetlerinin karşılığında Germiyanlılara Kütahya ve civarı iktâ, olarak verilmiştir (1277). bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, s. 40.

⁹⁴ Ankara Kızılbaş camisinin minberindeki 1299 tarihli kitabede Yakub Bey'den "emir-i kebir" olarak bahsedilmektedir. bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, s. 41.

⁹⁵ Şahabüddin Ömeri'nin Mesalikü'l – Ebsar adlı eserinde beyliğin iki yüz bin askeri olduğu ve Bizans imparatorluğunun her sene yüz bin altın ve kıymetli hediyeler verdiği yazmaktadır.

⁹⁶ Mehmed Bey mücadeleci ve savaşçı anlamına gelen "Çağşadan" lakabıyla anılmıştır.

⁹⁷ Bazı kitabelerde kendisinden Şah Çelebi olarak bahsedilmektedir. Bastırmış olduğu sikkeler üzerinde de adı "Süleyman Şah" ve "Şah Çelebi" olarak geçmektedir.

Karamanoğulları ile arası açılmıştır. Karamanoğullarından gelebilecek saldırılara karşı beyliğini koruyabilmek amacıyla kızını Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid ile evlendirerek Osmanlı ile akrabalık kurmuştur. Kızının çeyizi olarak da beyliğin en önemli yerlerinden Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Eğrigöz'ü Osmanlılar'a vermiştir. Yıldırım Bayezid Kütahya'ya vali olmuş, Süleyman Şah ise Kula'ya çekilerek vefat tarihi olan 1387'ye kadar orada yaşamıştır.

Fotoğraf 16: Mehmet Bey'e ait sikke örneği⁹⁸

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra II. Yakub Bey Germiyan beyi olmuştur (1387-1390). Bu dönemde Osmanlı padişahı I. Murad'ın Kosova savaşında şehit düşmesini fırsat bilen, Batı Anadolu Beylikleri (Saruhan, Aydın, Menteşe) daha önceden ellerinden alınan toprakları geri almak için harekete geçmişlerdir. Babası Süleyman Şah tarafından Osmanlı'ya çeyiz olarak verilen bölgeleri almak isteyen II. Yakub Bey de bu harekete katılmış ve Kütahya'yı Osmanlı'dan almıştır. Ancak, Rumeli'deki durumu düzelterken yeni Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid, Anadolu'ya gelerek Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerine son verdikten sonra, kayınbiraderi II. Yakub Bey'i İpsala kalesine hapsedmiş, Germiyan beyliğinin tüm topraklarını da Osmanlı'ya katmıştır (1390). II. Yakub Bey 1399'a kadar İpsala 'da kalmış, daha sonra Timur'a sığınarak onunla Ankara savaşına katılmıştır. Yıldırım Bayezid'in Timur'a mağlup olması ve Osmanlı'nın parçalanması üzerine diğer beylikler gibi o da eski topraklarını geri alma imkanı bulmuştur. Böylece ikinci kez Germiyan

⁹⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı Anadolu Beylikleri adlı 1988 basımı eserinde sayfa 45'te Germiyanolu Mehmet Bey hakkında bilgi verirken bugüne kadar herhangi bir sikkedini görülmediğini ifade eder. Mehmet bey' e ait sikkeler, bu tarihten sonra ele geçirilmiş ve çözümlenmiştir.

beyliğinin başına geçmiştir (1402-1429). Osmanlılar ile iyi geçinmeye çalışan Yakup Bey bir oğlunun olmaması ve yaşının ilerlemesi sebebiyle ülkesini Osmanlı padişahı II. Murad' a vasiyet etmiş, böylece beylik toprakları Osmanlı ülkesine katılmıştır (1429).

Germiyan beylerinin hepsinin sikkelerinden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Süleyman Şah ve II. Yakub Bey adına bastırılmış gümüş sikkeler bulunmaktadır. Germiyan beyleri, yalnız kendi adlarına değil, İlhanlı ve Osmanlı adına da sikke kestirmişlerdir. II. Yakub Bey'in Timur Han, Çelebi Mehmed, II. Murad adına ve onlarla müşterek olarak kestirdiği sikkeleri mevcuttur. Bu dönem sikkelerinde figüre rastlanmamaktadır. Germiyan sikkelerinin önemli özelliklerden biri de darp tarihlerinde Afgan tarzı rakamların kullanılmış olmasıdır. Bunun nedeni Timur han ile beraber Anadolu'ya Afgan ekolünden sikke hakkaklarının gelmiş olmasıdır. Bu tarz rakamlar ilk olarak dokuzuncu yüzyılda kullanılmış olup, Osmanlı sikkelerinde de bulunmaktadır⁹⁹.

⁹⁹ Germiyanogullarına ait sikkeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Celil Ender, Üstün Erek, Gültekin Teoman, **Germiyanogulları Beyliği Paraları Kataloğu**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 2005, Haluk Perk, Hüsnü Öztürk, "Germiyanoglu Süleyman Şah'a ait Sikkeler", **Arkeoloji ve Sanat**, sayı: 24, İstanbul, 2002, ss. 106-111, Cüneyt Ölçer, **Avrupa Müzelerinde Nadir Osmanlı Paraları**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1984, s. 40., Şerafettin Erel, **Nadir Birkaç Sikke**, Baha Matbaası, N.1-2, İstanbul, 1963-1967.

2.1.3.3. Lâdik Denizli Beyliği (1261-1368)

Germiyanlı Beyliğine tâbi olmuş bulunan kuruldukları bölge dolayısıyla Lâdik veya Denizli Beyleri olarak isimlendirilen beyliğe İnanoğulları da denilmektedir. Ladik 'in Türkler tarafından ilk fethi 1071 Malazgirt savaşını takip eden yıllarda gerçekleştirilmiştir. XII. yüzyıl içerisinde zaman zaman Bizanslılarla Türkler arasında el değiştiren Denizli 1206 yılında tekrar Türklerin eline geçmiştir. XIII. yüzyıl boyunca Anadolu Selçuklu Devleti'nin elinde bulunan Denizli (Ladik), daha sonra Sahip Ataoğulları ve Germiyanogulları arasında el değiştirmiştir. Germiyanogulları, beyliğin başına Afyon'da hapis iken ölen Ali Bey'in oğlu İnanoç Bey'i getirmişlerdir. Kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan İnanoç Bey'in İlhanlılar'ın Anadolu valisi Emir Çoban 1314 yılında Anadolu'ya geldiği zaman ona tabi olan beyler arasında bulunduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 17: Murad Arslan'a ait Ladik darphı akçe örneği

İnanoç Bey'in vefatından sonra Murad Arslan¹⁰⁰ ve İshak Bey¹⁰¹ beyliğin yönetimini üstlenmişlerdir. İshak Bey devrinde Denizli ve çevresi tamamen Germiyanogullarının eline geçmiş, böylece beylik sona ermiştir (1368)¹⁰².

¹⁰⁰ Murad Arslan hakkındaki bilgimiz çok azdır. Onun alimleri teşvik ettiği ve ilmî çalışmaları desteklediği bilinmektedir. Murad Arslan'ın vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yerine geçen oğlu İshak Bey'in 1360 tarihli bir sikkesi bulunduğuna göre Murad Arslan bu tarihten önce ölmüş olmalıdır.

¹⁰¹ Tarihî Takvimlerde unvanı Hüdâvendigâr-i muazzam, Sahibü's-seyf ve'l-kalem, Celâlü'd-devle ve'd-dîn İshak Beg bin Murad Arslan olarak geçmektedir.

¹⁰² İnanoğulları ile ilgili bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ss. 55-57, Sevim ve Yücel, ss. 306-308, Tuncer Baykara, "İnanoğulları", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 22, s. 263.

İnançoğullarından günümüze Murad Arslan Bey ve İshak Bey'e ait sikkelerden örnekler ulaşabilmiştir. Sikkelerinin bir bölümünde beş kollu yıldız damgaları dikkat çekmektedir. İshak Bey'e ait sikkeler oldukça nâdirdir. Sikkeleri üzerinde, Kelime-i Tevhid, tarih ve Ladik'te darp edilmiş olduğu bilgilerine ulaşılmaktadır¹⁰³.

¹⁰³ İnançoğulları Beyliği sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Celil Ender, **Lâdik (Denizli) Sikkeleri**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 1994 , Gültekin Teoman, Kamil Eron, “İnançoğlu Murat Arslan Bey'in Sikkeleri”, **II. Uluslararası Nümismatik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul, 2008, ss. 19-26.

2.1.3.4. Eşrefoğulları (1264-1326)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Beyşehir, Seydişehir taraflarında kurulmuş daha sonra Ilgın, Bolvadin, Akşehir yörelerinde hüküm sürmüş bir Türkmen beyliğidir. Beyliğin kurucusu Selçukluların uç beylerinden olan Seyfeddin Süleyman Bey'dir (1264-1283). Beyliğin merkezi ilk önce Gorgorum¹⁰⁴ olup, daha sonra bu beyliğin daimî merkezi, Seyfeddin Süleyman Bey tarafından tesis edilen ve bu beyin adına izafeten Süleyman şehri de denilen Beyşehir olmuştur¹⁰⁵.

1302'de Süleyman Bey vefat etmiş yerine büyük oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Mehmed Bey döneminde (1302-1320), beyliğin sınırlarına Akşehir ve Bolvadin katılmıştır. Türkmen beyliklerinin Moğollar'a karşı isyanlarını önlemek ve Anadolu'da tam anlamıyla düzeni sağlamak için gönderilen İlhanlı Beylerbeyi Emir Çoban'a boyun eğenler arasında Mehmed Bey de bulunmuştur (1314). Mehmed Bey 1320 yılından sonra ölmüş ve yerine oğlu II. Süleyman Bey geçmiştir.

Fotoğraf 18: II. Süleyman Bey'e ait sikke örneği

II. Süleyman Bey dönemi (1320-1326) İlhanlı valisi Timurtaş'ın Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmak için mücadele ettiği döneme rastlar. Timurtaş Beyşehir'e saldırıp ele geçirdikten sonra, Süleyman Bey'i öldürmüştür. Böylece

¹⁰⁴ Eski tapu kayıtlarında Seydişehir'in köyleri arasında yer almaktadır.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, s. 58.

Eşrefoğulları beyliği sona ermiştir (1326). Beyliğin toprakları Timurtaş tarafından Hamit ve Karaman oğullarına bölüştürülmüştür¹⁰⁶.

Anadolu beylikleri içerisinde kısa ömürlü beyliklerdendir. Eşrefoğullarından günümüze ulaşan sikkeler incelendiğinde, Seyfeddin Süleyman Bey döneminde basılan sikkelerin III. Alaeddin Keykubad ve İlhanlı sultanı Gazan Mahmud adına kestirildiği görülmektedir. Mehmed Bey zamanında ise Anadolu genel valisi İlhanlı sultanı Olcayto Hüdabende ve Ebu Said Bahadır Han adına sikkeler kestirilmiştir. Eşrefoğlu beylerinden yalnızca II. Süleyman Bey sikkeleri üzerinde kendi adını açıkça yazmıştır¹⁰⁷. Bu döneme ait sikkeler üzerinde figüre rastlanmamaktadır.

¹⁰⁶ Eşrefoğulları ile ilgili ayrıntılı bilgi için; bkz Uzunçarşılı, ss. 58-61, Sevim ve Yücel, ss. 308-310.

¹⁰⁷ Yılmaz İzmirlier, “Eşrefoğlu Süleyman bin Mehmed Paraları”, **Türk Nüsmatik Derneği Bülteni**, No: 39-40, İstanbul, 2003, ss. 61-65.

2.1.3.5. Hamidoğulları (13.yy sonları-1493)

Hamidoğulları Beyliği Eğridir, Bolu, Yalvaç ve daha sonra Antalya taraflarında Hamid Bey'in¹⁰⁸ torunu Feleküddin Dündar Bey tarafından XIII. yüzyıl sonlarında kurulmuştur. Dündar bey, ilk olarak Burgulu (Uluborlu)'yu, daha sonra da Eğirdur'u (Eğirdir) beyliğin merkezi yapmıştır. Eğridir' e kendi adına izafeten Felekâbâd adını vermiştir. Bu dönemde Antalya ele geçirilmiş, kuzeyde Germiyan, batıda Denizli ve güneyde Akdeniz'e kadar topraklar genişletilmiştir. Dündar Bey fethedilen Antalya'nın idaresini kardeşi Yunus Bey'e vermiştir. Böylece beylik, Eğridir ve Antalya şubesi olarak iki kola ayrılmıştır. Anadolu'nun genel hakimi olan İlhanlılar'a bağlı olan Dündar bey, İlhanlı hükümdarı Olcayto Hüdabende'nin ölümü (1316) sonrasındaki karışıklıktan faydalanarak, sultan unvanını almış ve komşuları olan Aydın, Saruhan ve Menteşe beylikleri de ona tâbi olmuşlardır.

Fotoğraf 19: Feleküddin Dündar bey'e ait sikke örneği

Dündar Bey'in vefatından sonra oğlu¹⁰⁹ Hızır Bey, beyliğin yönetimine geçmiştir (1324). Bu dönemde, Eşrefoğullarına ait olan Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir beylik topraklarına katılmıştır.

Hızır Bey'den sonra kardeşi Necmüddin İshak Bey beyliğin başına geçmiştir (1325). Daha sonra İshak Bey'in kardeşi Mehmed Bey'in oğlu Muzaffereddin

¹⁰⁸ Hamid Bey, Selçuklular'la birlikte Türkistan'dan gelen Türkmen kabilelerinden birinin başbuğu olup, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kumandanlarından idi. Beylik ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, ss. 62-69. Sevim ve Yücel, ss. 294-297.

¹⁰⁹ Dündar Bey'in üç oğlu vardı. Mehmed Bey, Hızır Bey, Necmüddin İshak Bey.

Mustafa Bey emir olmuştur. Emir-i muazzam unvanı ile anıldığını bilmekteyiz. 1344 yılından sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Mustafa Bey'den sonra beyliği oğlu Hüsameddin İlyas Bey yönetmiştir (1357). Memluklular ve komşusu Karamanoğlu Alaeddin Bey ile mücadele ettiği bilinmektedir. İlyas Bey, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın yardımı ile kaybettiği yerleri geri almıştır¹¹⁰. 1374'den önce öldüğü tahmin edilmektedir. İlyas Bey'den sonra yerine geçen oğlu Kemaleddin Hüseyin Bey, babası tarafından alınan toprakları Osmanlı sultanı Murad Hüdavendigâr'a satmıştır (1374).

Beyliğin Antalya şubesi ise Yunus Bey'den sonra oğulları Mahmud Bey ve Hızır Bey tarafından yönetilmiştir. Daha sonra sırasıyla, Dadı Bey, Mehmed Bey, Osman Bey beyliğin başına geçmişlerdir. Antalya 1389'da Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid tarafından ele geçirilmiştir. Ankara savaşından sonra eski topraklarının bir kısmına tekrar sahip olan Osman Bey Korkuteli'ni başkent yapmıştır. Antalya'yı yeniden ele geçirmek için Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteği ile mücadele etmiş, ancak başarılı olamamıştır. 1493'te vefat etmesiyle beylik son bulmuştur.

Bu döneme ait sikkeler son yıllarda yapılan çalışmalarla bilim dünyasına tanıtılmıştır¹¹¹. Hamidoğlu beylerin yalnız kendi adlarına değil, Anadolu Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad, İlhanlı sultanı Gazan Mahmud Han ve Olcayto Hüdabende Han, Memluklu sultanı Nasireddin Muhammed adına da sikke kestirmişlerdir. Eğirdir kolundan, Dündar Bey ve İlyas Bey'e, Antalya kolundan ise, Yunus Bey, Mahmud Bey, Hızır Bey ve Mehmed Bey'e ait sikkelerden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Darp yeri olarak, Burdur, Burgulu, Felekâbâd (Eğirdir), Antalya, Gölhisarı, Karaağaç (Acıpayam) görülmektedir. Bu dönem sikkeleri üzerinde figüre rastlanmamaktadır. Hamidoğulları, beyliklerin çoğunda olduğu gibi İlhanlı sikke tarzını benimsemiş olsalar da, H. 707'de kendi para ağırlık sistemlerini kullanmaya başlamışlardır. Bu dönem sikkelerine ait bir diğer özellik ise yalnızca Anadolu Selçuklu sultanı III. Keykubad adına kestirdikleri sikkeler üzerlerinde bulunan dualardır. Bu konu çalışmamızın diğer bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹¹⁰ Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Yalvaç, Karaağaç

¹¹¹ Hamidoğlu beyliği sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz İzmirlier, **Hamidoğulları Beyliği Paraları**, Kendi yayını, İstanbul, 1999.

2.1.3.6. Menteşeoğulları (1299-1426)

Menteşeoğulları beyliği¹¹² Meğri (Fethiye) ile Denizli dağları arasına yerleştirilen Türkmenlerden Emir Menteşe tarafından 1260 civarında kurulmuştur. Menteşe bey, Güneybatı Anadolu'daki Karia bölgesini ele geçirdikten sonra, bazı kıyı Ege adaları ile Aydın ve Sultanhisar (Nysa) kentlerini hakimiyeti altına almıştır. 1291 'de vefat eden Menteşe Bey zamanında, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris gibi Batı Akdeniz limanları beylik topraklarına katılmıştır.

Menteşe Bey'in ölümünden sonra başa geçen oğlu Mesud Bey zamanında (1291-1319) güneybatı Anadolu sahilleri tamamen fethedilmiştir. Rodos adasının büyük bir kısmı Rumlardan alınmıştır. Bu dönemde beyliğin başkentinin Milas olduğu bilinmektedir.

Mesud Bey'in 1319 yılında vefat etmesi üzerine yerine oğlu Şücaeddin Orhan Bey geçmiştir (1319-1337). Orhan Bey'in Saint Jean şövalyelerinin eline geçen Rodos'u geri almak için mücadele ettiğini ancak başarısız olduğunu biliyoruz. Bu dönemin askeri ve siyasi olaylarına ilişkin kaynaklarda ayrıntılı bilgilere rastlanmamaktadır¹¹³.

Mesud Bey'den sonra başa geçen İbrahim Bey döneminde (1337-1358) İzmir'i Latin işgalinden kurtarmak için Aydınoğlu Umur bey ile hareket planlanmış, ancak Umur bey'in vefatı nedeniyle gerçekleşmemiştir. İbrahim Bey'in ölümünden sonra (1358), üç oğlunun farklı bölgelerde hakimiyet kurması sonucu beylik üç kola ayrılmış, beyliğin bütünlüğü bozulmuştur. Balat merkezli kuzey bölümü Musa Bey'in, Muğla ve Çine bölgesi Mehmed Bey'in, Fethiye ve Marmaris'i içeren güney bölümü ise Ahmed Gazi'nin yönetiminde olmuştur. Yıldırım Bayezid döneminde Mehmet Bey'in yönetiminde olan Balat, Muğla, Çine yöreleri Osmanlı eline geçmiştir (1389-90).

Ahmed Gazi¹¹⁴ (1358-1391) Rodos şövalyeleri ve Kıbrıs krallığı ile mücadele etmiştir. Venediklilerle 1365 yılında barış antlaşması imzalamıştır. Ölümünden sonra

¹¹² Menteşe beyliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Wittek, **Menteşe Beyliği**, Çev. Ş. Gökyay, TTK, Ankara, 1944, Uzunçarşılı, ss. 70-83.

¹¹³ Ünlü seyyah İbn Batuta 1333 yılında Orhan Bey'in Beçin'de inşa ettirdiği güzel binalar ve mescitlerden bahsetmektedir. Ömerî'nin Mesâlikü'l - Ebsâr adlı eserinde ise Orhan Bey'in elli şehir, iki yüz donanması ve yüz bin askerinin olduğu karada ve denizde sürekli savaştığı kaydedilmiştir.

¹¹⁴ Milas, Beçin, Bozöyük, Fethiye, Köyceğiz, Datça ve Bodrum bölgesine hakim olmuştur. Emîr-i

yerine Yıldırım Bayezid tarafından emir Hoca Firuz bey görevlendirilmiştir. Ankara savaşından sonra Timur, kendi hakimiyetini tanımları nedeniyle Menteşe beyliğine ait olan toprakları Mehmed Bey'in oğlu İlyas Bey'e geri vermiştir.

Fotoğraf 20: Ahmed Gazi'nin sikkesi

İlyas Bey (1403-1421) önce Balat'ta daha sonra Beçin'de saltanatını sürdürmüştür. Aydınoğlu II. Umur Bey'e saltanat mücadelesi sırasında yardımcı olmuştur. Osmanlı şehzadesi Çelebi Mehmed'e karşı Aydın ve Saruhan beyleri ile birlikte mücadele etmiş, ancak başarılı olamamıştır. 1421'de İlyas Bey'in ve Çelebi Mehmed'in vefatı sonrasında oğulları Leys (Üveys) ve Ahmed¹¹⁵ beyler beyliklerini sürdürmek için Osmanlı ile mücadele etmişler, ancak II. Mehmed hükümdarlığında Menteşe beyliği Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır (1426).

Bir sahil beyliği olan Menteşe beyleri, güçlü donanmaları sayesinde önemli ticaret merkezlerine akınlar düzenlemiş, bölge ticaretinde söz sahibi olmuşlardır¹¹⁶. Menteşe beylerinden Mesud Bey, Orhan Bey, İbrahim Bey, Ahmed Gazi, İlyas Bey ve Leys Bey'e ait sikkelerden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Bu dönem

kebir, Murabıt, Sultanü's Sevahil gibi unvanlarla anılmıştır.

¹¹⁵ Ahmed Bey'in Osmanlı elinden kaçtığı, Leys Bey'in ise öldürüldüğü bilinmektedir. II. Murad'ın vefatı üzerine 1421'de Ahmed Bey'in oğlu II. İlyas Bey Menteşe ilinde hakimiyeti sağlamaya çalışmış, ancak Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'nın bölgeye gelmesi ile Rodos'a sığınmak zorunda kalmıştır.

¹¹⁶ Hakim oldukları bölgelerde bu döneme ait pek çok mimari eser günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar içinde en önemlileri beyliğin uzun yıllar başkenti olarak kullanılmış olan Beçin kentindeki yapılardır. Ayrıca Milas'ta Firuz bey camii (1375), Milas Ulu camii (1378), Balat'ta İlyas bey camii (1404) de bu döneme ait önemli yapılar arasındadır. Menteşe oğulları beyliğine ait mimari eserler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Remzi Duran, "Menteşeoğulları Beyliği Mimarisi", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 8, ss. 133-142, Remzi Duran, **Menteşe Beyliği Mimarisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995, ss. 1-405.

sikkelerinde darp yerleri; Milas, Bafa, Balat, Finike, Megri, Döğer, Karabağ ve Dadya'dır. Genel olarak baktığımızda Menteşe beyliği sikkelerinde figür nadirdir. Anonim olarak nitelendirilen Menteşe sikkeleri üzerinde arslan tasvirine rastlanmaktadır. Motif olarak, Mühr-ü Süleyman, saadet düğümü sıkça kullanılmıştır. Yalnızca İlyas Bey'e ait sikkelerde dörtlü geçme motifi görülmektedir¹¹⁷.

¹¹⁷ Menteşe Beyliği sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Celil Ender, **Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul 2000. Betül Sağıt, Gültekin Teoman, "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri", **Uluslararası Batı Anadolu Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu II**, Muğla Üniversitesi, (Basım aşamasında).

2.1.3.7. Saruhanoğulları (1300 -1410)

Batı Anadolu’da fetihler yapan Türkmen grubunun başında bulunan Saruhan Bey tarafından kurulmuştur. Saruhan Bey¹¹⁸, döneminde (1302-1345) 1313’te Manisa fethedilerek beyliğin başkenti yapılmıştır. Donanma kurularak, Foça, Naksos, Sakız ve Midilli vergiye bağlanmıştır. Saruhan Bey, Aydınogulları ile müşterek fetihlere girişerek deniz seferleri düzenlemiştir¹¹⁹. Saruhan bey döneminde beylik en parlak dönemini yaşamış, başkent Manisa Türk- İslâm şehri olarak gelişip, büyümüştür. Saruhan Bey’in 1345 ‘te vefat etmesinin ardından beyliğin başına oğlu Fahreddin İlyas Bey geçmiştir.

Fotoğraf 21: İshak Bey’e ait sikke örneği

Fahreddin İlyas Bey döneminde (1346-1390), Bizans ve Osmanlı ile izlenen ılımlı politika sayesinde , beyliğin devamlılığı sağlanmıştır. Dönemin en önemli olayı Osmanlı hükümdarı Orhan gazinin oğlu Halil Bey’in Ceneviz korsanlarının elinden kurtarılması olmuştur. Ayrıca bu dönemde İzmir’in Latinler tarafından işgal edilerek Aydınogullarının elinden alınması, Saruhanoğullarının deniz ticaretine önemli bir darbe vurmuştur. İlyas Bey’in ölümünden sonra¹²⁰ yerine Menemen sancak beyi olan oğlu Muzaffereddin İshak Bey geçmiştir.

¹¹⁸ Saruhan Bey’in Anadolu Selçuklu hizmetine girmiş olan Saruhan adındaki kumandanın torunu olduğu bilinmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, s. 85.

¹¹⁹ Deniz seferleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mükrimin Halil Yinanç, **Düsturname-i Enveri**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı 15, İstanbul, 1929, ss. 25-36.

¹²⁰ Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Uzunçarşılı, s. 87’de 1362’den sonra olabileceğini kaydetmiştir.

İshak Bey döneminde (1362-1390), Mısır Memluklu sultanı ile ilişki kurulmuştur. Osmanlı sultanı I. Murad'a Kosova savaşı sırasında yardımcı kuvvet gönderilmiştir. Saruhan beyleri içinde en çok imar faaliyetleri de İshak Bey döneminde yapılmıştır. Saruhanoğulları zamanında beyliğin merkezi Manisa Türkleşmiş ve şehrin çehresi değişmiştir¹²¹. Bu dönemde inşa ettirdiği Mevlevihane ile Manisa'da Mevleviliğin yayıldığını anlıyoruz¹²². İshak Bey'in ölümünden sonra¹²³ yerine oğlu Hızırşah beyliğin başına geçmiştir¹²⁴.

Hızırşah'ın beyliğin başına geçtiği dönemde (1390-1410) Osmanlı sultanı I. Murad Kosova savaşında şehit olmuş, yerine geçen oğlu Bayezid Batı Anadolu'daki Türk beyliklerini hâkimiyeti altına almak için harekete geçmiştir. Hızırşah topraklarını terk ederek, önce Candaroğlu İsfendiyar Bey'e daha sonra da Timur'a sığınmak zorunda kalmıştır. Ankara savaşından sonra (1402) Hızırşah'a da eski toprakları Timur tarafından geri verilmiştir. Hızırşah'ın Osmanlılar'a sığınmış olan kardeşi Orhan Bey beyliğin başına geçmek için mücadele etmiş ve öldürülmüştür. Hızırşah döneminde Osmanlı şehzadeleri arasında süren taht kavgaları ve fetret devrinde Çelebi Mehmed aleyhine tutum sergilenmiş olması beyliğin sonunu hazırlamıştır. Çelebi Mehmed Manisa üzerine yürümüş ve beyliğin sonuncu emîri Hızır Şâh'ı öldürerek Saruhanoğulları topraklarını ele geçirmiştir (1410).

Saruhanoğulları döneminden günümüze, İshak Bey, Hızırşah ve Orhan Bey'e ait sikkelerden örnekler ulaşabilmiştir¹²⁵. Beylik, batı devletleriyle özellikle Cenevizlilerle olan ticari ilişkileri nedeniyle Napoli sikkelerine benzeyen, aynı ağırlık ve ayarda Latin tarzında sikkeler bastırmıştır¹²⁶. Ayrıca İshak Bey'in erken

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Eravcı, Mustafa Korkmaz, **Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan İzleri**, Manisa Valiliği Yayınları, Manisa, 1999.

¹²² Saruhanoğullarında Mevlevilik ile ilgili ayrıntılı bilgi alma için bkz. Feridun Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Dünyası**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 140-145.

¹²³ İshak Bey'in ölüm tarihi bir çok kaynakta 1388 olarak geçmektedir. Ancak, Kosova savaşı sırasında hayatta olduğu düşünüldüğünde 1390 olması akla yatkın gelmektedir. Bkz. Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen, **Manisa Tarihine Bir Bakış**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1939, s. 36.

¹²⁴ *Düsturname-i Enveri*, s. 88 'de İshak Bey'in yerine oğlu Orhan Bey'in başa geçtiği yazmaktadır. Hammer Tarihi, Cilt 1, s. 231'de ise Hızır Şâh'ın başa getirildiği yazar. Genel olarak kabul edilen görüş Hızırşah'ın başa geçtiği yönündedir.

¹²⁵ Yakın bir zamanda bulunan H. 814 (M. 1411) tarihli birkaç sikke bize İshak Bey'in Sarhan isimli bir oğlunun olduğunu ve hükümdarlık iddiasında bulunduğunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Garo Kürkman, "Sarhan bin İshak Mangırı", **Türk Numismatik Derneği**, Sayı 19, İstanbul, 1986, ss. 26-28.

¹²⁶ Latin kolonilerin bastırmış olduğu sikkeler ile ilgili bilgi için bkz. G. Schlumberger, **Numismatique de l'Orient Latin**, Paris, 1978.

dönem sikkeleri Karasi ve erken dönem Osmanlı sikkeleri ile kaligrafik açıdan benzerlik arz etmektedir. Bu döneme ait sikkelerde figüre rastlanmaz. Ancak, İshak Bey'in tuğra biçimi verilmiş sikkeleri en eski tarihli tuğralı paralar olma özelliğini taşımaktadırlar¹²⁷.

¹²⁷ Saruhanoğulları dönemi sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Celil Ender, **Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 36-75.

2.1.3.8. Alâiye Beyliği (1293-1471)

Ortaçağ'da, Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında önemli liman kentlerinden birisi olan Alâiye Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubad tarafından fethedilmiştir. Frenk ve Bizans kaynaklarında adı Kandalor (Keloyorus-Köragezyom) olan kent, bu dönemde sultanın adına izafetle Alâiye olarak anılmaya başlanmıştır (1223).

Alâiye, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son yıllarında Karamanoğullarının eline geçmiştir (1293). Karamanoğlu Mecdüddin Mahmud tarafından Memluklu sultanı adına hutbe okutularak, Karamanoğulları Beyliği'nin bir kolu olarak kurulan Alâiye Beyliği daha sonra sırasıyla Mısır Memlûkları Devleti ile Osmanlılar'a tâbi olarak varlığını sürdürmüştür.

Memluklulara bağlı olarak başa geçen ilk Alâiye beyi, Emir-i âzam lakabıyla anılan Savcı bin Şemseddin Mehmed'dir. Savcı Bey döneminde (1364-1423) Saruhan, Aydın, Menteşe, Germiyan ve Karaman beylikleri Osmanlılar tarafından birer birer ele geçirildikleri halde Alâiye Beyliği müstakil olarak idare edilmiştir. Savcı Bey tahminen 1423 yılı civarında vefat etmiş ve yerine oğlu Emir-i azam Karaman bin Savcı Alâiye beyi olmuştur.

Fotoğraf 22: Karaman b. Savcı Bey' e ait sikke örneği

Karaman bin Savcı (1423-1451), Osmanlı tehlikesine karşı Mısır Memlûkları Devleti ile sıkı bir işbirliğine girmiştir. Hatta Alâiye'yi beş bin dinar karşılığında Memlûklulara satmıştır (1426). Bu tarihten sonra Alâiye beyliği Mısır Memlûkları

devletine bağı, Karaman beyleri tarafından valilikle idare edilmeye başlamıştır. Karaman Bey, Alâiye'yi Mısır'a sattığı için eski hamileri Karamanlılar tarafından devamlı olarak baskı altında tutulmuş, Karamanoğlu İbrahim Bey'in teşvik ve hilesi ile kardeşi Lütü Bey tarafından öldürülmüştür.

Lütü Bey döneminde (1452-1453) beylik üzerindeki Karaman baskısı devam etmiştir. Bu sebeple Lütü Bey Osmanlılar'a yaklaşmak zorunda kalmış, hatta bu amaçla kız kardeşini de vezir-i azam Rum Mehmed Paşa'ya vermiştir. 1453 tarihinde vefat etmiş, yerine oğlu Kılıç Arslan geçmiştir.

Lütü Bey'in yerine geçen Kılıç Arslan'ın (1453-1472) Lütü Bey'in kardeşi Ali Bey'in oğlu olduğu da söylenmektedir. Kılıç Arslan beyliğini devam ettirebilmek için komşuları ile birçok antlaşmalar yapmıştır. Karamanoğullarının Osmanlı hâkimiyetine alınmasından sonra Fatih Sultan Mehmed Gedik Ahmed Paşa'yı Alâiye'nin fethi için görevlendirmiştir (1471). Alâiye ve çevresi bu tarihten sonra kesin olarak Osmanlı hakimiyeti altına girmiş ve burası bir sancak olarak idare edilmiştir.

Bu dönemde Alaiye beyleri hem kendi adlarına hem de Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Memluklu sultanları adına sikke darp ettirmişlerdir¹²⁸. Karaman bin Savcı Bey'e ait sikkeler Alaiye beyliğinde üzerinde bey adının yazılı olduğu ilk sikkelerdir. Savcı Bey ve oğlu Karaman Bey'e ait sikkelerin hemen hepsinde bir yüzde daire içine alınmış altı köşeli yıldız motifi (Mühr'ü Süleyman) yer almaktadır. Yakın zamana kadar sikkesi olmadığı düşünülen Lütü Bey'e ait sikkeler ise oldukça nâdirdir¹²⁹. Son Alaiye beyi olan Kılıç Arslan'a ait bilinen sikke örneği yoktur. Alaiye sikkeleri üzerinde figüre rastlanmaz.

¹²⁸ Alaiye sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Diler, Garo Kürkman, **Alaiye Paraları**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1981.

¹²⁹ Yılmaz İzmirli, " Lütü Bey'e Ait Paralar ve Alaiye Beyliği Paralarının Kronolojisi Üzerine Bir Çalışma", Türk **Nüsmatik Derneği Bülteni**, No: 37-38, İstanbul, 2002, ss. 7-14

2.1.3.9. Karasioğulları (1297-1360)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'da kurulan beyliklerden olan Karasi Beyliği, Balıkesir ve civarında hüküm sürmüştür. Balıkesir dışında Bergama, Sındırgı, Bigadiç, İvrindi, Fırt (Susıgırlık), Aydıncık, Başgelenbe, Kemer, Edremit (Burhaniye), Edremit, Ayazmend (Altınova), Bayramiç, Ayvacık, Ezine ve Mendeorya (Balıklı) kentleri de Karasi Beyliği sınırları içinde yer almıştır. Karesi ailesinin Anadolu Selçuklu Sultanlarının hizmetindeki rolü dışında kökenleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tokat'ta Hamzalar Mezarlığı'nda bulunan ve Tokat Müzesi'ne nakledilen iki mezar taşına dayanarak beyliğin Melik Danişmend Gazi sülalesinden geldiği kabul edilmektedir¹³⁰.

Türk Beylikleri ile iyi ilişkiler kuran Karasioğulları, Marmara Denizi'nin güney sahillerindeki Bizans yerleşimlerine akınlar düzenledikleri gibi, birçok defa Gelibolu sahillerini vurarak, Rumeli'ye yapılan ilk taarruzları da gerçekleştirmişlerdir. Bir yandan Trakya'da Bizans'la mücadele eden Türklere de destek veren Karasi Beyliği, Güney Marmara Bölgesine hakim durumuyla, Bizans İmparatorluğu'nun öteki Batı Anadolu Beylikleri üzerine yönelik seferlerini durduran bir set olma özelliği de taşımaktaydı.

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un nökerlerinden¹³¹ biri olan Karasi Bey (1308-1328), Mesud'un ölümünden sonra, devlet otoritesinin boşluğundan yararlanarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Karasi Bey'in ölüm tarihi de kesin olarak tespit edilememektedir¹³².

Karasi Bey'den sonra beyliğin başına kimin geçtiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Karasi Bey'in ölümünden sonra bütünlüğü bozulan beylik, Balıkesir ve Bergama olarak ikiye ayrılmıştır. Bergama'da Yahşi Han Bey (1327-1343) ve Balıkesir'de Demirhan Bey (1327-1336) tarafından idare edildiği kabul

¹³⁰ Mezar taşlarından biri Beylerbeyi Çelebi'nin torunu Kutlu Melek'e diğeri ise Kutlu Melek'in oğlu Mustafa Çelebi'ye aittir. Mezar taşı üzerinde "Tufiyyet El-merhume el-mağfure Seyyide el-havatin Kutlu Melek binti Mustafa Bey bin Beylerbeyi bin Yahşi Han bin Karasi bin Kalem Bey bin Yağdı Bey bin Fahr'ül Güzad ve'l Mücahidin Melik Danişmend Gazi" yazmaktadır. Bkz. Zerrin Günel Öden, *Karasi Beyliği*, TTK, Ankara 1999, s. 5.

¹³¹ Moğolca "dost, arkadaş" anlamındaki "nökör, nökü" kelimesinden gelmektedir. Farsça hizmetkâr, kul anlamında olup, Uygurca'da "nöker, neger, nögür" kelimeleri maiyet askeri, hizmetkâr, kul anlamına gelmektedir.

¹³² Karasi Bey'in ölüm tarihi ile ilgili olarak, 1328 ve 1334 olmak üzere farklı iddialar vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öden, s. 31

edilmektedir. Demirhan Bey'in 1338'de ölümünden sonra onun hakimiyetindeki toprakların Çanakkale ve Truva bölümü hariç diğer bölümü Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Yahşi Han Bey'in vefatından sonra Bergama bölümünün başına Kutlu Melek'in mezar taşından Yahşi Han Bey'in oğlu olduğunu bildiğimiz Beylerbeyi Çelebi geçmiştir (1343). Tarihi kaynaklarda Beylerbeyi Çelebinin saltanat süresi ve bu döneme ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Karasi Beyliğinin Osmanlı hakimiyeti altına geçmeyen diğer bölümünün de 1360 tarihinde ele geçmesiyle beylik son bulmuştur.

Fotoğraf 23: Beylerbeyi Çelebi'ye ait sikke örneği

Başlangıçta, Germiyanlıların uç beyi durumunda olan Karasi Oğulları, Germiyanlılar İlhanlılara tabi olunca, dolaylı olarak İlhanlı yönetimi altına girmişlerdir. Bu nedenle, Karasi Oğullarının ilk sikkeleri, İlhanlı Hükümdarı Hüdebende Muhammed Han ve Ebu Said Bahadır Han adına bastırılmıştır. Dinar-ı Rabih ölçüsü ile yarım dirhem olması gereken bu gümüş sikkelerin çoğunun ağırlığı, yüzde on civarında eksiktir. (Ortalama 0,80-1,10 gr.) Bu dönemden günümüze Karasi Bey, Yahşi Han Bey, Demirhan Bey ve Beylerbeyi Çelebi'ye ait sikkelerden örnekler ulaşabilmiştir. Karasi Beyleri gümüş ve bakır sikkeler darp ettirmişlerdir. Sikkeleri üzerinde figüre rastlanmamaktadır. Beylerbeyi Çelebi dönemine ait sikkelerin aynı dönemde basılmış olan Saruhan ve Osmanlı sikkeleriyle aynı

kaligrafiye ve ağırlığa sahip oluşu bize aynı dönemde yaşamış olan bu üç beyliğin sikke basımında birlikte hareket ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir¹³³.

¹³³ Karasi Beyliği sikkeleri ile ilgili olarak bkz. Celil Ender, **Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları**, Ender Nüvizmatik Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 15-33, İbrahim Artuk, “ Karasi Oğulları Adına Basılmış İki Sikke”, **Tarih Dergisi**, Sayı XXXIII, Mart, 1980/81., Betül Sağıt, Gültekin Teoman, “Karasi Beyliği Sikkeleri”, **Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İzmir 2011, Cilt I, ss. 276-287.

2.1.3.10. Aydınogulları (1308-1426)

Aydınoglu Beyliği'nin kurucusu Mübarizeddin Mehmed Bey¹³⁴, ilk zamanlarında Germiyan ordusunda subaşı olarak görev yapmıştır. Daha sonra Mehmed Bey, Bizans imparatorluğu içerisinde süregelen taht kavgalarından yararlanarak Germiyan hükümdarı I. Yakub Bey'in emriyle Ege denizine inerek fethettiği yerlerde Eski Lidya ve İonia bölgesinde babası adına bu beyliği kurmuştur¹³⁵. Eski Türk devlet geleneğine uyarak, hâkimiyetinde olan yerlerin yönetimini hanedan üyeleri arasında bölüştürmüştür¹³⁶. Mehmed Bey zamanında (1308-1334) yapılan fetihlerle beyliğin sınırları genişlemiş ve beylik, âdetâ kuvvetli bir devlet haline gelmiştir.

Fotoğraf 24: Mübarizeddin Mehmet Bey dönemine ait Karakuş tasvirli sikke

Mübarizeddin Mehmed Bey'in ölümünden sonra (1334) yerine oğlu Bahaüddin Umur Bey geçmiştir¹³⁷. Kardeşlerinin yardımıyla hareket eden Umur Bey'in

¹³⁴ Kitabelerde Aydınoglu Mehmed Bey için Din savaşçısı, mücahit anlamına gelen "*Mübârizü'd-Dîn*" ve Gaziler sultanı "*Sultânî'l-Guzât*" unvanları kullanılmıştır.

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, ss. 104-121.

¹³⁶ Mehmed Bey, Ayasuluğ (Selçuk) ile Sultan Hisar'ını büyük oğlu Hızır'a, İzmir'i Umur Bey'e, Bodemya (Ödemiş civarını)'yı İbrahim Bahadır Bey'e ve Tire'yi de Süleyman Şâh'a vermiştir. Küçük oğlu İsa Bey de, Birgi de kendisiyle birlikte kalmıştır. İbn Batuta, 1333 yılında Andolu'ya yaptığı seyahat sırasında Mehmed Beyi Birgi'de, Hızır Bey'i Ayasuluğ'da, Umur Bey'i de İzmir'de ziyaret etmiştir. **İbn Batuta Seyahatnâmesi**, (M. Şerif Paşa Tercümesi), İstanbul 1333-1335, s. 335.

¹³⁷ Himmet Akın, **Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 39

hükümdarlık dönemi (1334-1348) aralıksız gaza ile geçmiştir¹³⁸. Bu nedenle Umur Bey ayrıca “*Gazi*” olarak da anılmaktadır. 1348’de Latinlerle giriştiği mücadele sırasında şehit olmuştur.

Umur Bey’den sonra sırasıyla yönetime Hızır Bey (1348-1366/67)¹³⁹, İsa Bey (1360-1390)¹⁴⁰, II. Umur Bey (1403-1405)¹⁴¹ geçmiştir.

II. Umur Bey hükümdar olunca aynı hanedandan olan Bodemya emiri İbrahim Bahadır Bey’in oğulları, Subaşı Kara Hasan Ağa ile kardeşi Cüneyd Bey hak iddiasına kalkışmışlardır. Neticede Cüneyd Bey İzmir’e, Kara Hasan Ağa da Ayasuluğ’a hakim olmuşlardır¹⁴². Durumunu kuvvetlendirmek isteyen Cüneyd Bey, Osmanlı hükümdarı Emir Süleyman’a yaklaşıp ondan yardım almıştır. Yaklaşık iki sene sonra II. Umur Bey akrabası Menteşeoğlu İlyas Bey’in yardımıyla Selçuk’u kuşatmıştır. Cüneyd Bey, Marmaris’te hapsedilen kardeşi Kara Subaşı Hasan’ı kurtarıp İzmir’e getirdikten sonra Ayasuluğ üzerine yürümüş ve çaresiz kalan II. Umur, Cüneyd Bey ile antlaşma yapmak zorunda kalmıştır.

Aydınoğlu tahtını isyan ederek ele geçiren Cüneyd Bey beyliğin başına geçtiği dönemde (1405-1426), Osmanlı devletinin şehzadeleri arasındaki saltanat kavgalarından yararlanmak istemiş, beyliğinin devamı ve kendisinin hükümdar olması için Osmanlı ile mücadele etmiştir¹⁴³. Eflak’ta ortaya çıkan ve Yıldırım Bayezid’in oğlu olduğunu iddia eden Düzmece Mustafa isyanında önemli rol oynamıştır (1419). Cüneyd Bey, Karaman oğulları’ndan II. Mehmed Bey’in desteğiyle isyan ederek Aydınoğlu hükümdarlığını ele geçiren II. Umur Bey’in oğlu Mustafa Bey’i öldürerek beyliğe yeniden hakim olmuştur. Ancak etrafına müttelikler toplamaya çalışan Cüneyd Bey’in bu hareketleri II. Murad’ın sefer düzenlemesine sebep olmuştur (1424). Osmanlı ordusu Cüneyd Bey’in oğlu Kurt Hasan’ı Akhisar’da yenmiş ve Cüneyd Bey Sisam adasının karşısındaki İpsili kalesine sığınmak zorunda

¹³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, age., s. 105

¹³⁹ Ayasuluğ emiri olan Hızır Bey’in 18 Ağustos 1348’de Latinler’le imzaladığı antlaşma ile Aydınoğulları’nın bütün faaliyetleri durma noktasına gelmiş ve dolayısıyla da beylik çökmeye yüz tutmuştur. Bkz. Akın, s. 52.

¹⁴⁰ Tire emiri Süleyman Şah ve Bodemya emiri İbrahim Bahadır Bey bu sırada vefat etmiş olduklarından taht Aydınoğlu Mehmed bey’in en küçük oğlu İsa Bey’e kalmıştır. İsa Bey, beyliğin başkentini Ayasuluğ’dan Tire’ye taşımıştır.

¹⁴¹ Ankara savaşından sonra Timur beyliğin topraklarını II. Umur bey ve kardeşi Musa Bey’e vermiştir. Kısa süren saltanat dönemlerine ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur.

¹⁴² Akın, ss. 78-79

¹⁴³ Sevim ve Yücel, s. 275

kalmıştır. Kuşatmadan sonra ailesiyle birlikte idam edilmiştir. Böylece Aydınogulları Beyliği son bulduğu gibi, Aydın bölgesi de Osmanlı idaresine girmiştir (1426).

Aydınoglu beylerinden Mübarizeddin Mehmed bey, I. Umur bey, Hızır Bey, İbrahim Bahadır Bey, Süleymanşah, Yakup Bey, İsa Bey, Musa bey, II. Umur Bey, Cüneyd Bey ve Mustafa Bey'e ait sikkelerden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Bu örnekler incelendiğinde sikkeler üzerinde yazının yanı sıra bitkisel, geometrik motifler ve figürlerin de yer aldığı görülmektedir. Motifler içerisinde mührü Süleyman, sekiz kollu yıldız, çiçek dilimleri, saadet düğümleri, stilize edilmiş palmet ve rumiler ile karşılaşmaktadır. Figürlere baktığımızda Mübarizeddin Mehmed Bey'in bakır sikkeleri üzerinde Ayasuluğ ve civarında yaşayan, günümüzde nesli tehlike altında olan Karakuş tasviri görülmektedir. Bunun dışında Yakup Bey'in sikkeleri üzerinde yer alan taçlı hükümdar tasviri de Türk- İslâm nümizmatığının ilgi çekici örnekleri arasındadır. Güç ve kudret sembolü olarak kabul edilen arslan figürü ise Aydınoglu Cüneyd Gazi'nin bakır sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Aydınoglu beyliği sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Celil Ender, **Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul 2000, Cüneyt Ölçer, **Aydın Oğulları Beyliği Paraları**, Yenilk Basımevi, İstanbul, 1985, Yılmaz İzmirlier, **Aydınogulları Beyliği Paraları**, Kendi yayını, İstanbul, 2005, Gültekin Teoman, Kamil Eron, "İzmir'de Basılan İlk Aydınoglu Dirhemi", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, İstanbul 2007, Gültekin Teoman, "Aydınoglu Hızır Bey Adına Kesilen Nadir Bir Bakır Sikke", **Türk Nümizmatik Derneği Bülteni** (Sevgi Gönül Hatıra Sayısı), İstanbul 2007, Betül Sağıt, Gültekin Teoman, "Aydınoglu Beyliği Sikkeleri ve Beyliğin tarihine Yeni Bir Bakış", **Uluslararası Batı Anadolu Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu I**, TTK, (Basım aşamasında).

2.1.3.11. Candaroğulları (1292-1461)

Kastamonu, Sinop ve çevresinde Şemseddin Yaman Candar tarafından kurulmuştur. Şemseddin Yaman Candar'dan sonra beyliğin başına oğlu Süleyman Paşa geçmiştir (1309-1339). Bu dönemde beyliğin sınırları genişlemiştir; Kastamonu, Sinop, Borlu (Safranbolu) beylik topraklarına katılmıştır. Süleyman Paşa, Anadolu'nun hakimi olan İlhanlı sultanı Ebu Said Bahadır han'a ölümüne (1335) kadar tabi olmuştur. Ebu Said 'in ölümünden sonra İlhanlı tahtındaki saltanat mücadelesinden yararlanarak Moğollar ile olan ilişkisini keserek bağımsızlık kazanmıştır¹⁴⁵.

Fotoğraf 25: Celaleddin Bayezid'e ait sikke örneği.

Süleyman Paşa'nın Sinop beyi olan büyük oğlu Gıyaseddin İbrahim Şah 1339'da babasına karşı ayaklanıp Kastamonu'yu işgal etmiştir. Ondan sonra Candaroğulları beyliğinin başına amca oğlu Adil bey geçmiştir (1345-1365). Bu dönemlere ait kaynaklarda ayrıntılı bilgiye rastlanmamaktadır. Adil Bey 'in vefatından sonra yerine oğlu Osmanlı tarihinde Kötürüm Bayezid olarak adlandırılan Celaleddin Bayezid Bey geçmiştir (1365-1385). Bu dönemde beylik, Osmanlı ve Kadı Burhaneddin ile mücadele etmiştir. Beyliğin yönetimini oğlu İskender Bey'e bırakmak isteyince büyük oğlu II.Süleyman Bey ayaklanarak kardeşini öldürmüş, Osmanlı'dan yardım alarak Kastamonu'yu ele geçirmiştir (1383). Böylece

¹⁴⁵ Candaroğulları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, ss. 121-147, Sevim ve Yücel, ss. 252-261.

Candaroğulları beyliğinin bütünlüğü bozulmuş, beylik Kastamonu ve Sinop olmak üzere ikiye ayrılmıştır. II.Süleyman Bey'in Kastamonu'daki iktidarı çok sürmemiştir. II. Süleyman Bey, Kosova savaşındaki Osmanlı karşıtı tutumları nedeniyle Yıldırım Bayezid tarafından öldürülmüştür. Böylece beyliğin Kastamonu şubesi son bulmuştur.

Kastamonu önce Osmanlıların daha sonra da tekrar Celaleddin Bayezid Bey'in eline geçmiştir. Celaleddin Bayezid Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu İsfendiyar Bey¹⁴⁶ geçmiştir (1385-1440). İsfendiyar Bey, Ankara savaşına kadar Sinop'ta hükümdarlık etmiş, daha sonra Timur'a itaat ettiğini bildirerek, beyliğinin geri kalan topraklarına sahip olmuştur. Osmanlı tahtında yaşanan taht mücadelelerinden yararlanmak istemiş ancak girdiği mücadelede Osmanlı güçlerine yenilmiştir. Bu yenilgi sonrasında İsfendiyar Bey, Osmanlı ile dost geçinmek mecburiyetinde olduğunu görünce iki hanedan arasında aile bağı kurmaya çalışmış ve oğlu II. İbrahim Bey'in kızını II. Murad ile nikahlamıştır. İsfendiyar Bey'in ölümünden sonra yerine "Taceddin" unvanı ile anılan oğlu II. İbrahim Bey geçmiştir (1440-1443). Kısa süren beyliği sırasında, Osmanlı hanedanı ile olan akrabalığının da tesiriyle herhangi bir hadise vuku bulmamıştır. Daha sonra beyliğin başına oğlu İsmail Candar Bey geçmiştir (1443-1461). İsmail Bey, Osmanlı'dan destek alarak Candar beyi olmak isteyen kardeşi Kızıl Ahmed ile mücadele halinde olmuştur. 1461'de Kızıl Ahmed, Fatih Sultan Mehmed' in Trabzon seferine katılmış, sefer sonrasında Candaroğlu toprakları Kastamonu ve Sinop Osmanlı eline geçmiştir. Böylece beylik sona ermiştir.

Candaroğulları beylerinden Şemseddin Yaman Candar ve I. İbrahim Şah dışındaki beylerin kestirdiği sikkelerden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Bu dönemde sikkeler, diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi İlhanlı sultanı Ebu Said adına kestirilmiştir¹⁴⁷. Kastamonu, Borlu (Safranbolu), Maden, Mekyus, Sinop, Ladik önemli darp yerleridir. Candaroğlu beyliğine ait gümüş ve bakır sikke örnekleri mevcuttur, altın sikke örneği bulunmamaktadır. Geç dönem Candaroğlu

146 En uzun süre tahtta kalan Candaroğlu beyi İsfendiyar beydir. Bu nedenle beylik, Osmanlı döneminde İsfendiyaroğulları olarak anılmıştır.

147 Ebu Said adına darp edilen sikkeler ile ilgili bilgi için bkz. Haluk Perk, Hüsnü Öztürk, **İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han adına kesilmiş olan Candaroğulları Beyliği Sikke Definesi**, Türk Nümismatik Derneği, Türk Nümismatik Derneği Yayınları, İstanbul, 2003.

sikkelerinde Osmanlı etkisiyle sikkelerin ön yüzünde tuğra formları dikkati çekmektedir¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Candaroğlu sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Celil Ender, Üstün Erek, Gültekin Teoman, **Candaroğulları Beyliği Paraları Kataloğu**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 2003

2.1.3.12. Sahipataoğulları (1275-1343)

Anadolu Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin oğulları tarafından Afyonkarahisar¹⁴⁹ ve yöresinde kurulmuştur. Beyliğin kurucusu Ebû Bekir oğlu Hüseyin oğlu Sâhib Ata Fahreddin Ali Anadolu Selçuklu devletinin son dönemlerinde devlet işlerinde rol oynamış önemli bir Selçuklu veziridir¹⁵⁰. Görevde kaldığı süre boyunca Anadolu Selçuklu Devletinin çökmesini engellemek için çalışmıştır, ayrıca ülke içinde Konya ve Sivas'ta pek çok hayır kurumu yaptırmıştır. Birkaç Anadolu Selçuklu hükümdarına vezirlik yapan Sahib Ata Fahreddin Ali, III.Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1265-1282) Anadolu'yu denetimi altına alan İlhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından Moğollara karşı Memluklarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle vezirlikten uzaklaştırılarak tutuklanmıştır (1272). Bir süre sonra hapisten kurtulan Sahib Ata, Abaka'nın huzuruna çıkarak yeniden vezir olma hakkını kazandığı gibi, oğulları Taceddin Hüseyin ile Nusreddin Hasan'a Afyonkarahisar (Karahisar) ve yöresinin has olarak verilmesini sağlamıştır (1275). Sâhib Ata, Afyon başkent olmak üzere çevrenin beyliğini yönetmiş, 1288'de Aksaray'da ölmüştür.Sahibata'nın oğulları Taceddin Hüseyin ve Nusreddin Hasan Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından sultan ilan edilen Gıyaseddin Siyavuş ile yaptıkları Akşehir savaşında ölmüşlerdir (1277).

Taceddin Hüseyin ve Nusreddin Hasan ölünce, Hasan'ın oğlu Şemseddin Mehmed beyliğin başına getirilmiştir. Mehmed Bey, Germiyanoglu'nun damadı idi. Onun devrinden itibaren takriben yirmi yıl süreyle Denizli bölgesi Sâhib Ataoğulları ve Germiyanogulları arasında bir çekişme sahası olmuştu. Şemseddin Mehmed Germiyanogulları'nın bir saldırısını önlemek için giriştiği savaşta Bozguş Bahadır'a yenilmiş ve savaşta hayatını kaybetmiştir (1287). Yerine oğulları Nusreddin Ahmed ve Muzaffereddin Devle beyler geçmiştir.

¹⁴⁹ Eski adı Karahisar-ı Sahib'tir. Karahisar-ı devle denilen Karahisar, Fahrettin Sahib Ata'nın iktası olup, çok zengin olmasından dolayı ve tüm hazinelerini burada muhafaza ettiğinden sahibinin Karahisarı anlamında Karahisar-ı Sahib denilmiş ve bu ad yirminci asır başlarına kadar kullanılmıştır. Sahip Ataoğulları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.Uzunçarşılı, ss. 150-154., Sahib Ata'nın hayatı ve Selçukluya hizmetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Ferit Uğur, M. Mesut Koman, **Selçuklu Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul, 1934.

¹⁵⁰ 1266-1285 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devletinde vezirlik yapmıştır.

Fotoğraf 26: Muzafferüddin Devle'ye ait sikke örneği

İlhanlılar'ın Anadolu genel valisi Timurtaş, kendisine başkaldıran uç beylerini denetim altına almak için sefere çıktığında, Nusreddin Ahmed Bey, Kütahya'ya Germiyan Sarayı'na sığınmıştır¹⁵¹. Muzafferüddin Devle'nin 1333 'te vefatından sonra ise beylik tamamen Germiyanogulları katılmıştır (1343).

Sahib Ata oğullarından günümüze ulaşabilen sikkelere bakacak olursak; yalnızca Muzafferüddin Devle'ye ait örneklerle karşılaşmaktayız. Bu örnekler incelendiğinde sikkelerin Anadolu Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad ve İlhanlı sultanları Gazan Mahmud Han ve Olcayto Hûdabende Muhammed Han adına kestirildiğini görüyoruz. Baklan, Karahisar ve Sarıkavak olmak üzere yalnızca üç darp yeri mevcuttur. Bu dönemden ulaşan sikke örneklerinde figür bulunmamaktadır¹⁵².

¹⁵¹ Nusreddin Ahmet Bey Germiyanoglu I. Yakup Bey'in damadıdır. Mesalik-ül Ebsar (Ayasofya nüshası 3416 Germiyan faslının sonları).

¹⁵² Sahipataoğullarına ait sikkeler ile ilgili bilgi için bkz. Haluk Perk – Hüsnü Öztürk, "Selçuklu Devleti'nin Son Dönemlerinde Sahibata Oğulları'na Tabi Şehirlerde Darp Edilen Sikkeler: Baklan, Sarıkavak, Karahisar", **Anadolu Sikke Monografileri I**, İstanbul 2007, ss. 51-77

2.1.3.13. Eretna Beyliği (1335-1381)

Orta Anadolu’da yarım asra yakın bir süre hüküm sürmüş olan beyliğin kurucusu Uygur Türklerinden Alâeddin Eretna’dır¹⁵³. Alâeddin Eretna İlhanlı sarayında yetişmiş, sultanın hizmetinde bulunmuştur, hem Ebu Said Bahadır Han’ın hem de Beylerbeyi Emir Çoban’ın güvenini kazanmıştır. Anadolu’nun genel valisi Timurtaş’a kız kardeşini vererek ona naib olmuştur¹⁵⁴. Ebu Said ‘in vefatından sonra Eretna ‘nın İlhanlılara olan bağlılığı zayıflamıştır. Genel kanı, Ebu Said’in ölüm tarihi olan 1335’te Eretna’nın fiilen bağımsız olduğudur. Beyliğin merkezi başlangıçta Sivas’tır, daha sonra Kayseri’ye taşınmıştır. Tokat, Amasya, Erzincan, Doğu Karahisar, Niksar, Canik, Develi Karahisar da beyliğin toprakları arasında yer almıştır¹⁵⁵. Alâeddin Eretna döneminin en önemli olayı İlhanlı Süleyman Han komutasındaki Çoban Şeyh Hasan’ın ordusunun Alâeddin Eretna tarafından yenildiği Karanbük savaşıdır (1343). Alâeddin Eretna 1352 tarihinde ölmüştür.

Alâeddin Eretna’nın yerine beyliğin başına vezir Hoca Ali Şah’ın çabasıyla küçük oğlu Gıyaseddin Mehmed bey geçmiştir¹⁵⁶. Yaşının küçük olması nedeniyle devlet idaresi Hoca Ali Şah’ın idaresinde olmuştur.

Gıyaseddin Mehmed Bey’den sonra beyliğin başına Alaeddin Ali Bey geçmiştir (1365). Bu dönemde Karamanlılarla yapılan mücadelelerde Eretna beyliği toprak kaybetmiştir. Konya, Aksaray, Niğde ve Kayseri beylik sınırlarından çıkmıştır.

Alaeddin Ali Bey’in 1380’de ölmesi üzerine yerine küçük yaştaki oğlu Mehmed Çelebi geçmiştir. Henüz yedi yaşında olduğu için Mehmed Çelebi’nin yanına Şarki Karahisar Beyi Kılıç Arslan naib olarak görevlendirilmiştir. Ancak, vezir Kadı Burhaneddin Kılıç Arslan’ı öldürmüş ve yerine naib olmuştur (1381). Küçük yaştaki hükümdarı bertaraf ederek devlet yönetimini elinde bulunduran Kadı

¹⁵³ Alaeddin Eretna, Ebu Said’in ölümüne kadar (1335) “emir” ve “noyan” unvanlarını kullanmıştır. 1332 yılında Eretna ile görüşen İbn-i Batuta Eretna’yı “Naib-i Meliku’l- Irak bi- biladi’r-Rum” yani Anadolu’da Irak hükümdarının vekili olarak yazmıştır. 1340’da ise “sultan” unvanını almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Göde, **Eretnahılar** (1327-1381), TTK, Ankara, 1994, ss. 60-61

¹⁵⁴ Göde, ss. 29-30.

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, s. 157.

¹⁵⁶ Alaeddin Eretna’nın üç oğlu vardı. Büyük oğlu Şeyh Hasan Eretna hayatta iken vefat etmiştir. Tahtın doğal varisi olan ortanca oğlu Cafer bey ise küçük oğlu Gıyaseddin Mehmed tarafından hapsedilmiştir.

Burhaneddin bağımsızlığını ilan etmiştir. Yarım asra yakın hüküm süren Eretna beyliği böylece son bulmuştur.

Fotoğraf 27: Alaeddin Eretna'ya ait sikke örneği

Eretna beylerinden Alaeddin Eretna, Gıyaseddin Mehmed, Alaeddin Ali Bey ve Mehmed Çelebi'ye ait sikke örnekleri günümüze ulaşabilmiştir. Alaeddin Eretna döneminde basılmış sikkeler üzerinde Uyurca “Sultan Adil” unvanı yazmaktadır. Gıyaseddin Mehmed döneminden bilinen tek bir sikke örneği vardır. Ayrıca bu dönemde devlet yönetimini üstlenen vezir Hoca Ali Şah'ın da üzerinde “Muzaffereddin” ve “Sultanu'l- İslâm” lakaplarının kullanıldığı sikkeleri Hoca Ali Şah'ın Eretna ülkesine bir dönem hakim olduğunu göstermektedir. Bu dönemde basılan sikkelerden gümüş ve bakır örnekler bulunmaktadır¹⁵⁷. Sadece bir altın sikke örneği bilinmektedir¹⁵⁸. Alaeddin Eretna tarafından H. 750'de (M. 1349) Erzincan'da darp edilen bu sikke Anadolu'da ilk kez Selçuklu'dan sonra kestirilen altın sikke olması bakımından oldukça önemlidir. Bu sikkeden sonra tedavül eden ilk altın sikke Fatih Sultan Mehmed tarafından yaklaşık 130 yıl sonra darp edilmiştir.

¹⁵⁷ Eretna sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Perk, Hüsnü Öztürk, **Eretna, Kadı Burhaneddin ve Erzincan (Mutahharten) Emirliği Sikkeleri**, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁵⁸ İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu**, C.II, İstanbul, 1974, s. 823, sikke no: 2378.

2.1.3.14. Kadı Burhaneddin Devleti (1381-1399)

Eretna devleti içinde, kadılık, vezirlik ve naiblik görevlerinde bulunan Kadı Burhaneddin Ahmed, Eretna beyi Mehmed Çelebi'nin küçük yaşta olmasından istifade ederek 1381'de bağımsızlığını ilan etmiştir¹⁵⁹. Beyliğinin merkezi Sivas'tır. Kayseri, Maden, Tokat da beylik sınırları içinde yer almıştır. Sivas haricindeki bölgelerde hâkimiyeti zayıftır. Eretna devletin tüm sınırlarını eline geçirmek istemişse de başarılı olamamıştır.

Fotoğraf 28: Kadı Burhaneddin Ahmed sikkesi

Kadı Burhaneddin Erzincan'da sultanlığını ilan eden Mutahharten ile sürekli mücadele halinde olmuştur. İktidarı süresince Memluklularla olan ilişkilerinde de zaman zaman sorunlar yaşamıştır. Memluk sultanı Berkuk'un naibi Mintaş ile anlaşarak Malatya'yı ele geçirmek istemiş ancak başarılı olamamıştır. Bu girişimi nedeniyle Memluk ordusu Sivas'ı kuşatmıştır. Kadı Burhaneddin Osmanlı beyliğine karşı temkinli yaklaşmışsa da Bayezid döneminde Osmanlı ile mücadele halinde olmuştur.

Bayezid'in Rumeli meseleleri ile ilgilenmeye başlamasıyla Kadı Burhaneddin, Amasya ve Tokat'ı ele geçirme girişimlerinde bulunmuştur. Karamanoğulları ile olan ilişkileri de inişli çıkışlıdır. 1390'da Bayezid Konya üzerine yürüdüğünde, Karamanoğullarına yardım etme girişiminde bulunan Kadı Burhaneddin'in geç kalması sonucu Karamanoğulları kötü şartlarda bir anlaşma

¹⁵⁹ Kadı Burhaneddin Ahmed devleti ile ilgili bilgi için bkz. Uzunçarşılı, ss. 162-168.

yapmaya mecbur kalmışlardır. 1395'te Karamanoğulları'nın elinde bulunan Niğde'yi kuşatmış, ancak alamamıştır. Kadı Burhaneddin 1396'da Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'e tâbi olarak sikke kestiren Şeyh Müeyyed üzerine de sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey ile arası açılmıştır. Daha sonra Sivas yakınlarında Kara Yülük Osman tarafından önce esir alınmış, daha sonra da öldürülmüştür (1398).

Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra yerine küçük yaştaki oğlu Alaeddin Ali Çelebi geçmişse de kısa sürede saltanattan çekilerek eniştesi Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed'in yanına gitmesiyle beylik fiilen sona ermiştir (1399).

Yaklaşık 18 yıl süren Kadı Burhaneddin devletinde, Kayseri, Maden, Sivas ve Tokat 'da sikkeler darp edilmiştir. Bu dönemden günümüze ulaşan tüm sikkeler aynı tiptedir. Kadı Burhaneddin sikkeleri Eretna'nın devamı niteliğindedir¹⁶⁰. Çok kısa süre beyliğin başında bulunan Alâeddin Ali Çelebi'nin sikkelerinde kendi ismi yerine “ Mevle'l – melikü'l – a'zamü'l - eşref” yazmaktadır¹⁶¹.

¹⁶⁰ Kadı Burhaneddin Ahmed sikkeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Perk, Hüsnü Öztürk, **Eretna, Kadı Burhaneddin ve Erzincan (Mutahharten) Emirliği Sikkeleri**, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁶¹ Stephen Album, **A Checklist of Islamic Coins**, Santa Rosa, 1998, s. 114.

2.1.3.15. Dulkadiroğulları (1339-1522)

Maraş, Elbistan ve Antep çevresinde Zeyneddin Karaca Bey tarafından 1339'da kurulmuştur¹⁶². Karaca bey, Eretnalılarla mücadele ederek Darende'yi ele geçirmiştir. Osmanlı ve Memlukulular arasında tampon bir beylik olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kimi zaman Memlukululara tabi olan Dulkadiroğulları onlarla zaman zaman mücadele halinde de olmuşlardır. Zeyneddin Karaca Bey, Melikü'z-Zâhir unvanını alıp Memlukululardan bağımsız hareket etmeye başlamışsa da, sonunda Memlukulular tarafından 1353'te Kâhire'de Babü'z-Züveyle'de idam edilmiştir.

Zeyneddin Karaca Bey'den sonra beyliğin başına sırasıyla, Halil Bey, Sevlî Bey, Sadaka Bey, Nasıruddin Muhammed Bey, Süleyman Bey, Melik Arslan Bey, Şahbudak Bey, Şehsuvar Bey geçmiştir. Şehsuvar Bey'den sonra Memlukulular tarafından tahta tekrar Şahbudak Bey geçirilmişse de diğer kardeşi Alaüddevle Bozkurt Bey'e beyliğin yönetimini bırakmak zorunda kalmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Dulkadir beyliği üzerine yaptığı akında Alaüddevle Bozkurt Bey ölmüştür (1515). Yavuz Sultan Selim beyliğin başına Şehsuvar bey'in oğlu Ali Bey'i geçirmiştir. Bu dönemde beylik Osmanlı'nın bir sancağı olarak hareket etmiştir. Kanunu Sultan Süleyman'ın tahta geçmesinden sonra, devlet içinde yaşanan çekişmeler sırasında Ali Bey Ferhat Paşa tarafından öldürülmüş ve böylece beylik son bulmuştur (1522).

Fotoğraf 29: Şehsuvar Bey'in sikkesi

¹⁶² Dulkadiroğulları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK, Ankara, 1989, Uzunçarşılı, ss. 169-175.

Dulkadiroğulları döneminden yalnızca Şehsuvar Bey’e ait darp yeri belirsiz bir adet bakır sikke bilinmektedir¹⁶³.

¹⁶³ Bu sikke için bkz. Murat Uğurluer, “Ayntab’da Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey Adına Basılan Sikke”, Ankara, **Nümizmatik Yazıları I**, 2008, ss. 50-54.

2.1.3.16. Osmanoğulları (1299-1453/1922)

Oğuzların Günhan koluna mensup olan Kayı boyu¹⁶⁴, 1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya gelen diğer Oğuz boylarının içinde yer almıştır. Osmanlı beyliğinin kurulduğu Eskişehir, Sakarya, Söğüt civarı, İlhanlılar'a bağlı olsa da, İlhanlı etkisinin uzanamayacağı kadar batıda olduğundan bu bölge Oğuz aşiretleri ve Anadolu Selçukluları'na bağlı memur ve bilim adamları için güvenli bir yerleşim yeri olmuştur.

1243 yılından sonra Anadolu'da Selçuklu sultanları siyasi otoritelerini kaybetmeye başladıklarında Bizans sınırından Kastamonu'ya kadar uzanan uç bölgesi Çobanoğulları beyliğine aitti. Ertuğrul Gazi'den sonra 1281'de Kayı boyunun başına geçen Osman Gazi, Çobanoğullarının vasalı olarak Bizans topraklarına akınlarda bulunurken bu beyliğin Bizans'la anlaşması üzerine, bölgenin ve Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan yararlanarak, bölgedeki İslâm tarikatlarının özellikle Şeyh Edebali'nin desteği ile Bizans köy ve kasabalarını ele geçirmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın 1299'da İlhanlı sultanın yanına gitmesi Osmanlı'nın bağımsızlık tarihi olarak kabul edilir.

Beyliğe adını veren Osman Gazi döneminde (1299-1326) Anadolu Selçuklu devlet düzenini örnek alarak devletin temelleri atılmıştır¹⁶⁵. Yapılan fetihlerle beylik sınırları genişletilmiştir¹⁶⁶.

Osman Gazi'nin vefatından sonra¹⁶⁷ başa geçen Orhan Gazi (1326-1360) döneminin en önemli olayı Bizans'ın elinde bulunan İznik'in fethi olmuştur (1329). Ardından İzmit (1337) ve Bizans'ın Anadolu topraklarında kalan son kaleleri fethedilmiştir. Orhan bey, Bizans'ın Marmara'nın güneyinde yer alan tüm topraklarını fethedince Karasi beyliği ile komşu olmuş ve Karasi beyliğinin içinde

¹⁶⁴ Oğuz boyları içinde önemli bir yere sahip olan Kayı Boyunun damgası, güç ve kudret sembolü olan iki ok ve yay'dan oluşmaktadır. Bu damga II. Murad'ın mangırlarında da kullanılmıştır.

¹⁶⁵ Orhan Gazi devlet topraklarını beş bölgeye ayırmıştır. Bilecik'i kayınpederi Şeyh Edebali' nin yönetimine vermiştir. Sultanönü ve çevresini oğlu Orhan Bey'e, Eskişehir ve civarını Gündüz Alp'e, İnegöl'ü Turgut Alp'e, Yarhisar'ı Hasan Alp'e, İnönü ve çevresini de Aykut Alp'e vermiştir.

¹⁶⁶ Osman gazi döneminde fethedilen önemli yerlerden bazıları; Koçla ve Karacahisar kalesi (1291), Yenişehir kalesi (1301), Ketsel ve Ulubat kaleleri (1306), Alyas adası (1308), Karahisar (1308), Lefke (Osmaneli), Akhisar, Geyve, Leblebici kaleleri (1304), Mudanya (1321), Orhaneli (Atranos) kalesi (1325), dir.

¹⁶⁷ Osman Gazi 1320'de gut hastalığına yakalandığında devlet yöneticilerini toplamış, askeri hareketlerde oğlu Orhan bey'i vekil olarak atamıştır. Osman gazinin vefatından önce başlayan Bursa kuşatmasını da Orhan bey yönetmiş ve Bursa'yı devlet sırlarına katmıştır (1326).

yer alan karışıklıktan yararlanarak tüm Karasi topraklarını da kısa sürede ele geçirmiştir (1341-1345). Böylece Osmanlılar, Marmara'nın tüm güney kıyıları ve Ege kıyılarını da hakimiyetleri altına almaya başlamışlardır (1341-1345). 1341'de Bizans tahtındaki karışıklıktan yararlanarak tahta çıkmak isteyen Kantakuzenos Aydınoğlu Umur Bey'den sonra Orhan Gazi'den yardım talep etmiştir. Bu yardımlarının sürmesi ve bölgede güçlenen bu beylik ile iyi geçinmek için kızı Teodora'yı Orhan Gazi ile evlendirmiştir. Orhan Gazi döneminde, ilk Osmanlı akçesi kestirilmiş, ilk sürekli ordunun temelleri atılmıştır. Köklü devlet kurumlaşması ve ilk Osmanlı yasalarının belirlenmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir. Bizans ile yakın ilişkiler kurulmuş, yaşanan iç karışıklıklardan yararlanarak, toprak elde edilmiştir. Orhan Gazi 1353'te Rumeli'ye geçilerek, Rumeli'nin de Türkleşmesi sağlanmış ve küçük bir uç beyliği olan Osmanlı bir devlet niteliği kazanmıştır.

Fotoğraf 30: Orhan Gazi sikkesi

Orhan Gazi'nin vefatından sonra, beş oğlundan ikincisi Bursa sancak beyi olan I. Murad (Hüdavendigâr) tahta geçmiştir (1362-1389). Karaman oğulları'nın desteği ile isyan edip Ankara'yı ele geçiren Ahiler üzerine yürüyüp Ankara'yı geri almıştır. Rumeli'deki fetihler bu dönemde de devam etmiştir. Osmanlı'nın Balkanlardaki bu ilerleyişi karşısında Sırp ve Bulgarlar papadan yardım talep etmişlerdir. Papanın emri ile Macar kralı Layoş, Sırp, Bulgar, Eflak, Bosna ve Macarlardan oluşan bir Haçlı kuvveti ile Edirne'yi ele geçirip, Osmanlı'yı Rumeli'den atmak için harekete geçmiştir, ancak başarılı olamamıştır. Sırpsındığı zaferi olarak bilinen bu zafer sonrasında Bulgar krallığı Osmanlı hakimiyetini kabul

etmiş böylece Osmanlı'ya fetih yolları açılmış, Balkanlarda hızlı ilerleme imkanı doğmuştur. I. Murad döneminde yapılan fetihlerle devlet sınırları genişletilmiş, askeri alanda da yeni örgütlenmeler oluşmuştur. Devşirme sistemi uygulanarak Acemi ocağı ve Yeniçeri Ocağı kurulmuştur¹⁶⁸.1389'da Sırp, Boşnak, Hırvat ve Arnavut prensleri ile yapılan Kosova savaşında büyük bir zafer kazanılmış, ancak savaş sırasında I. Murad şehid olmuştur (1389).

I. Murad'ın ölümünden sonra tahta Kosova savaşında zaferin kazanılmasında önemli rol üstlenen oğlu I. Bayezid¹⁶⁹ geçmiştir (1389-1402). I. Murad'ın savaşta şehid düşmesi üzerine bazı Anadolu beylikleri bu durumdan yararlanmak istemiş ve Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. Ancak, Yıldırım Bayezid tarafından Germiyan, Aydın, Saruhan, Menteşe ve Hamid, Candar, Kadı Burhaneddin, Tacettinoğulları beylikleri Osmanlı hakimiyetini tanımak zorunda bırakılmıştır. Yıldırım Bayezid döneminde, İstanbul dört kez kuşatılmış, ancak alınamamıştır. Bulgar krallığı ortadan kaldırılmış ve Bulgaristan'ı tamamı Osmanlı topraklarına katılmıştır (1394). Ayrıca, Selanik, Kuzey Yunanistan'daki Yenişehir (Larissa) ve Arnavutluk'taki birçok bölgede Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yıldırım Bayezid yönetimindeki Osmanlı'nın hızla genişlediğini gören Avrupalılar, özellikle Macar ve Venedikliler 1394 yılında anlaşarak Osmanlılar'a karşı Haçlı seferi düzenlemişlerdir. Niğbolu'da Haçlılarla karşılaşan Osmanlı ordusu Haçlılar'ı yenmiştir (1396). Bu başarı üzerine Mısır'daki Abbasi halifesi I. Mütevekkil Yıldırım Bayezid'e "Sultan-ı İklim-i Rum" unvanını vermiştir. Yıldırım Bayezid döneminin en önemli olaylarından biri de Ankara savaşıdır. Anadolu Türk birliğini sağlamak amacıyla, Osmanlı'nın Anadolu'daki beylik topraklarını ele geçirmesi üzerine Anadolu beylikleri Timur devleti ile temasa geçmiş ve bölgedeki hakim güç olan Osmanlı'yı ortadan kaldırmak amacıyla harekete geçilmiştir.1402 yılında Çubuk ovasında yapılan savaşta Timur güçleri Osmanlı kuvvetlerini yenmiş ve Yıldırım Bayezid esir alınmıştır. Bu yenilgi Osmanlı devletini yıkılma noktasına getirmiştir. Osmanlı devleti, on bir yıl sürecek olan Fetret devrine girmiştir (1402-1413). Bu dönem Yıldırım Bayezid'in oğulları

¹⁶⁸ Pençik Kanunu; Osmanlı imparatorluğunda savaşlarda ya da akınlarda elde edilen esirlerden alınan devlet payını düzenleyen kanundur. Bu kanuna göre, ele geçirilen her beş esirden birine devlet el koyardı. Bu esirler Acemi ocağı ve yeniçeri ocağında orduya sürekli asker sağlamak amacıyla yetiştirilirdi. Askerlik yapamayacak durumda olanlardan ise belli bir vergi alınırdı. Bkz. Abdullah Özkan, **Bir Zamanlar Osmanlı Padişahlar Atlası**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, Cilt I, s. 48.

¹⁶⁹ Kosova savaşında göstermiş olduğu başarı nedeniyle I. Bayezid'e Yıldırım unvanı verilmiştir.

arasında yaşanan taht mücadeleleriyle geçmiştir. Süleyman Çelebi Edirne’de, Mehmed Çelebi Amasya’da, İsa Çelebi Balıkesir ve Bursa’da, Musa Çelebi Rumeli yöresinde padişahlıklarını ilan edince Osmanlı toprakları üç hükümetli bir idare altına girmiştir. Kardeşler arasındaki mücadeleler sırasında Osmanlı beyliği topraklarının pek çoğunu kaybetmiştir. Yaşanan mücadelelerde sırasıyla İsa Çelebi (1405), Süleyman Çelebi (1410), Musa Çelebi (1415)’nin ölmeleri sonucu Fetret devri sona ermiş Çelebi Mehmed Osmanlı topraklarının tamamına hükmetmeye başlamıştır.

Çelebi Mehmed (1413-1421) uzun süren fetret dönemi sonrasında birliği yeniden sağlamış ve Osmanlı’nın beşinci sultanı olarak tahta çıkmıştır. Bu dönemde, Karamanoğulları tarafından kışkırtılarak isyan eden Aydınoğlu Cüneyd Gazi’nin isyanını bastırılmış ve İzmir kenti dışında İzmir ve Aydın yöresi Osmanlı topraklarına katılmıştır. Daha sonra, Karamanoğulları üzerine yürüyen Çelebi Mehmed, Karamanoğlu Mehmed Bey’i barış istemek zorunda bırakmıştır. Ankara savaşı sırasında ortadan kaybolan Yıldırım Bayezid’in oğullarından Şehzade Mustafa Aydınoğlu Cüneyd Gazi’nin desteği ile Osmanlı tahtında hak iddiasında bulunmuştur. Düzmece Mustafa olayı olarak isimlendirilen bu isyan kısa sürede bastırılmıştır. Dönemin bir diğer önemli isyanı Şeyh Bedreddin isyanıdır. Toprak ve vergi düzeninin bozukluğu sebebiyle Şeyh Bedreddin önderliğinde başlayan isyan, Anadolu’daki ilk toplumsal içerikli ayaklanma olması bakımından önemlidir ve güçlükle bastırılmıştır (1420). Osmanlılar ile Venedikliler arasındaki ilk deniz savaşı da bu dönemde yapılmış, savaşta Osmanlı donanması yenilmiştir (1416). Timur saldırıları sırasında Bizanslılar tarafından ele geçirilen bölgelere fetihler düzenlenerek buralar ikinci kez fethedilmiştir. Çelebi Mehmed 1421’de rahatsızlanmış ve vasiyeti üzerine oğlu II. Murad’ın Amasya’dan merkeze gelişine kadar ölümü gizlenmiştir.

Fotoğraf 31: II. Murad'ın Kayı boyunun damgasını taşıyan sikkesi

Altıncı Osmanlı padişahı olarak tahta çıkan II. Murad döneminde (1421-1451) Anadolu'daki beyliklerle yapılan mücadeleler sürmüştür. Aydınolu Cüneyd Gazi öldürölmüş ve tüm İzmir toprakları Osmanlı eline geçmiştir. Menteşe beyliğine son verilmiş ve beyliğin toprakları Osmanlı hakimiyeti altına alınmıştır (1425). Germiyanolu II. Yakup bey vasiyetinde II. Murad'ı varis göstermiş ve ölümünden sonra beylik toprakları Osmanlı'ya devredilmiştir (1427). Bu dönemde yapılan fetihlerle topraklar genişlemiştir. Selanik, Yanya ve Semendire fethedilmiştir. Dönemin en önemli olaylarından biri II. Murad'ın tahtını on iki yaşındaki oğlu II. Mehmed'e bırakması sonrasında yaşanmıştır (1444-1446). Bu durumu fırsat bilen Bizans, Venedik ve Papalık ile Hunyadi Yanoş Macar kralına baskı yaparak Osmanlı üzerine yeni bir Haçlı seferi düzenlemişlerdir. Bu durum üzerine II. Murad yönetimi devralarak odunun yönetimini üstlenmiştir. Varna'da yapılan savaşta Haçlılar yenilmiştir (10 Kasım 1444). Bu başarı ile Balkanlarda 500 yıl sürecek olan Osmanlı hakimiyeti kesinleşmiştir. Varna'da uğranan yenilgiyi sindiremeyen Hunyadi Yanoş (Jan Hunyat), 1448'de Osmanlı üzerine yürüdü. Kosova'da yapılan savaşta Osmanlı ordusu galip geldi. II. Kosova zaferi sonucunda Türklerin Balkanlar'a yerleşmeleri kesinleşti. Kısa bir süre sonra II. Murad vefat etmiş yerine oğlu II. Mehmed ikinci kez tahta çıkmıştır (1451). II. Mehmed tahta çıkar çıkmaz Bizans'tan gelecek yardımları önlemek ve İstanbul'u kuşatmada üs olarak kullanmak amacıyla Rumeli Hisarının inşasına başlamış ve Anadolu Hisarını da tamir ettirmiştir. Doğu Roma imparatorluğunu yıkıp, yeni bir çağı açan İstanbul'un fethi 29 Mayıs 1453'te

gerçekleşmiştir. Bu fetih ile Osmanlı Zirve dönemi olarak adlandırabileceğimiz dönem başlamıştır.

İstanbul'un fethi ile başlayan Osmanlı'nın beylikten çıkıp, devlet olduğu dönem çalışmamızın kapsamı dışında olması nedeniyle bu tarihten sonrasına çalışmamızda değinmeyeceğiz¹⁷⁰. I. Dünya savaşı sonrası Osmanlı imparatorluğu Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türk Devletinin 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırması ve Osmanlı padişahı VI. Mehmed Vahdeddin'in yurdu terk etmesiyle son bulmuştur.

Osmanlı'nın beylik olduğu dönemde, bastırmış olduğu sikkeler incelendiğinde, Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid, Süleyman Çelebi, Mehmed Çelebi, Musa Çelebi, Mustafa Çelebi, II. Murad dönemlerine ait gümüş ve bakır sikkelerden örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Darp yerine baktığımızda Orhan Gazi sikkelerinde Bursa, II. Murad döneminde Bursa ve Edirne, diğer Osmanlı beylerinin bastırdığı sikkelerin ise darp yerinin belirsiz olduğu görülmektedir. Bu dönem sikkeleri oldukça sadedir. Figür yoktur, süslemeye nadiren yer verilmiştir¹⁷¹.

¹⁷⁰ Osmanlı tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, YKY, İstanbul, 2003., İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi** Cilt I, TTK, Ankara, 2003. Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt I, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009 (Çeviren: Nilüfer Epçeli). Günsel Renda, Halil İnalcık, **Osmanlı Uygarlığı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

¹⁷¹ Osmanlı sikkeleri ile ilgili bilgi için. Bkz. Nuri Pere, **Osmanlılarda Madeni Paralar**, YKY, İstanbul, 1968, Sreckovic, Slobodan **Akches**, Belgrad, 1999.

3.1. ANADOLU'DA İSLÂMÎ DÖNEMDE BASILAN SİKKELERDE HÜKÜMDAR UNVANLARI

3.1.1. Âdil

عادل

Anlamı: Adaletli

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Aydınoğlu, Candaroğlu, Eretna, Hamidoğlu, Karamanoğlu, Saruhanoğlu, Kadı Burhaneddin

AE, Mangır, Hamidoğlu, Calis Hızır Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Pir Âdil Celaî

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.1.2. Alâü'd-dünya ve'd-dîn

علا الدنيا والدين

Anlamı: Din ve dünyanın ulusu

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Alaeddin Keykubad, Kayseri, H. 619 – M.1222/23

Ön Yüzü: Es-sultanü'l-muazzam Alâü'd-dünya ve'd-dîn Keykubad bin Keyhüsrev, etrafında Duribe haze'd-dirhem bi-Kayseriye

Arka Yüzü: El-imamü'n-nâsır lidinillah emiri'l-mü'minin, etrafında sene tis'a aşer ve sittemie.

3.1.3. Âlim

عالم

Anlamı: İlim sahibi

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Karamanoğlu

AE, Dirhem, Artuklu, Fahreddin Kara Arslan, DY, TY

Ön Yüzü: Tahtta oturan Hz. İsa tasviri cepheden, etrafında Muinü emiri'l-mü'minin

Arka Yüzü: El-melikü'l-âlim, el-âdil Fahrü'd-din Kara Arslan bin Davud bin Artuk

3.1.4. A'zam

اعظم

Anlamı: Ulu, Büyük

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Eretna

AR, Dirhem, Eretna, Gıyasü'd-din Mehmed Bey, Erzincan, H. 761 – M. 1359-60

Ön Yüzü: Mehmed eretna es-sultanü'l-a'zam Gıyasü'd-dünya ve'd-din halledallahü mülkehu duribe Erzincan 761

Arka Yüzü: Ortada Ali, etrafında Ömer, Ebubekir, Osman en dışta kelime-i tevhid

3.1.5. Burhanî

برهانى

Anlamı: Burhana ait

Kullanıldığı Dönemler: Kadı Burhaneddin

AR, Dirhem, Kadı Burhaneddin, Kayseri, H. 782 – M. 1380-81

Ön Yüzü: Es-semiü'l alemi el-adili el-burhanî halledallahü mülkehu (782)

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid, duribe Kayseriye, etrafında ... Osman.

3.1.6. Celâlü'd-dîn

جلال الدين

Anlamı: Dinin yücesi, büyüğü

Kullanıldığı Dönemler: Candaroğlu

AR, Akçe, Candaroğlu, Celâlü'd-dîn Bayezid, Kastamonu, TY

Ön Yüzü: Celâlü'd-dîn Bayezid hullide mülkuhu Kastamoniye, etrafında 4 halife adı

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid etrafında 4 halife adı

3.1. 7. Celâli

جلالی

Anlamı: Ulu, Büyük (Uluya mensup)

Kullanıldığı Dönemler: Aydınoğlu

AR, Dirhem, Aydınoğlu, Mübarizeddin Mehmed Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Es-sultanü'l-âlim el-Celâlî hullide memleketühu. Mehmed bin Aydın Bey

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid, etrafında 4 halife adı.

3.1. 8. Cemâlû'd-dîn

جمال الدين

Anlamı: Dinin güzelliği

Kullanıldığı Dönemler: Mengücekliler

AE, Fels, Mengücek, I. Süleyman, DY, TY

Ön Yüzü: Ortada haç üstte IC, XC

Arka Yüzü: Cemâlû'd-dîn Süleyman bin İshak

3.1.9. Ebu'l-feth

ابوالفتح

Anlamı: Fetihler babası

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, IV. Kılıç Arslan, Develi, H. 663 – M. 1264-65

Ön Yüzü: Duribe bi-Develu, Kelime-i Tevhid, sene selase sittin sittemie.

Arka Yüzü: Es-sultanü'l-a'zam Rüknu'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Kılıç Arslan bin Keyhüsrev ve sittemie

3.1.10. Emir

امير

Anlamı: Bey, Hükümdar

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Mengücekli, Anadolu Selçuklu, Candaroğlu, Karasioğlu

AR, Akçe, Candaroğlu, II. Süleyman, DY, TY

Ön Yüzü: Emir-i kebir Süleyman hullide mülkuhu

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid, etrafında 4 halife adı.

3.1.11. Emîrû's-Sevâhil

امير السواحل

Anlamı: Sahiller emiri

Kullanıldığı Dönemler: Alaiye

AR, Akçe, Alaiye, Savcı Bey, Alaiye, TY

Ön Yüzü: Ortada mühr-i Süleyman , etrafında emîrû's sevâhil hullide devletühu

Arka Yüzü: Duribe Alaiye Humiyyet ani'l âfâti ve'l-beliyyeti

3.1.12. Eşref

اشرف

Anlamı: Onurlu, aziz

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Karamanoğlu

AE, Dirhem, Artuklu, Rüknu'd-din Mevdud, Amid, H. 621 – M. 1224

Ön Yüzü: Çift başlı kartal figürü cepheden, etrafında duribe bi-Amid sene 621 en dısta El-Melikü'l Mesud Rüknu'd-din Mevdud bin Mahmud bin Artuk

Arka Yüzü: Ortada el-melikü'l Kamil, etrafında el-melikü'l-Eşref Musa, en dısta kelime-i tevhid el-imamü'n-Nâsır lidinillah emiri'l mü'minin

3.1.13. Fahru'd-dünya ve'd-dîn

فخر الدنيا والدين

Anlamı: Diniyle övünen

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AE, Fels, Artuklu, Kara Arslan, Mardin, H. 693 – M. 1293-94

Ön Yüzü: Kare içinde güneş tasviri, etrafında duribe bi-Mardin sene selase ve tis'ine ve sittemie

Arka Yüzü: El-melikü'l-Muzaffer Fahru'd-dünya ve'd-dîn Kara Arslan ibn Artuk Azze nasruhu

3.1.14. Gâlib

غالب

Anlamı: Üstün Gelen

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Keykavus, DY, TY

Ön Yüzü: El imamü'n-Nâsır lidinillah emirü'l mü'minin

Arka Yüzü: Es sultanü'l-Gâlib Keykavus bin Keyhüsrev

3.1.15. Gâzi

غازى

Anlamı: Gaza sırasında yaralanan kişi, Allah yolunda savaşan kişi

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Mengücekli, Aydınoğlu, Menteşeoğlu

AR, Akçe, Menteşe, Ahmed Gâzi, DY, TY

Ön Yüzü: Ahmed Gâzi

Arka Yüzü: Hullide mülkuhu

3.1.16. Gıyasü'd-dünya ve'd-dîn

غياث الدنيا والدين

Anlamı: Dünya ve din işlerinin yardımcısı

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretna

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Gıyasü'd-dîn Keyhüsrev, Konya, H.639

M.1241/42

Ön Yüzü: Aslan-Güneş tasviri sağa doğru, etrafında El-imamü'l-Mustansır billah emirü'l mü'minin duribe haze'd-dirhem Konya

Arka Yüzü: Es-sultanü'l-a'zam Gıyasü'd-dünya ve'd-dîn Keyhüsrev bin Keykubad, etrafında sene tis'a selasine ve sittemie.

3.1.17. Hüsâmü'd-dîn

حسام الدين

Anlamı: Dinin keskin kılıcı

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AE, Dirhem, Artuklu, Yölük Arslan, DY, TY

Ön Yüzü: Diademli iki baş, biri cepheden diğeri profilden, etrafında Hüsâmü'd-dîn Melikü Diyarbekr

Arka Yüzü: El-Melikü'n-Nasır Salahü'd-dîn Muhyü'd-devle, Emirü'l mü'minin etrafında Yusuf bin Eyyüb

3.1.18. İmadü'd-dîn

عماد الدين

Anlamı: Dinin direği, önderi

Kullanıldığı Dönemler: Danişmendli

AE, Dirhem, Danişmendli, Melik Zünnun, DY, TY

Ön Yüzü: İmadü'd-dîn

Arka Yüzü: bin El-Melik Muhammed

3.1.19. İzzü'd-dünya ve'd-dîn

عز الدنيا والدين

Anlamı: Din ve dünyanın kudreti (azizi)

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. İzzü'd-din Keykavus, Konya, H. 645–M.1247-48

Ön Yüzü: Es-sultanü'l a'zam zıllullahi fi'l âlem İzzü'd-dünya ve'd-dîn Keykavus bin Keyhüsrev, etrafında duribe haze'd-dirhem bi-medineti Konya

Arka Yüzü: Bismillahirrahmanirrahim Kelime-i Tevhid, El-İmamü'l-Musta'sım billah emirü'l mü'minin etrafında fi sene hamse erba'ine sittemie.

3.1.20. Kâhir

قاهر

Anlamı: Üstün gelen

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Eşrefoğlu

AE, Fels, Anadolu Selçuklu, II. Süleymanşah, DY, H. 595 – M. 1198-99

Ön Yüzü: Elinde teber tutan atlı süvari figürü sağa doğru

Arka Yüzü: Es-sultanü'l Kâhir Süleymanşah bin Kılıç Arslan etrafında duribe fi sene hamse ve tis'ine ve hamsemie.

3.1.21. Kebir

كبير

Anlamı: Büyük, Ulu

Kullanıldığı Dönemler: Candaroğlu, Danişmendli

AR, Akçe, Candaroğlu, II. Süleyman Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Emir-u Kebir Süleyman hullide mülkuhu

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid, etrafında 4 halife adı

3.1.22. Kutbu'd-dîn

قطب الدين

Anlamı: Dinin yücesi

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AE Dirhem, Artuklu, II. Kutbu'd-dîn İlgazi, DY, TY

Ön Yüzü: Diademli baş sağa doğru, etrafında İlgazi bin Alpi bin Timurtas bin Artuk

Arka Yüzü: İlgazi li-Mevlana el-melikü'l alim, el-âdil Kutbu'd-dîn Melikü'l-ümera Şah-u Diyarbekr

3.1.23. Mansûr

منصور

Anlamı: Yardım edilen, (galip, muzaffer)

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Karamanoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Keykubad, DY, TY

Ön Yüzü: Aslan öldüren mızraklı süvari tasviri sağa doğru , etrafında En-nâsır lidinillahi Emirü'l Mü'minin.

Arka Yüzü: El-Melikü'l-Mansûr Keykubad bin Keyhüsrev Nâsiru (?) Emiri'l Mü'minin

3.1.24. Melik

ملک

Anlamı: Hükmeden

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Mengücekli, Anadolu Selçuklu, Hamidoğlu

AR, Dirhem, Hamidoğlu, İlyas Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Ortada El-Hüsâmi, etrafında Es-sultanü'l-Melikü'l-Eşref

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.1.25. Muazzam

معظم

Anlamı: Çok büyük

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Saltuklu, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Saltuk, Nâsıru'd-din Muhammed, DY, TY

Ön Yüzü: Atlı süvari tasviri sola doğru, süvari geriye doğru ok atıyor

Arka Yüzü: Nâsıru'd-din Kızıl Arslan Muhammed bin Saltık, etrafında Es-Sultanü'l-Muazzam Tuğrul bin Arslan

3.1.26. Mugîsü'd-dünya ve'd-dîn

مغيث الدنيا والدين

Anlamı: Din ve dünyanın yardımcısı

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu

AE, Fels, Anadolu Selçuklu, Tuğrulşah, DY, TY

Ön Yüzü: Süvari tasviri sağa doğru

Arka Yüzü: Mugîsü'd-dünya ve'd-dîn Ebu'l-Feth Tuğrul bin Kılıç Arslan

3.1.27. Muzaffer

مظفر

Anlamı: Zafer kazanmış

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli

AE, Dirhem, Artuklu, Necmü'd-din Alpi, DY, TY

Ön Yüzü: İki erkek başı profilden, etrafında Necmü'd-din Melikü Diyarbekr

Arka Yüzü: İmparatora taç giydiren Hz. Meryem tasviri etrafında Ebu'l Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk

3.1.28. Muzafferü'd-dünya ve'd-dîn

مظفر الدين والدین

Anlamı: Dinin zaferi

Kullanıldığı Dönemler: Eretna

AR, Dirhem, Eretna, Hoca Ali Şah, Kayseri, TY

Ön Yüzü: Sultanü'l-İslâm Muzafferü'd-dünya ve'd-dîn Halledallahü Lillah Kayseri

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid, etrafında 4 halife adı

3.1.29. Mübariz

مبارز

Anlamı: Birebir kavgaya, pehlivanlığa kalkışan iki kişiden her biri

Kullanıldığı Dönemler: Eşrefoğlu

AR, Dirhem, Eşrefoğlu, Mehmed Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Gıyasü'd-dünya-ve'd-din Hüdabende Muhammed Halledallahü mülkehu , damgada " Mübariz " .

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.1.30. Nâsıru'd-dîn

ناصر الدين

Anlamı: Dine yardım eden, imdada yetişen

Kullanıldığı Dönemler: Danişmendli, Saltuklu, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Karamanoğlu

AE, Dirhem, Danişmend, Nasıru'd-dîn Muhammed, DY, H. 558 – M. 1162-63

Ön Yüzü: İmparatora taç giydiren Hz. Meryem tasviri, etrafında semane hamsine ve hamsemie

Arka Yüzü: Nasıru'd-dîn Muhammed bin Zü'l-karneyn bin Aynü'd-devle

3.1.31. Necmü'd-dîn

نجم الدين

Anlamı: Dinin yıldızı

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AE, Dirhem, Artuklu, Necmü'd-dîn Alpi, DY, TY

Ön Yüzü: İnsan yüzü cepheden, etrafında Necmü'd-dîn Melikü Diyarbekr Alpi bin İlgazi bin Artuk

Arka Yüzü: İki insan yüzü cepheden etrafında kelime-i tevhid El-Müstencid billah emirü'l-mü'minin

3.1.32. Nizâmü'd-dîn

نظام الدين

Anlamı: Dinin düzeni

Kullanıldığı Dönemler: Danişmendli

AE, Dirhem, Danişmend, Nizâmü'd-dîn Yağıbasan, DY, TY

Ön Yüzü: Hükümdar tasviri sağ profilden , etrafında Bin Melik Danişmend Zahir emiri'l-mü'minin

Arka Yüzü: El-.Melikü'l-Âdil Nizâmü'd-dîn Yağıbasan bin Melik Gazi

3.1.33. Nûru'd-dîn

نور الدين

Anlamı: Dinin nuru, aydınlığı

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AE, Dirhem, Artuklu, Nûru'd-dîn Muhammed, DY, H. 578 – M. 1182-83

Ön Yüzü: Diademli baş sola doğru, etrafında Duribe bi-Hısn sene seb'ine ve hamsemie

Arka Yüzü: Melikü'l-ümera Muhammed el-adil Nûru'd-dîn Muhammed bin Kara Arslan bin Artuk El-İmamü'n-Nâsır lidinillah Emirü'l-Mü'minin.

3.1.34. Rüknu'd-dünya ve'd-dîn

رکن الدنیا والدین

Anlamı: Din ve dünyanın direği (temeli)

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu

AV, Dinar, Anadolu Selçuklu, IV. Kılıç Arslan, Konya, H. 663 – M.1264-65

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l A'zam Rüknu'd-dünya ve'd-dîn Kılıç Arslan bin Keyhüsrev, Burhanü emiri'l-mü'minin.

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid duribe el-dinar bi-medine Konya fi sene selase sittin sittemie.

3.1.35. Saîd

سعيد

Anlamı: Mübarek, kutlu, uğurlu

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AR, Dirhem, Artuklu I. Necmü'd-din Gazi, Mardin, H. 643 – M. 1245-46

Ön Yüzü: El-imamü'l-Musta'sım billah Emirü'l-mü'minin, etrafında kelime-i tevhid

Arka Yüzü: El-Melikü's-Salih Eyyüb, El-Melikü's- Saîd Gazi, etrafında Duribe bi-Mardin sene selase erbaine sittemie

3.1.36. Salih

صالح

Anlamı: İtikatlı, dindar

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu

AE, Dirhem, Artuklu, Nasıru'd-din Mahmud, Amid, H. 614 – M. 1217-18

Ön Yüzü: Ortada çift başlı kartal figürü, kanatlarının üzerinde birer erkek portresi, etrafında duribe bi-Amid sene 614, en dışta El-Melikü's-Salih Nasırü'd-dünya ve'd-din Mahmud bin Muhammed bin Artuk.

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l Gâlib İzzü'd-dünya ve'd-din Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında El-İmamü'n-Nâsır Emirü'l-mü'minin.

3.1.37. Seyfü'd-dünya-ve'd-dîn

سيف الدنيا والدين

Anlamı: Din ve dünyanın kılıcı

Kullanıldığı Dönemler: Mengücekli

AE, Fels, Mengücekli, Seyfü'd-din Şahinşah, DY, TY

Ön Yüzü: İbn İshak Hüsam emirü'l mü'minin Eazze'llahu ... etrafında sene ...

Arka Yüzü: ... El-Ümera Seyfü'd-dünya-ve'd-dîn Şahinşah bin Süleyman..

3.1.38. Sultan

سلطان

Anlamı: Hükümdar

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Candaroğlu, Menteşeoğlu, Karasioğlu, Osmanlı, Eretna, Hamidoğlu, Karamanoğlu, Saruhanoğlu, Kadı Burhaneddin

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Keyhüsrev, DY, TY

Ön Yüzü: Sağ elinde teber tutan atlı süvari sağa doğru

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-Muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan

3.1.39. Şemsü'd-dünya-ve'd-dîn

شمس الدنيا والدين

Anlamı: Din ve dünyanın güneşi

Kullanıldığı Dönemler: Danişmendli

AE, Dirhem, Danişmend, Melik Şemsü'd-dîn İsmail

Ön Yüzü: Tahtta oturan hükümdar tasviri cepheden, etrafında Ebu'l-Muzaffer İsmail bin İbrahim bin Muhammed Zahîru emiri'l-mü'minin

Arka Yüzü: El-Melikü'l-âlimü'l-âdil Şemsü'd-dünya-ve'd-dîn

3.1.40. Yağıbasan

یاغی بسان

Anlamı: Düşmanı basan

Kullanıldığı Dönemler: Danişmend

AE, Dirhem, Danişmend, Nizamü'd-din Yağıbasan, DY, TY

Ön Yüzü: Hükümdar tasviri sağ profilden, etrafında Bin Melik Danişmend Zahîru Emiri'l-mü'minin

Arka Yüzü: El-Melikü'l-Âdil Nizamü'd-din Yağıbasan bin Melik Gâzi

3.1.41. Zâhir

ظاهر

Anlamı: Yardım eden, parlak, aşikâr

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Danişmendli, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Artuklu, El-Zâhir İsa, Mardin, TS

Ön Yüzü: Ortada La ilahe illallah, etrafında Muhammed'ül emin resul Allah

Arka Yüzü: Es-sultanü'l adil El-melikü'z Zâhir halledallahü mülkehu, etrafında duribe Mardin.

3.1.42. Zıllullâhi fi'l-âlem

ظل الله في العالم

Anlamı: Allah'ın dünyadaki gölgesi

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Keykavus, Sivas, H. 642 – M. 1244-45

Ön Yüzü: Bismillahirrahmanirrahim, kelime-i tevhid El-İmamü'l-Musta'sım billah Emirü'l-mü'minin, etrafında sene isna erba'ine ve sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Zıllullâhi fi'l-âlem Gıyasü'd-dünya-ve'd-din Keyhüsrev bin Keykubad Kasîmü emiri'l mü'minin, etrafında duribe haze'd-dirhem bi-medine Sivas

3.2. ANADOLU'DA İSLÂMÎ DÖNEMDE BASILAN SİKKELERDE DİNİ İBARELER

3.2.1. Akibet Hayrbad

عاقبت خير باد

Anlamı: Akibeti (sonu) hayırlı olsun

Kullanıldığı Dönemler: Aydınoğlu

AE, Mangır, Aydınoğlu, Cüneyd Gazi, DY, H. 825 – M. 1421-22

Ön Yüzü: 825

Arka Yüzü: Akibet Hayrbad

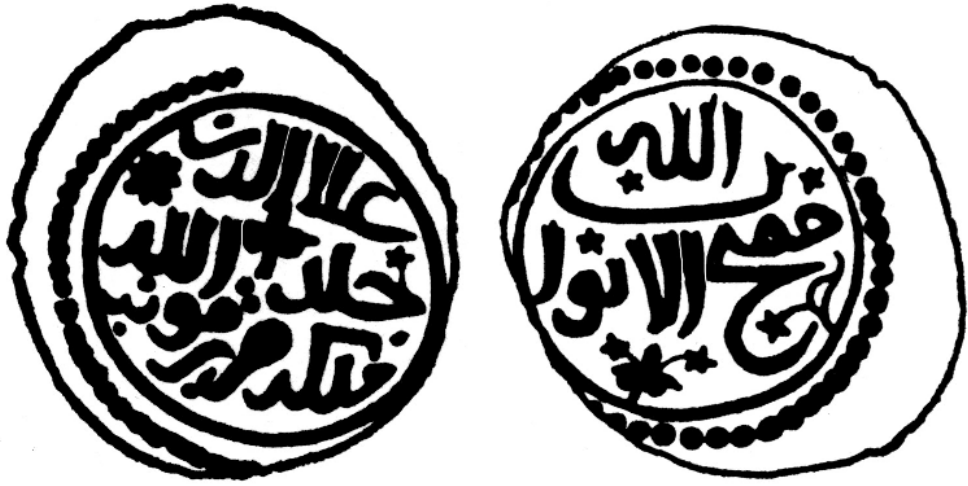
3.2.2. Allahü Mufettihu'l-ebvab

الله مفتاح الابواب

Anlamı: Allah kapıların açıcısıdır.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaü'd-din Ali Bey, Konya, TY

Ön Yüzü: Alaü'd-din halledallahü mülkehu duribe Konya

Arka Yüzü: Allahü Mufettihu'l-ebvab

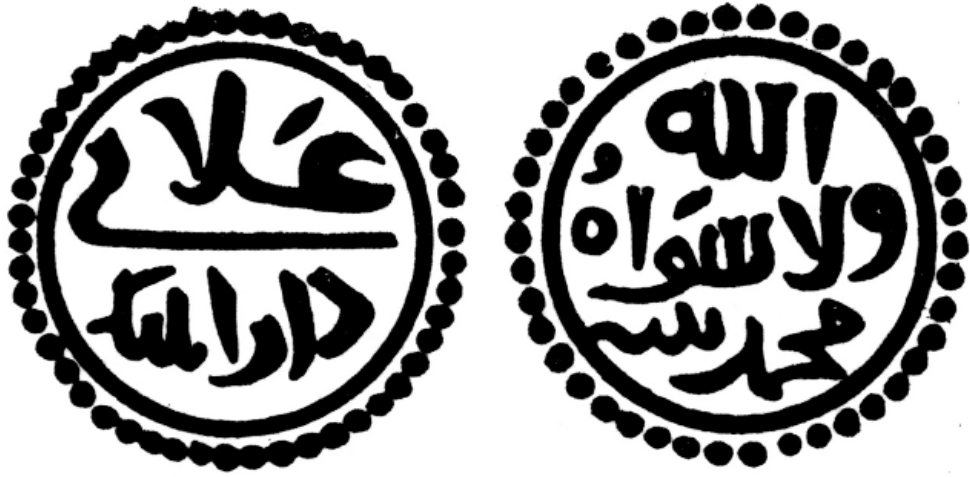
3.2.3. Allahu velâ sivâhü Muhammed Nebiyyuhu

الله ولا سواه محمد نبیه

Anlamı: Allah'tan başka yoktur, Muhammed O'nun peygamberidir.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaü'd-din Ali Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Alâi Darü'l Mülk

Arka Yüzü: Allahu velâ sivâhü Muhammed nebiyyuhu

3.2.4. Allahu'l-Muîn ve Resulü'l-Mübîn

الله المعين و رسول المبين

Anlamı: Allah yardımcı, peygamber açıklayıcıdır.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaü'd-din Ali Bey, DY, TY

Ön Yüzü: ... Alaü'd-din

Arka Yüzü: Allahu'l-Muîn ve Resulü'l-Mübîn

3.2.5. Azze nasruhu

عز نصره

Anlamı: Allah onu aziz yardımı ile galip kılsın.

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Karasioğlu, Candaroğlu, Hamit Hamidoğlu, Osmanlı

AE, Mangır, Osmanlı, I. Murad, DY, H. Ramazan 790 – M. 1388

Ön Yüzü: Murad Han azze nasruhu

Arka Yüzü: Ramazan 790

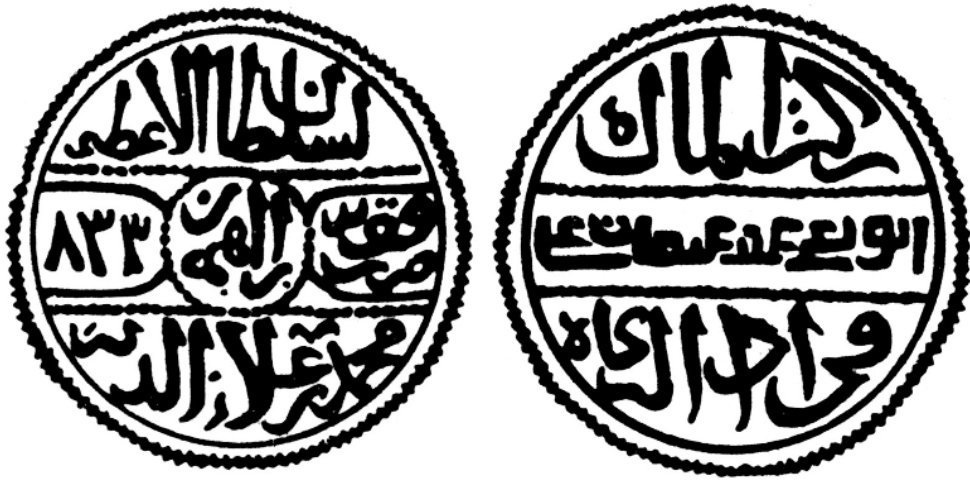
3.2.6. Bereketü'l-Mâli fî edâi'z-Zekâti

بركت المال فى ادا الزكاة

Anlamı: Malın bereketi zekat vermek ileidir.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. İbrahim Bey, Konya, H. 833 – M. 1429-30

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam İbrahim bin Mehmed bin Alaü'd-din duribe Konya
833

Arka Yüzü: Bereketü'l-Mâli – Ebubekir, Ömer, Osman, Ali - fî edâi'z-zekati

3.2.7. Bereketü'l-Mâli fî edâi'z-zekati – Bereketü'l-ömri (fî) hüsni'l-amel

بركت المال فى ادا الزكاة بركت العمر (فى) حسن العمل

Anlamı: Malın bereketi zekat vermek iledir. Ömür bereketi de amelin güzelliği iledir.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. İbrahim Bey, Konya, H. 833 – M. 1429-30

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Tacü'd-dünya-ve'd-din İbrahim bin Mehmed bin Alaü'd-din Hullide mülkuhu

Arka Yüzü: Duribe Konya, Bereketü'l-Mâli fî edâi'z-zekati – Ebubekir, Ömer, Osman, Ali - Bereketü'l-ömri (fî) hüsni'l-amel, 833

3.2.8. Bismillâhirrâhmânirrâhîm

بسم الله الرحمن الرحيم

Anlamı: Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Keyhüsrev, Konya, H.645 – M. 1247-48

Ön Yüzü: Bismillâhirrâhmânirrâhîm, kelime-i tevhid El-Îmamü'l-Musta'sım billah Emirü'l-mü'minin, etrafında fi sene hamse erba'ine sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Zıllullahi fi'l-alem İzzü'd-dünya ve'd-din Keykavus bin Keyhüsrev Kasimü Emiri'l-mü'minin, etrafında duribe haza el-dirhem bi-medine Konya

3.2.9. Ebbed'Allahü mülkehu

ابد الله ملكه

Anlamı: Allah mülkünü uzun ömürlü kılsın.

Kullanıldığı Dönemler: Aydınoğlu

AR, Akçe, Aydınoğlu, İsa Bey, DY, TY

Ön Yüzü: İsa ebbedallahü mülkehu

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid, etrafında 4 halife adı

3.2.10. El-Azametü lillâh

العظمة لله

Anlamı: Büyüklük Allah'a mahsustur.

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Hamidoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Mesud, Antalya, H. 682 – M. 1283-84

Ön Yüzü: Ortada El-Azametü lillah, etrafında duribe Antalya fi sene isna ve semanine ve sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Gıyasü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Mesud bin Keykavus

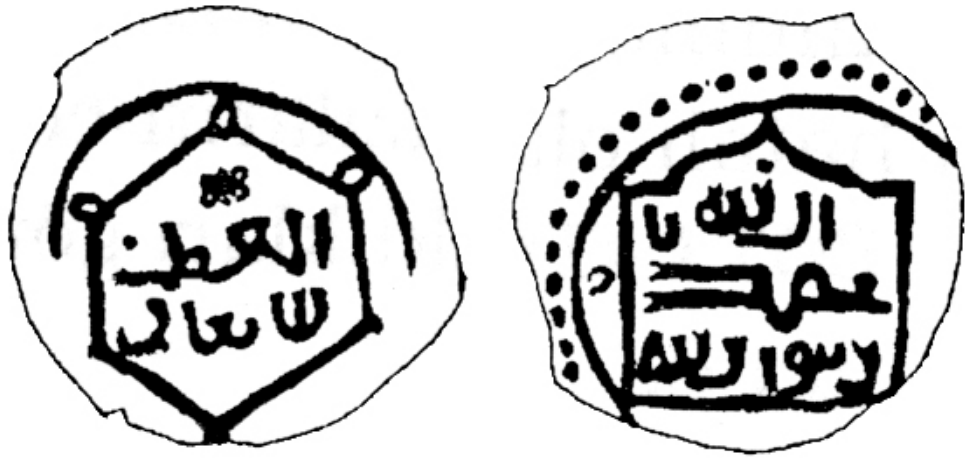
3.2.11. El-Azametü lillahi Teâlâ

العظمه لله تعالى

Anlamı: Büyüklük yüce Allah'a mahsustur.

Kullanıldığı Dönemler: Aydınoğlu

AE, Mangır, Aydınoğlu, Anonim, DY, TY

Ön Yüzü: El-Azametü lillahi Teâlâ

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.2.12. El-hamdü lillah

الحمد لله

Anlamı: Hamd, Allah'a mahsustur.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaeddin Ali Bey, Konya, TY

Ön Yüzü: El-hamdü lillah El-Melikü'l-Eşref Duribe Konya

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.2.13. El-İzzetü lillah

العزة لله

Anlamı: Kudret, büyüklük Allah'a mahsustur.

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Menteşeoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Keykavus, Lulue, H. 658- M. 1259-60

Ön Yüzü: Ortada El-İzzetü lillah, etrafında Duribe bi-medineti Lulue fi sene semane hamsine sittemie

Arka Yüzü: Es Sultanü'l-a'zam İzzü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev

3.2.14. El-minnetü lillah

المنه لله

Anlamı: Minnet Allah'adır.

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Karamanoğlu, Hamidoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, IV. Kılıç Arslan, Konya, H. 660 – M. 1261-62

Ön Yüzü: Ortada El-minnetü lillah, etrafında duribe bi-medineti Konya fi sene sittine sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Rüknu'd-dünya ve'd-din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev Burhanü Emiri'l-mü'minin

3.2.15. El-mülkü lillah

الملک لله

Anlamı: Mülk (devlet) Allah'ındır.

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Menteşeoğlu, Eşrefoğlu, Eretna, Hamidoğlu, Karamanoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, III. Keyhüsrev, Madenşehir, H. 670 – M. 1271-72

Ön Yüzü: Ortada el-mülkü lillah etrafında Duribe Maden Şehru sene seb'ine sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l azam Gıyasü'd-dünya ve'd-din Keyküsrev bin Kılıç Arslan

3.2.16. Halled'Allahü mülkehu

خلد الله ملكه

Anlamı: Allah mülkünü (devletini) daim kılsın.

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Candaroğlu, Menteşeoğlu, Karasioğlu, Eşrefoğlu, Osmanlı, Eretna, Hamidoğlu, Karamanoğlu, Saruhanoğlu, Kadı Burhaneddin

AE, Mangır, Aydınoğlu, Anonim, DY, TY

Ön Yüzü: Halled'Allahü mülkehu

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.2.17. Halled'Allahü sultanehu

خلد الله سلطانه

Anlamı: Allah saltanatını daim kılsın.

Kullanıldığı Dönemler:Hamidoğlu, Sahibata, Eşrefoğlu, Alaiye

AR, Dirhem, Eşrefoğlu, Süleyman Bey, Süleymanşehir, H. 699 – M. 1299-1300

Ön Yüzü: Hanu a'zam Gazan Sultan Mahmud Halled'Allahü sultanehu

Arka Yüzü: Kelime-i tevhid , etrafında duribe bi-medineti Süleyman Şehru fi-sene tis'a tis'ine sittemie

3.2.18. Harreseha'llahu

حرسها الله

Anlamı: Allah onu korusun

Kullanıldığı Dönemler: Aydınoğlu

AR, Dirhem, Aydınoğlu, Mehmed bey, Karaağaç, H. 710 – M. 1310-11

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l a'zam Gıyasü'd-dünya ve'd-din Hüdabende Muhammed, etrafında sene aşere seb'amie.

Arka Yüzü: Duribe bi-medineti Karaağaç rekz Harreseha'llahu, etrafında fî sene aşere seb'amie

3.2.19. Hullide devletühu

خلد دولته

Anlamı: Devleti daim olsun.

Kullanıldığı Dönemler: Alaiye, Hamidoğlu

AR, Akçe, Alaiye, I. Savcı Bey, Alaiye, TY

Ön Yüzü: Ortada Mühr-ü Süleyman , etrafında duribe Daru'l-Emin Alaiye humiyyet ani'l beliyeti

Arka Yüzü: Emirü'l a'zam Savcı bin Şemsü'd-din Hullide devletühu

3.2.20. Hullide memleketühu

خلد مملكه

Anlamı: Memleketi daim olsun.

Kullanıldığı Dönemler: Aydınoğlu, Alaiye, Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. Mehmed Bey, Konya, H. 819 – M. 1416-17

Ön Yüzü: Ortada El-Minnetü lillah etrafında Muhammed Resulu'llah Salla'llahü aleyh, en dışta dört halife adı

Arka Yüzü: Duribe Konya Es-Sultanü'l-a'zam Mehmed bin Alaü'd-din Hullide memleketühu fi sene 819

3.2.21. Hullide mülkühu

خلد ملکه

Anlamı: Mülkü (devleti) daim olsun.

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Alaiye, Candaroğlu, Menteşeoğlu, Osmanlı, Eretna, Hamidoğlu, Karamanoğlu, Saruhanoğlu

AR, Akçe, Menteşe, İlyas Bey, DY, TY

Ön Yüzü: İlyas bin Mehmed

Arka Yüzü: Hullide Mülkühu

3.2.22. Humiyetü ani'l-âfâti ve'l-beliyyeti

حميت عن الافات و البليه

Anlamı: Afetlerden ve belalardan korunsun.

Kullanıldığı Dönemler: Hamidoğlu, Alaiye, Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, I. İbrahim Bey, Aksaray, H. 729 – M. 1328-29

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam El-Melikü'n-Nâsır hullide mülkuhu ve sultanehu

Arka Yüzü: Duribe Aksaray Humiyetü ani'l-âfâti ve'l-beliyyeti fi sene tis'a işrine ve

....

3.2.23. Hüvellezî ersele rasûlehu bi'l Hüdâ ve dîni'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dîni küllihi ve lev kerihe'l-müşrikun (Tevbe suresi, 33. ayet)

هو الذى ارسل رسوله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Anlamı: O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Keyhüsrev, Konya, H. 605 – M. 1208-09

Ön Yüzü: Ortada El-Minnetü lillah El-imamü'n-Nâsır lidinillah Emirü'l-mü'minin, etrafında El-Minnetü lillah duribe haza el-dirhem bi-Konya sene hamse ve sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-Muazzam Gıyasü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında Hüvellezî ersele rasûlehu bi'l Hüdâ ve dîni'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dîni küllihi ve lev kerihe'l-müşrikun

3.2.24. Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah

لا اله الا الله محمد رسول الله

Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir.

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Candaroğlu, Menteşeoğlu, Karasioğlu, Germiyanoglu, Eşrefoğlu, Osmanlı, Eretna, Hamidoğlu, Sahibata, Karamanoğlu, Saruhanoğlu, Kadı Burhaneddin

AR, Akçe, Aydınoğlu, İsa Bey, DY, TY

Ön Yüzü: İsa halled' allahü mülkehu

Arka Yüzü: Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah, etrafında 4 halife adı

3.2.25. Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah salla'llahu aleyhi

لا اله الا الله محمد رسول الله صلى الله عليه

Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir. Salat üzerine olsun.

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu, Karamanoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Süleymanşah, Aksaray, H. 596 – M. 1199-1200

Ön Yüzü: Elinde teber tutan atlı süvari tasviri sağa doğru, etrafında Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah salla'llahu aleyhi El-Nâsır lidinillah emirü'l-mü'minin

Arka Yüzü: Ve hamsemie Es-Sultanü'l Kahir Ebu'l-feth Süleyman bin Kılıç Arslan Nâsıru Emiri'l-müminin, etrafında Ersele resulehu bi'l hüda ve dini'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dini küllihi duribe bi-medineti Aksara(y) sene sitte tis'ine

3.2.26. Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh Muhammedü'n Resûlu'llah

لا اله الا الله وحده لا شريك له محمد رسول الله

Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Muhammed O'nun elçisidir

Kullanıldığı Dönemler: Artuklu, Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Kılıç Arslan, Konya, H. 582 – M. 1186-87

Ön Yüzü: El-imam Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh El-Nâsır lidinillah Emirü'l-mü'minin, etrafında duribe haze'd-dinar bi-Konya

Arka Yüzü: Muhammedü'n Resûlu'llah sallallahü aleyhi Es-Sultanü'l-muazzam Kılıç Arslan, etrafında sene isna ve semanine ve hamsemie

3.2.27. Li erebi'l-ibad

لارب العباد

Anlamı: Kulların ihtiyacı için

Kullanıldığı Dönemler: İnanoğlu

AR, Akçe, İnanoğlu, Murad Arslan Bey, Ladik, TY

Ön Yüzü: Li erebi'l-ibad abduhu Murad

Arka Yüzü: Duribe mahruse Ladik

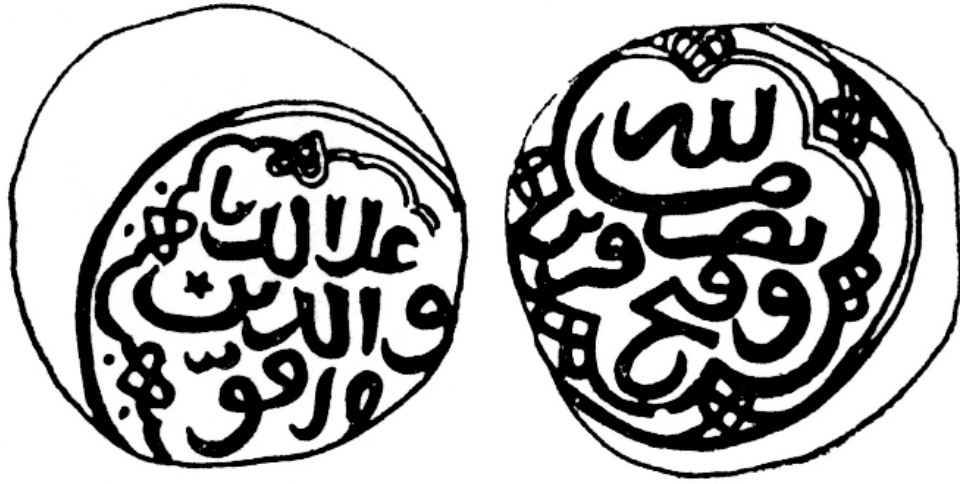
3.2.28. Nasru'n-min' Allahi ve fethu'n karib (Saff suresi 13. ayet)

نصر من الله و فتح قريب

Anlamı: Yardım Allah'tandır ve fetih (zafer) yakındır.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaü'd-din Ali Bey, Konya, TY

Ön Yüzü: Alaü'd-dünya ve'd-din duribe Konya

Arka Yüzü: Nasru'n-min' Allahi ve fethu'n karib

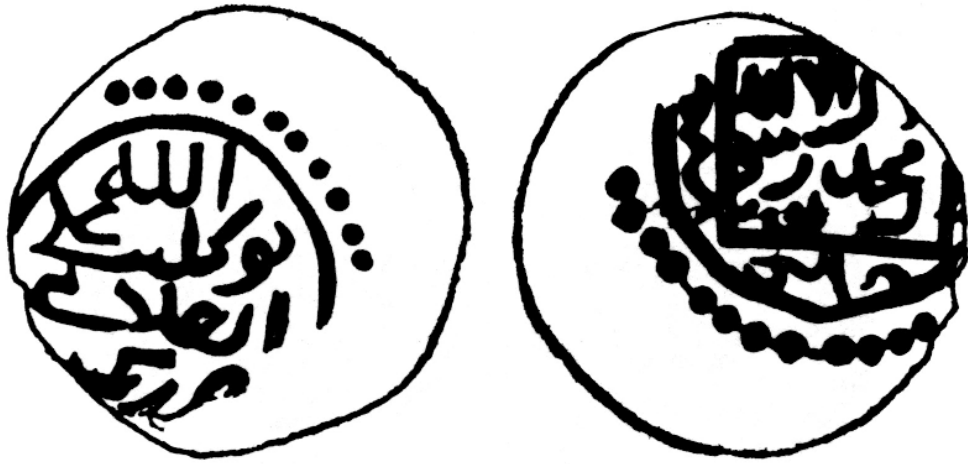
3.2.29. Tevekkel ale'llahi

توكل على الله

Anlamı: Güvenim Allah'adır.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaeddin Ali Bey, Niğde, TY

Ön Yüzü: Tevekkel ale'llahi duribe Niğde

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

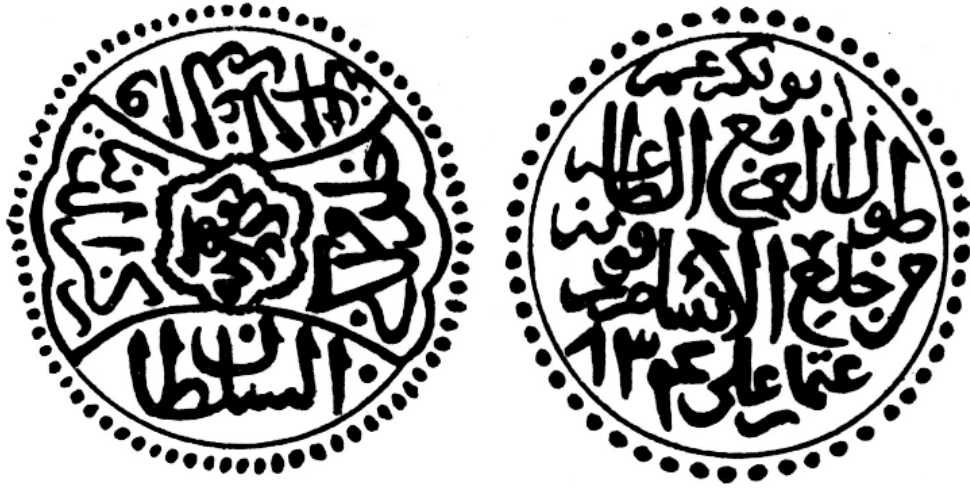
3.2.30. Tûlû'l-ömri mea'ttâati min hil'i'l-enbiyai

طول العمر مع الطاعة من خلع ال انبيا

Anlamı: Ömrün uzunluğu ibadet ile, peygamberin hasletlerindendir.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. İbrahim Bey, Konya, H. 834 – M. 1430-31

Ön Yüzü: Ortada İbrahim bin Mehmed, etrafında Es-Sultan Rüknu'd-dünya ve'd-din Alaü'd-din hullide mülkuhu

Arka Yüzü: Ebubekir, Ömer, Tûlû'l-ömri mea'ttâati min hil'i'l-enbiyai, Osman, Ali, Duribe Konya 834

3.2.31. Kavlühu'l-Hak ve lehü'l-Mülk

قوله الحق وله الملك

Anlamı: Hak ve mülk Allah'ındır.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, Alaü'd-din Ali Bey, Konya, TY

Ön Yüzü: Kavlühu'l-Hak ve lehü'l-Mülk El-Melikü'l-a'zam Alaü'd-dünya ve'd-din duribe Konya

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

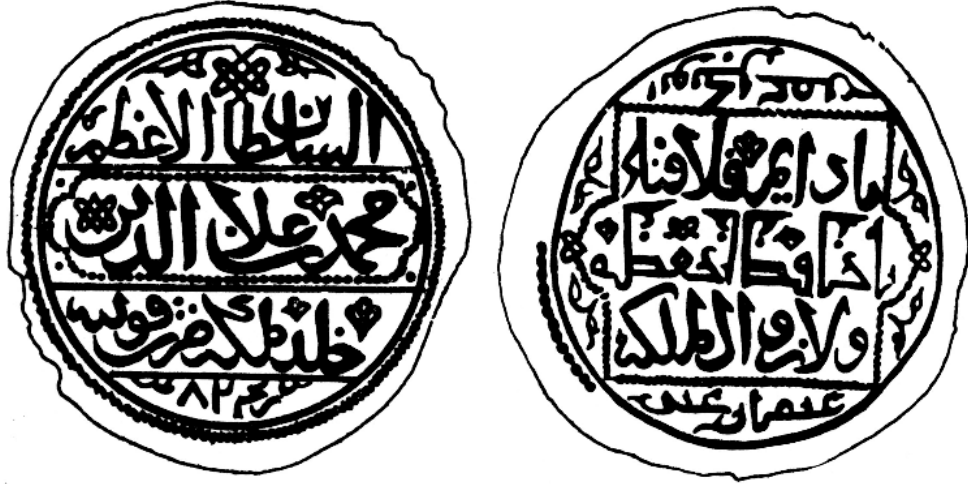
3.2.32. Ya dâim fela fena - ya hâfız ihfazhü - vela zevale li-mülkihi

يا دایم فلا فنا یا حافظ احفظه ولا زوال مملکه

Anlamı: Ey daim olan fani olmayan Allah, ey koruyan Allah, onu koru, mülküne zeval yoktur.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. Mehmed Bey, Konya, H. 824 – M. 1421

Ön Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Mehmed bin Alaü'd-din hullide mülkuhu duribe Konya sene 824

Arka Yüzü: Ya dâim fela fena - ya hâfız ihfazhü - vela zevale li-mülkihi, etrafında Ebubekir, Ömer, Osman, Ali

3.2.33. Ya Hafıyye'l-eltaf neccina minmâ nehaf

یا حفی الا لطاف نجنا منا نحاف

Anlamı: Ey lütufları gizli Allahım, bizi korktuklarımızdan kurtar.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. İbrahim Bey, Konya, H. 830 – M. 1426-27

Ön Yüzü: Ortada Duribe Konya 830, etrafında Es-Sultanü'l-a'zam İbrahim bin Mehmed bin Karaman hullide mülkuhu

Arka Yüzü: Ortada üç kere yazılmış Ali, etrafında Ebubekir, Ömer, Osman, Ya Hafıyye'l-eltaf neccina minmâ nehaf

3.2.34. Zammene'llahü rizka külli ehadin

ضمن الله رزق كل احد

Anlamı: Herkesin rızkını Allah verir.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. İbrahim Bey, Konya, H. 832 – M. 1428-29

Ön Yüzü: Etrafında Es-Sultanü'l-melikü'l-adil İbrahim bin Karaman, Ortada bin Mehmed

Arka Yüzü: Zammene'llahü rizka külli ehadin, duribe Konya, etrafında Ebubekir Ömer, 832, Osman, Ali

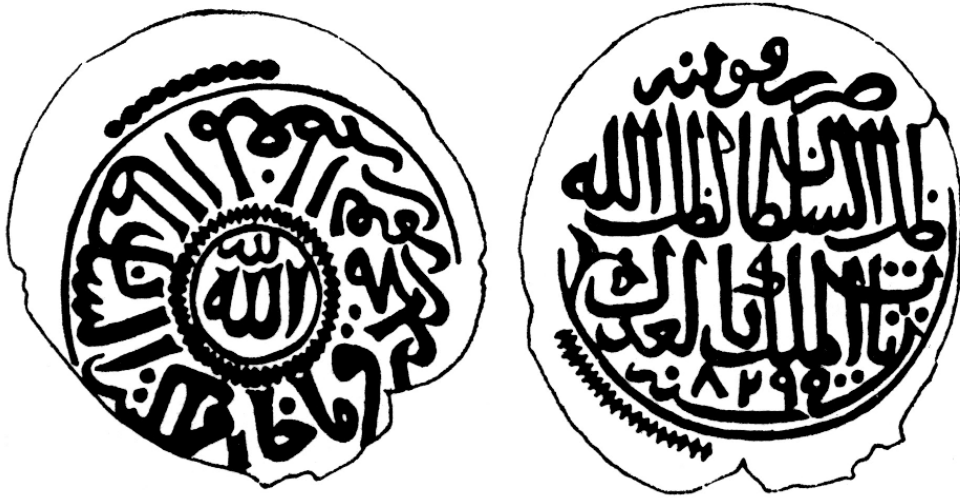
3.2.35. Zillü's-Sultan ke-zilli'llahi, Sabitü'l-mülki bi'l-adli

ظل السلطان كظل الله ثبات الملك بالعدل

Anlamı: Sultanın gölgesi Allah'ın gölgesi gibidir, mülkün (devletin) kalışı, devamı adalet ile dir.

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Dirhem, Karamanoğlu, II. İbrahim Bey, Konya, H. 829 – M. 1425-26

Ön Yüzü: Ortada Allah, etrafında Es-Sultanü'l-a'zam İbrahim bin Mehmed bin Karaman hullide memleketühu

Arka Yüzü: Duribe Konya Zillü's-Sultan ke-zilli'llahi. Sebatü'l-mülki bi'l-adli fi sene 829

3.2.36. Zîde mülkuhu

زید ملکہ

Anlamı: Mülkü (devleti) artsın, uzun olsun.

Kullanıldığı Dönemler: Candaroğlu

AR, Akçe, Candaroğlu, II. Süleyman Bey, DY, TY

Ön Yüzü: Süleyman zide mülkuhu

Arka Yüzü: Kelime-i Tevhid

3.2.37. Zîde ömrühu

زید عمره

Anlamı: Ömrü uzun olsun.

Kullanıldığı Dönemler: Osmanlı, Menteşeoğlu

AR, Akçe, Osmanlı, I. Mehmed, Karahisar, H. 816 – M. 1413-14

Ön Yüzü: Sultan bin es'sultan Mehmed bin Bayezid Han

Arka Yüzü: Duribe Karahisar hullide mülkuhu 816 zîde ömrühu

3.3. ANADOLU'DA İSLÂMÎ DÖNEMDE BASILAN SİKKELERDE ŞEHİR LÂKAPLARI

3.3.1. Bêled

بلد

Anlamı: Belde, memleket

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Germiyanoglu, Menteşeoğlu

AR, Akçe, Germiyanoglu, II. Yakub Bey, Germiyan, TY

Ön Yüzü: Han Timur

Arka Yüzü: Duribe bêledü Germiyan

3.3.2. Dârü'l Eman

دار الامان

Anlamı: Emin yer, sığınılacak yer

Kullanıldığı Dönemler: Hamidoğlu

AR, Dirhem, Hamidoğlu, Düandar Bey, Burgulu, H. 699 – M. 1299-1300

Ön Yüzü: Duribe bi-medineti Dârü'l Eman Burgulu Humiyyet ani'l afati, etrafında
fi sene tis'a ve tis'ine ve sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Alaü'd-dünya ve'd-din Keykubad bin Feramurz
hullide mülkuhu

3.3.3. Dârü'l Celâl

دار الجلال

Anlamı: Yücelik, ululuk yeri

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Keykubad, Erzurum, H. 628 – M. 1230-31

Ön Yüzü: El-İmam el-Mustansır billah emirü'l-mü'minin, etrafında sene semane ısrine ve sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-a'zam Alaü'd-dünya ve'd-din Keykubad bin Keyhüsrev, etrafında duribe haze'd-dirhem Dârü'l Celâl Arz-ı Rûm

3.3.4. Dârü'l Emin

دار الامين

Anlamı: Emin yer

Kullanıldığı Dönemler: Hamidoğlu, Alaiye

AR, Akçe, Alaiye, I. Savcı Bey, Alaiye, TY

Ön Yüzü: Ortada Mühter-i Süleyman , etrafında duribe Dârü'l Emin Alaiye Humiyyet ani'l beliyeti

Arka Yüzü: Emirü'l-a'zam Savcı bin Şemsü'd-din hullide devletuhu

3.3.5. Dârü'l Mülk

دار الملك

Anlamı: Baş şehir

Kullanıldığı Dönemler: Karamanoğlu

AR, Akçe, Karamanoğlu, Alaü'd-din Ali Bey, Konya, TY

Ön Yüzü: Allahu vela sivahu

Arka Yüzü: Alai Dârü'l Mülk

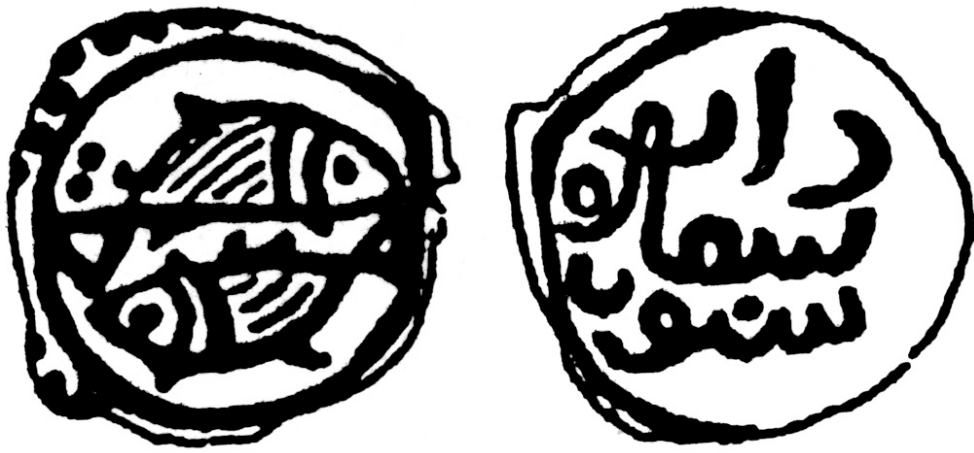
3.3.6. Dâru's Saâde

دار السعادة

Anlamı: Saadetli yer, mutluluk yeri

Kullanıldığı Dönemler: Candaroğlu

AE, Mangır, Candaroğlu, Anonim, Sinob, TY

Ön Yüzü: İki balık figürü

Arka Yüzü: Dâru's-Saâde Sinob

3.3.7. Mahrûse

محروسة

Anlamı: Başkent

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, İnanoğlu, Hamidoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, II. Süleymanşah, Konya, H. 598 – M. 1201-02

Ön Yüzü: Elinde teber tutan atlı süvari tasviri sağa doğru, etrafında kelime-i tevhid sallallahu aleyhi El-Nâsır lidinillah Emirü'l-mü'minin

Arka Yüzü: ve hamsemie Es-Sultanü'l kahir Ebu'l-feth Süleyman bin Kılıç Arslan Nâsır Emirü'l-mü'minin, etrafında ersele resulehu bi'l hüda ve dini'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dini küllihi duribe bi-mahrûse konya sene semane tis'in

3.3.8. Medine

مدینه

Anlamı: Şehir, kent

Kullanıldığı Dönemler: Anadolu Selçuklu, Aydınoğlu, Menteşeoğlu, Eşrefoğlu, Hamidoğlu, Alaiye, İnanoğlu

AR, Dirhem, Anadolu Selçuklu, I. Keyhüsrev, Malatya, H. 605 – M. 1208-09

Ön Yüzü: Ortada El-minnetü lillah El-İmam El-Nâsır lidinillah Emirü'l-mü'minin, etrafında duribe haze'd-dirhem bi-medineti Malatya sene hamse ve sittemie

Arka Yüzü: Es-Sultanü'l-muazzam Gıyasü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, etrafında ersele resulehu bi'l hüda ve dini'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dini küllihi

SONUÇ

Anadolu'ya yerleşen Türk aşiretlerinin devlet olabilmek için mücadele halinde olduğu Anadolu Beylikler dönemi, Türk tarihi açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bağımsız bir devlet olabilmenin üç şartı; tuğ dikmek, hutbe okutmak ve sikke kestirmektir. Tuğ (bayrak); şan, şeref ve kuvveti, hutbe; İslâm inancı ülküsünün sürdürülmesini, sikke kestirmek ise; ekonomik gücün varlığını simgeler.

Genel olarak bir sikke üzerinde; bastıran hükümdarın adı veya unvanı, sultan ve devlet için yapılan dualar, sikkenin darp edildiği yer ve tarihi yer almaktadır¹⁷². Çalışmamızda Beylikler dönemi sikkeleri üzerindeki yazılı bilgileri Hükümdar Unvanları, Dini İbareler ve Şehir Lâkapları olarak üç başlık altında tasnif etmeye çalıştık.

a- Hükümdar Unvanları

Anadolu'da sikke kestiren sultanlar, halifeler, emirler kendi isimlerinin dışında değişik unvanları¹⁷³ da kullanmışlardır. Bu unvanların bir kısmı sultanın kendine has özellikleri dolayısıyla verilmiştir¹⁷⁴. Bir bölümü ise hükümdarlık merasimleri, tahta çıkış sırasında geleneksel olarak eklenen unvanlardır¹⁷⁵. Bir sikke üzerinde, bazen tek bir unvan görülürken, kalıpta yer kalması durumunda birden fazla unvanın da kullanılmış olduğu örnekler de görülmektedir. İncelediğimiz Beylikler dönemi sikkelerinde kırk iki adet unvan tespit edebildik. Bu unvanları kendi içerisinde niteledikleri özelliklere göre üç ana başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

¹⁷² İlk kez Emeviler döneminde sikkelerin üzerine hükümdar ve halifelerin adları yazılmıştır. IX. yüzyılda İslâm sikkelerinin biçimi bazı temel kurallara bağlanmıştır. Paranın üstüne egemenliği tanınan halifenin ve hükümdarın adı, sultanın ya da melikin kendisinin ve babasının adı, hükümdarlık unvan ve lakapları, kelime-i tevhid, paranın basıldığı kent ve basım yılı yazılmaya başlanmıştır.

¹⁷³ Sözlük manası ile “Unvan” resmi olarak verilen paye, kazanılan sıfat veya iş, durum belirtir addır. Bkz. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Unvan” maddesi, Pınar Yayınları, İstanbul, 1986; Ferit Develioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.

¹⁷⁴ Buna örnek olarak; Eşrefoğlu Mehmed Bey'in sikkelerinde gördüğümüz “*mübariz*” unvanını verebiliriz. Bu unvan beyliğinin sınırlarını genişletmeye çalışırken birebir çarpışmada bulunmasından dolayı kendisine verilmiş olmalıdır.

¹⁷⁵ *Sultan, Melik, Emir* gibi unvanların dışında *Gıyasü'd- dünya ve'd dîn* gibi dini içerikli bazı unvanlar da gelenek halini aldığı için kullanılmıştır.

1- Dini içerikli Hükümdar unvanları: Hükümdarlar nitelendirilirken sikkeler üzerinde dini anlam ifade eden sıfatların yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Sultanlar, Allah yolunda olduklarını, ondan güç alarak İslâm dinini yaymaya çalıştıklarını kullanmış oldukları bu unvanlarla sikkeleri üzerinde de dile getirmişlerdir¹⁷⁶. Anadolu'da kurulan ilk beylikler (Danişmendliler, Artuklular, Mengücekliler, Saltuklular) dönemlerinde, sultanlar İslâmiyet'e olan bağlılıklarını sikkeleri üzerinde kullandıkları sıfatlarla yansıtmışlardır. Bunlar arasında dini ile övünen¹⁷⁷, dinin yıldızı¹⁷⁸, dinin direği ve önderi¹⁷⁹, dine yardım eden ve imdada yetişen¹⁸⁰, dinin düzeni¹⁸¹, dinin güzel yüzü¹⁸², dinin nuru¹⁸³, din ve dünyanın kılıcı¹⁸⁴, dinin keskin kılıcı¹⁸⁵, din ve dünyanın güneşi¹⁸⁶ gibi nitelemeler kullanılmıştır. İkinci beylikler döneminde de benzer unvanların kullanılmış olduğunu görmekteyiz¹⁸⁷.

2- Sultanın kişiliğine yönelik unvanlar: Sultanların, kişisel özelliklerinin bastırılmış oldukları sikkeler üzerine figür¹⁸⁸ veya yazı yoluyla yansıdığı görülmektedir. İncelediğimiz örnekler içerisinde kullanılan unvanlardan beş tanesini

¹⁷⁶ Dini içerikli hükümdar unvanlarını şu şekilde sıralayabiliriz; *Alaü'd-dünya ve'd-dîn*, *Celalü'd-din*, *Cemalü'd-din*, *Fahru'd-dünya ve'd-din*, *Gıyasü'd-dünya ve'd-din*, *Hüsamü'd-din*, *İmadü'd-din*, *İzzü'd-dünya ve'd-din*, *Kutbu'd-din*, *Mugisü'd-dünya ve'd-din*, *Muzafferü'd-dünya ve'd-din*, *Nâsıru'd-din*, *Necmü'd-din*, *Nizamü'd-din*, *Nuru'd-din*, *Rüknü'd-dünya ve'd-din*, *Seyfü'd-dünya-ve'd-din*, *Şemsü'd-dünya-ve'd-din*, *Zıllullahi fi'l-âlem*.

¹⁷⁷ *Fahru'd-dünya ve'd-din*; Artuklu sultanlarından Fahreddin Kara Arslan'ın sikkelerinde kullanılmıştır. Bkz. s. 89.

¹⁷⁸ *Necmü'd-din*; Artuklu Necmeddin Alpi'nin sikkelerinde görülür. Bkz. s. 107.

¹⁷⁹ *İmadü'd-din*; Danişmendli Melik Zünnun'un sikkelerinde karşımıza çıkar. Bkz. s. 94.

¹⁸⁰ *Nâsıru'd-din*; Artuk, Saltuk ve Danişmendli sikkelerinde rastlanmaktadır. Bkz. s. 106.

¹⁸¹ *Nizamü'd-din*; Danişmendli Nizameddin Yağıbasan'ın sikkelerinde gördüğümüz bu unvan sultanın adını da yansıtmaktadır. Bkz. s. 108

¹⁸² *Cemalü'd-din*; Mengücekliler döneminde I. Süleyman'ın sikkelerinde görülmektedir. Bkz. s. 82.

¹⁸³ *Nuru'd-din*; Artuklu dönemi sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bkz. s. 109.

¹⁸⁴ *Seyfü'd-dünya-ve'd-din*; Mengücekliler tarafından kullanılmıştır. Bkz. s. 113.

¹⁸⁵ *Hüsamü'd-din*; Artuklu sultanı Yölük Arslan tarafından kullanılmıştır. Bkz. s. 93.

¹⁸⁶ *Şemsü'd-dünya-ve'd-din*; Danişmendli Melik Şemseddin İsmail tarafından sikkelerde kullanılmıştır. Bkz. s. 115.

¹⁸⁷ Candaroğlu sikkelerinde; *Celalü'd-din* (dinin büyüğü), Anadolu Selçuklu sikkelerinde; *Gıyasü'd-dünya ve'd-din* (din ve dünya işlerinin yardımcısı), *İzzü'd-dünya ve'd-din* (din ve dünyanın kudreti), *Mugisü'd-dünya ve'd-din* (din ve dünyanın yardımcısı), *Rüknü'd-dünya ve'd-din* (din ve dünyanın temeli), *Zıllullahi fi'l-âlem* (Allah'ın dünyadaki gölgesi) gibi unvanları görmekteyiz.

¹⁸⁸ Figür yolu ile sultanların kişiliklerinin sikkelere yansımaya örnek olarak; avlanmaktan çok hoşlanan Anadolu Selçuklu sultanı II. Mesud'un sikkelerine avladığı tavşan ve kuş figürlerini tasvir ettirmiş olmasını verebiliriz.

kişisel niteliğe yönelik olarak sınıflandırmak uygundur¹⁸⁹. En yaygın olarak kullanılan kişisel unvanların başında *Adil* bulunmaktadır. Sultanlar, adaleti sağlamakla yükümlü olduklarından bu unvanı sikkelerinde sıklıkla tercih etmişlerdir¹⁹⁰. İlime merakı olan sultanların sikkelerinde *Alim* olarak nitelendirildikleri görülmektedir¹⁹¹. Onurlu, aziz anlamına gelen *Eşref* unvanının da Artuklu ve Karamanoğlu sikkelerinde kullanıldığını görmekteyiz¹⁹². Yalnızca Artuklu sultanı Necmeddin Gazi'nin sikkelerinde rastlanan Mübarek, kutlu, uğurlu anlamındaki *Saîd*¹⁹³ unvanı da sultanın ülke için hayırlı olduğu inancını yansıtmaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi sultanlara dini içerikli bir takım unvanlar verilmiştir. Bunların yanında sultanın özel olarak dindarlığını vurgulayan *Salih* unvanının da Artuklu sikkelerinde kullanıldığı görülmektedir¹⁹⁴.

3- Sultanın devlet yönetimi ve başarılarına ilişkin kullanılan unvanlar:

Beylikler dönemi sikkeleri üzerinde sultanların askeri başarılarına yönelik olarak kullanılan on sekiz unvan tespit edebildik. Bunlar içerisinde tahta çıkış sırasında verilen ve sikkeler üzerinde de en yaygın olarak kullanılmış olanları; *Emir*¹⁹⁵, *Sultan*¹⁹⁶ ve *Melik*¹⁹⁷'tir. Ulu, büyük anlamına gelen *A'zam*¹⁹⁸, *Kebir*¹⁹⁹, *Celali*²⁰⁰, *Muazzam*²⁰¹ gibi sıfatlar da hükümdarın gücünü simgelemek için kullanılmıştır. Savaşta başarıları nitelendirmek için sikkeler üzerinde, *Gâzi*²⁰², *Galib*²⁰³, *Muzaffer*²⁰⁴, *Mansûr*²⁰⁵, *Ebu'l- feth*²⁰⁶ ve *Zâhir*²⁰⁷ gibi unvanlar

¹⁸⁹ Sultanların özel kişiliklerine ait beylikler dönemi sikkeleri üzerinde görülen unvanlar şu şekildedir; *Adil* (adaletli), *Alim* (ilim sahibi, ilimle uğraşan), *Eşref* (onurlu, aziz), *Saîd* (uğurlu, kutlu), *Salih* (dindar, itikatlı).

¹⁹⁰ Bkz. s. 77

¹⁹¹ Bkz.s. 79

¹⁹² Bkz.s. 88

¹⁹³ Bkz. s. 111

¹⁹⁴ Bkz.s. 112

¹⁹⁵ Emirler , beyler anlamına gelen *Umera* nitelendirmesine Artuklu ve Mengüceklî paralarında rastlamaktayız.

¹⁹⁶ *Sultan* unvanının çoğulu olan *Selatin*; Anadolu Selçuklularında üç kardeşler yönetiminin hüküm sürdüğü dönemde basılan sikkeler üzerinde karşımıza çıkmaktadır.

¹⁹⁷ Bkz. s. 100

¹⁹⁸ Bkz. s. 80

¹⁹⁹ Bkz. s. 97

²⁰⁰ Yalnızca Aydınoğlu Mübarizeddin Mehmed Bey'in sikkelerinde kullanılmıştır. Bkz.s. 83

²⁰¹ Bkz. s. 101

²⁰² Bkz. s. 91

²⁰³ Bkz. s. 90

²⁰⁴ Bkz. s. 103

²⁰⁵ Bkz. s. 99

kullanılmıştır. Yalnızca Alaiye beyliğinden Savcı bey'in sikkelerinde rastladığımız *Emiru's- Sevahil*²⁰⁸ unvanı ile sahil bölgesinin fethedilme haberi, başarısı sikkelerde dile getirilmiştir. Yalnızca Eşrefoğlu Mehmed bey'in sikkeleri üzerinde gördüğümüz *Mübariz*²⁰⁹ ve Danişmendli sikkelerinde gördüğümüz *Yağlıbasan*²¹⁰ sıfatları ile hükümdarların savaş meydanındaki başarılarına vurgu yapılmıştır. Nadiren kullanılmış olan *Kâhir*²¹¹ unvanına Eşrefoğlu ve Anadolu Selçuklu sikkelerinde rastlamaktayız. Dinin zaferi anlamındaki *Muzafferü'd-dünya ve'd-din*²¹² nitelendirmesi yalnızca Eretna devletinden Hoca Ali Şah'ın bastığı sikkelerde görülmektedir.

Bu unvanların dışında, Kadı Burhaneddin'in sikkelerinde kullanılan sözlük anlamı “delil” olan *Burhani*²¹³ unvanı da dikkat çekicidir.

b- Dini İbareler

Sikkeler üzerinde yer alan metinler içerisinde, Kuran'dan alınmış bir ayetin bir bölümü ile sikkeyi kestiren sultana veya devletine Allah'ın yardım etmesine ilişkin dua terkipleri yer almaktadır.

Kelime anlamı olarak Dua; çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek, Allah'tan hayır ve rahmet dilemek anlamlarına gelmektedir. Kulun, bir şeyin olmasını veya olmamasını, gerekli şart ve koşullara uygun olarak Allah'tan istemesidir.

Beylikler dönemi sikkeleri üzerinde otuz yedi dua ter kibini tespit edebildik. Bunlar içerisinde dua olarak kullanılan bazı ibareler hadis, bazıları ise ayettir. Bir kısmı halk arasında yaygın olarak kullanılan kelimelerdir.

Sikkeler üzerinde yer alan duaların genel olarak konularının başında Allah'a sığınma, uzun ömürlü olma isteği, korunma (savaştan ve doğal afetlerden), rızık ve sultana itaat etme olduğu görülmektedir.

²⁰⁶ Bkz. s. 85

²⁰⁷ Bkz. s. 117

²⁰⁸ Bkz. s. 87

²⁰⁹ Bkz. s. 105

²¹⁰ Bkz. s. 116

²¹¹ Bkz. s. 96

²¹² Bkz. s. 104

²¹³ Bkz. s. 81

Emeviler döneminden itibaren İslâmi dönem sikkelerinde yerini almış olan *Kelime-i Tevhid*²¹⁴ beylikler döneminde en yaygın olarak kullanılan dini ibarelerin başında gelmektedir. Kelime-i Tevhid ile benzer anlam ifade eden farklı ibarelerin de sikkeler üzerinde kullanıldığını görmekteyiz²¹⁵.

Kelime-i Tevhid gibi günlük yaşantıda sıklıkla kullanılan Besmele de nadiren de olsa sikkeler üzerinde karşımıza çıkmaktadır²¹⁶. Bunların dışında halk arasında sıkça söylenen Kelam-ı kibarlara da sikkeler üzerinde yer verilmiştir. En yaygın olanı; Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini ifade edenlerdir²¹⁷. Ayrıca Minnet Allah'adır²¹⁸, Mülk (devlet) Allah'ındır²¹⁹, Hak ve Mülk Allah'ındır²²⁰ ifadeleri de sıklıkla kullanılmıştır.

Sikkeler günlük hayatın vazgeçilmez unsurlarından olduğundan basıldıkları bölgenin, toplumun, coğrafyanın özellikleri, anlatılmak istenenler, beklentiler, temenniler sikkeler üzerinde ifade edilmiştir.

Sikkeler üzerinde en yaygın kullanılan dini ibarelerden bir diğeri de devletin uzun ömürlü olması yönündeki temennidir. Bu anlama gelen ifadeler içerisinde en yoğun tercih edileni; *Halled'Allahü mülkehu*'dur²²¹. Beylikler dönemindeki mücadelelerin yoğunluğu nedeniyle Allah'ın saltanatı, devleti, toprakları korumasına yönelik yapılan dualar, sikkeler üzerinde yaygın olarak tercih edilmiştir²²².

Coğrafi olumsuzluklardan korunmaya yönelik dualara da sikkeler üzerinde rastlamaktayız. Buna en güzel örnek; Hamidoğulları, Alaiye ve Karamanoğullarının sikkelerinde gördüğümüz *Humiyetü ani'l-âfâti ve'l-beliyyeti duasıdır*²²³.

²¹⁴ Bkz. s. 142

²¹⁵ Bunlar; Artuklu, Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları tarafından kullanılmış olan *Lâ ilâhe illa'llah Muhammedü'n Resûlu'llah salla'llahu aleyhi ve Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh Muhammedü'n Resûlu'llah*'tır Bkz. ss. 143-144. Ayrıca Karamanoğulları tarafından kullanılan *Allahu velâ sivâhü Muhammed Nebiyyuhu ve Allahu'l-Muîn ve Resulü'l-Mübîn* ibarelerini de bu grup içine almak mümkündür. Bkz. ss. 121-122.

²¹⁶ Yalnızca Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri üzerinde rastlanmaktadır. Bkz. s. 126.

²¹⁷ Bu ifade şu şekillerde sikkeler üzerinde yer almaktadır. El-Azametü lillâh, El-Azametü lillahi Teâlâ, El-hamdü lillah, El-İzzetü lillah. Bkz. ss. 128-131.

²¹⁸ *El-minnetü lillah* Bkz. s. 132

²¹⁹ *El-mülkü lillah* Bkz. s. 133

²²⁰ *Kavlühu'l-Hak ve lehü'l-Mülk* Bkz. s. 149

²²¹ Bkz. s. 134

²²² Bu dualar; *Halled'allahü sultanehu* Bkz. s. 135, *Ebbed'Allahü mülkehu* Bkz. s. 127, *Hullide devletühu* Bkz. s. 137, *Hullide memleketühu* Bkz. s. 138, *Hullide mülkühu* Bkz. s. 139, *Zide mülkuhu* Bkz. s. 154, *Zide ömrühu* Bkz. s. 155.

²²³ Bkz. s. 140. Hamidoğulları bu duayı sadece Anadolu Selçuklu sultanı III. Keykubad adına kestirdikleri sikkelerde kullanmışlardır.

Hamidoğulları ve Alaiye beyliği bu duayı kıyı şeridinde yer alan topraklarının sürekli sel baskınına maruz kalıyor olması nedeniyle dile getirmişlerdir.

Aydinoğulları döneminde bastırılan sikkeler üzerinde dikkat çekici ibarelere rastlanmaktadır. Bunlardan en dikkat çekeni Aydınoğlu Cüneyd Gazi'nin mangırlarında rastladığımız *Akıbet-i Hayr Bad*²²⁴ ifadesidir. Osmanlı ile sürekli bir mücadele halinde olan Cüneyd Gazi sonu ile ilgili endişe duymaktadır ve bu endişesini sikkeleri üzerine de yansıtmıştır.

Sadece Anadolu beylikleri döneminde ilk kez Karasi Beyliği döneminde rastladığımız Allah onu aziz yardımı ile galip kılsın anlamındaki *Azze nasruhu*²²⁵ ve Aydınoğulları döneminde kullanılan Harreseha'llahu²²⁶ ifadeleri de yoğun olarak tercih edilmiştir.

İnançoğulları dönemi sikkelerinde gördüğümüz *Li erebi'l-ibad*²²⁷ ifadesi ile sikkenin hangi amaç için basıldığı belirtilmiştir.

Özellikle Karamanoğulları sikkelerinde çeşitli konularda hadisler yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlardan *Zillü's-Sultan ke-zılli'llahi, Sabitü'l-mülki bi'l-adli*²²⁸ sultana itaati vurgulamaktadır. Karamanoğulları sikkelerinde rastladığımız diğer dini ibareler; *Allahü Mufettihu'l-ebvab*²²⁹, *Ya dâim fela fena - ya hâfız ihfazhü - vela zevale li-mülkihi*²³⁰, *Tevekkel ale'llahi*²³¹, *Ya Hafıyye'l-eltaf neccina minna nehaf*²³², *Tülü'l-ömri mea'ttâati min hil'i'l-enbiyai*²³³, *Zammene'llahü rizka külli ehadin*²³⁴. Bu dönemde basılan sikkeler üzerinde verilmeye çalışılan mesajlardan bir diğeri zekat ile ilgili olanıdır. Yalnızca Karamanoğulları döneminde rastladığımız *Bereketü'l-Mâli fî edâi'z-zekati – Bereketü'l-ömri (fi) hüsni'l-amel*²³⁵ ifadeleri ile zekat vermenin önemi vurgulanmıştır.

²²⁴ Bkz. s. 119.

²²⁵ Bkz. s. 123. Memlûklü dönemi sikkelerinde sıkça kullanılmış olan bu dua, beylikler döneminde ilk defa Karasioğlu Yahşi Han'ın sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren sikkelerde sıklıkla kullanılmıştır.

²²⁶ Bkz. s. 136.

²²⁷ Bkz. s. 145.

²²⁸ Bkz. s. 153.

²²⁹ Bkz. s. 120.

²³⁰ Bkz. s. 150.

²³¹ Bkz. s. 147.

²³² Bkz. s. 151.

²³³ Bkz. s. 148.

²³⁴ Bkz. s. 152.

²³⁵ Bkz. ss. 124-125.

Beylikler dönemi sikkelerinde yer alan ifadelerden iki tanesi ayetlerden alınmıştır. Bunlardan biri Anadolu Selçuklu sikkelerinde gördüğümüz Tevbe suresinin 33. ayeti *Hüvellezî ersele rasûlehu bi'l Hüdâ ve dîni'l-Hakkı li yüzhirahu ale'd-dîni küllihi ve lev kerihe'l-müşrikun'dur*. Diğeri ise Karamanoğulları sikkelerinde ördüğümüz Saff suresinin 13. ayeti olan *Nasru'n-min' Allahi ve fethu'n karib'dir*.

c- Şehir Lâkapları

Sikke darbında iki önemli darphane sistemi olduğunu biliyoruz. Bunlar; devlet darphaneleri ve şehir darphaneleridir. Şehir darphaneleri devlet darphanesine bağlı olsalar da kısmen bağımsız olarak da çalışabilmekteydiler. Bunların yanı sıra ordunun savaş sırasında oluşacak acil ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de ordu ile birlikte hareket eden seyyar darphanelerin varlığı da bilinmektedir²³⁶.

Paraların kalıpları genellikle payitahtın bulunduğu başkentte hazırlanmaktaydı. Bazı kalıplar merkezde hazırlandıktan sonra şehir darphanelerine gönderilir ve şehir adı kalıpta boş bırakılan yere kazınırdı²³⁷.

Sultanın ikamet ettiği ve devletin yönetildiği bu kentler, sikkeler üzerinde bazı lâkaplarla yüceltilmiştir. Belirli bir lâkabı olmayan şehirler için kalıp üzerinde boş alan kalmaması için *Medine* ve *Beled* gibi unvanlar yazılmıştır.

Beylikler dönemi sikkelerinde sekiz şehir unvanı tespit edebildik. Bunlar içerisinde en çok rastlanan unvanlar arasında *Beled* (belde, memleket)²³⁸, *Mahruse* (başkent)²³⁹ ve *Medine* (şehir)²⁴⁰ yer almaktadır. Bunların dışında sikkenin basım yerinin başkent olduğunu vurgulamak için; Karamanoğulları döneminde, *Daru'l Mülk* (başkent)²⁴¹, Hamidoğulları döneminde başkentleri Burgulu için kullanılan *Daru'l Eman* (Emin, güvenilir, sığınılacak yer)²⁴² unvanı ile bu şehrin korunaklı olduğu vurgulanmıştır. Alaiye beyliği de Hamidoğulları ile ortak olarak *Darü'l*

²³⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Ömer Diler, *Şehir Lâkapları*, Kendi yayını, İstanbul, 2001.

²³⁷ Para üzerindeki kaligrafi değişiklikleri ve bazen şehir adının ters kazınması bu ihtimali güçlendirmektedir. Diler, s. 2.

²³⁸ Bkz. s. 156.

²³⁹ Bkz. s. 162.

²⁴⁰ Bkz. s. 163.

²⁴¹ Bkz. s. 160.

²⁴² Bkz. s. 157.

*Emin*²⁴³ unvanını sikkelerinde şehir unvanı olarak kullanmışlardır. Anadolu Selçukluları döneminde Erzurum için yüce, ulu yer anlamındaki *Darü'l- Celâl*²⁴⁴ unvanı kullanılmıştır. Candaroğullarının başkentleri Sinop için kullandıkları *Daru's-Saâde* (Saadetli, mutluluk yeri)²⁴⁵ unvanı da bu şehrin güvenliğinin sultan tarafından tam olarak sağlandığını ve halkın refah içinde yaşadığını vurgulamaktadır.

Bu çalışmada, Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkmasından sonra kurulan beyliklerin basmış oldukları sikkeleri anlatan yazılı kaynaklar dışında müze ve özel koleksiyonlarda yer alan örnekler de incelenmiştir. Sikkeler, yalnızca birer ödeme aracı değildir, üstünde bulunan yazı ve tasvirlerle basılmış oldukları dönemin siyasal, toplumsal, kültürel ve dinsel yaşamını yansıtan önemli birer vesikadırlar. Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasının gerçekleştiği Beylikler döneminde sikkeler üzerindeki dilin Arapça ve Farsça oluşu nedeniyle daha önce yapılmış bir çok yayında sikkeler üzerindeki ifadelerin deşifre edilmesinde ve Türkçe anlamlarında hatalara rastlanmaktadır. Beylikler dönemi sikkelerinde bulunan ortak ve farklı ifadeleri tespit ederek, doğru yazılım ve anlamları ile vermeye çalıştık. Bu çalışma ile nümizmatik alanındaki bu eksikliği giderebilmeyi umut ediyoruz.

²⁴³ Bkz. s. 159.

²⁴⁴ Bkz. s. 158.

²⁴⁵ Bkz. s. 161.

KAYNAKÇA

Akın, Himmet. **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, AÜ. Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.

Album, Stephen. **A Checklist of Islamic Coins**, Santa Rosa, 1998.

Arı, Bülent. **Anadolu'da Paranın Tarihi**, TCMB Yayınları, Ankara 2011.

Arık, Rüçhan. **Kubadabad, Selçuklu Saray ve Çinileri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

Artuk, Cevriye. " III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı" **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972.

Artuk, İbrahim ve Cevriye Artuk. **Artukoğulları Sikkeleri**, Sümer Kitabevi, İstanbul 1993.

Artuk, İbrahim ve Cevriye Artuk. **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Katalogu**, Cilt I, Sümer Kitabevi, İstanbul 1970.

Artuk, İbrahim ve Cevriye Artuk. **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Katalogu**, C.II, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1974.

Artuk, İbrahim. "Karasi Oğulları Adına Basılmış İki Sikke", **Tarih Dergisi**, Sayı XXXIII, Mart,1980/81.

Aslanapa, Oktay. **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Başlangıcı ve Gelişmesi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

Atçeken, Zeki ve Yaşar Bedirhan. **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, Eğitim Kitabevi, Konya, 2004.

Baykara, Tuncer. " İnançoğulları " TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22, ss. 263-264.

Baykara, Tuncer. **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, TTK, Ankara, 1977.

Baykara, Tuncer. **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Burnett, A. **Coinage in the Roman World**, Seaby Ltd., Londra, 1987.

Butak, Behzad. **Resimli Türk Paraları**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1947.

Cahen, Claude. **Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, E yayınları, İstanbul, 1979.

Cahen, Claude. **Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın ilk Yarıısı)**, çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, TTK, Ankara, 1988.

Demirkent, Işın. "1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İstanbul, 1995, ss. 17-56.

Develioğlu, Ferit. **Osmanlıca- Türkçe Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.

Diler, Ömer ve Garo Kürkman. **Alaiye Paraları**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1981.

Diler, Ömer. **İlhanlar İran Moğollarının Sikkeleri**, Kendi yayını, İstanbul 2006.

Diler, Ömer. **İslâm Darp Yerleri**, Kendi yayını, İstanbul, 2009.

Diler, Ömer. **Şehir Lakapları**, Kendi yayını, İstanbul 2001.

Doğan, Mehmet. **Büyük Türkçe Sözlük**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1986.

Duran, Remzi. “Menteşeoğulları Beyliği Mimarisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 8, ss. 133-142,

Duran, Remzi. **Menteşe Beyliği Mimarisi** , (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir, 1995.

Duran, Remzi. **Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)**, TTK, Ankara, 2001.

Emecen, Feridun. **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Dünyası**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

Ender, Celil, Üstün Erek ve Gültekin Teoman. **Candaroğulları Beyliği Paraları Kataloğu**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 2003.

Ender, Celil ve Üstün Erek ve Gültekin Teoman. **Germiyanogulları Beyliği Paraları Kataloğu**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 2005.

Ender, Celil. **Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 2000.

Ender, Celil. **Lâdik (Denizli) Sikkeleri**, Ender Nümizmatik Yayınları, İstanbul, 1994.

Eravcı, Mustafa ve Mustafa Korkmaz. **Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan İzleri**, Manisa Valiliği Yayınları, Manisa, 1999.

Erel, Şerafeddin. **Nadir Birkaç Sikke**, Baha Matbaası, İstanbul, 1963.

Göde, Kemal. **Eretnalılar (1327-1381)**, TTK, Ankara, 1994.

Grierson, P. **Numismatics**, Oxford University Press, 1975.

Howgego, Christopher. "Why did ancient strike coins?" **Numismatic Chronicle**, Nr. 150, 1990, ss. 1-25.

Howgego, Christopher. **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi**, çev. Oğuz Tekin, Homer Kitapevi, İstanbul, 1998.

İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, YKY, İstanbul, 2003.

İzmirlier, Yılmaz. "Eşrefoğlu Süleyman bin Mehmed Paraları", **Türk Nümismatik Derneği Bülteni**, No: 39-40, İstanbul, 2003, ss. 61-65.

İzmirlier, Yılmaz. "Lütfi bey'e ait paralar ve Alaiye Beyliği paralarının kronolojisi üzerine bir çalışma", **Türk Nümismatik Derneği Bülteni**, No: 37-38, İstanbul, 2002, ss. 7-14.

İzmirlier, Yılmaz. **Aydınoğulları Beyliği Paraları**, Kendi yayını, İstanbul, 2005.

İzmirlier, Yılmaz. **Hamidoğulları Beyliği Paraları**, Kendi yayını, İstanbul, 1999.

Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt I, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe yayınevi, İstanbul, 2009.

Kafesoğlu, İbrahim. "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", **İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1981, ss. 1-28.

Kesik, Muharrem. "Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler Arasındaki İlişkiler" **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 6, ss.237-544.

Koman, Mesud. **Karamanoğulları Tarihi (Şiraki)**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1946.

Konyalı, İ. Hakkı. **Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.

Konyalı, İ. Hakkı. **Karaman Tarihi**, İstanbul, 1967.

Köprülü, M. Fuad. “ Artukoğulları ”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt I, s. 618.

Köprülü, M.Fuad. “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, Cilt 7, Sayı 27.

Kuban, Doğan. **Divriği Mucizesi**, YKY, İstanbul, 2001.

Kuban, Doğan. **Selçuklu Çağında Osmanlı Sanatı**, YKY, İstanbul, 2002.

Kürkman, Garo. “Sarhan bin İshak Mangırı”, **Türk Nümismatik Derneği Bülteni**, Sayı 19, İstanbul, 1986, ss. 26-28.

Öden, Zerrin Günel. **Karasi Beyliği**, TTK, Ankara 1999.

Ölçer, Cüneyt. **Avrupa Müzelerinde Nadir Osmanlı Paraları**, Yenilik basımevi, İstanbul, 1984.

Ölçer, Cüneyt. **Aydın Oğulları Beyliği Paraları**, Yenilik basımevi, İstanbul 1985.

Ölçer, Cüneyt. **Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları**, Yenilik basımevi, İstanbul, 1982.

Öney, Gönül. **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.

Önge, Yılmaz, İbrahim Ateş ve Sadi Bayram. **Divriği Ulucami ve Darüşşifası**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1978.

Önkal, Hakkı. **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.

Özaydın, Abdülkadir. “Danişmendliler” **Büyük İslâm Tarihi**, Cilt VIII, İstanbul, 1992.

Özkan, Abdullah. **Bir Zamanlar Osmanlı Padişahlar Atlası**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Pere, Nuri. **Osmanlılarda Madeni Paralar**, YKY, İstanbul, 1968.

Perk, Haluk ve Hüsnü Öztürk. "Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen "Baha" Damgası ve Karamanoğlu Musa Bey", **Anadolu Sikke Monografileri I**, İstanbul, 2007. s. 89.

Perk, Haluk ve Hüsnü Öztürk. “Selçuklu Devleti’nin Son Dönemlerinde Sahibata Oğulları’na Tabi Şehirlerde Darp Edilen Sikkeler: Baklan, Sarıkavak, Karahisar”, **Anadolu Sikke Monografileri I**, İstanbul 2007, ss. 51-77

Perk, Haluk ve Hüsnü Öztürk. **Eretna, Kadı Burhaneddin ve Erzincan (Mutahharten) Emirliği Sikkeleri**, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul, 2008

Perk, Haluk ve Hüsnü Öztürk. “Germiyan Süleyman Şah'a ait Sikkeler”, **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 24, İstanbul, 2002, ss.106-111.

Perk, Haluk ve Hüsnü Öztürk. **İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han adına kesilmiş olan Candaroğulları Beyliği Sikke Definesi**, Türk Nüsmatik Derneği Yayınları, İstanbul, 2003.

Renda, Gülsel ve Halil İnalıcık. **Osmanlı Uygarlığı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

Sağıt, Betül ve Gültekin Teoman. “Aydınoğlu Beyliği Sikkeleri ve Beyliğin Tarihine Yeni Bir Bakış”, **Uluslararası Batı Anadolu Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu I**, TTK, (Basım aşamasında).

Sağıt, Betül ve Gültekin Teoman. “Karasi Beyliği Sikkeleri”, **Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İzmir 2011, Cilt I, ss. 276-287.

Sağıt, Betül ve Gültekin Teoman. “Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri”, **Uluslararası Batı Anadolu Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu II**, Muğla Üniversitesi, (Basım aşamasında).

Sakaoğlu, Necdet. **Türk Anadolu'da Mengücekoğulları**, YKY, İstanbul, 2005.

Sarı, Mevlüt. **Arapça-Türkçe Lugat**, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1982.

Schlumberger, G. **Numismatique de l'Orient Latin**, Paris, 1978.

Sear, David R. **The History and Coinage of the Roman Emperors**, London 1998.

Sevim, Ali ve Yaşar Yücel. **Türkiye Tarihi Fetih Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK, Ankara, 1989.

Sevim, Ali. "Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyeti" **Belleten**, Sayı XXVI-103, Ankara, 1962, ss. 511-514.

Sevim, Ali. “Artukluların Soyu ve Artuk Bey’in Siyasi Faaliyetleri”, **Belleten**, Sayı XXVI/101, Ankara, 1962, ss. 121-123.

Sevim, Ali. “Sultan Melikşah Devrinde Ahse ve Bahreyn Karmatilerine Karşı Selçuklu Seferleri”, **Belleten**, Sayı XXIV/91, Ankara, 1960, ss. 209-232.

Sevim, Ali. **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK, Ankara, 1993.

Sevim, Ali. **Ünlü Selçuklu Kumandanları Afşin, Atsız, Aruk ve İlgazi**, TTK, Ankara, 1990.

Sözen, Metin. **Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri**, İTK yayınları, İstanbul, 1970-72.

Spengler, William F. ve Wayne G. Sayles. **Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography**, Wisconsin 1992.

Sreckovic, Slobodan. **Akches**, Belgrad 1999.

Sümer, Faruk. "Mengüçükler", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt VIII, 1957, ss. 713-718.

Sümer, Faruk. "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi I**, Ankara, 1970.

Sümer, Faruk. **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK, Ankara, 1990.

Şeker, Mehmet. "Türkiye (Anadolu) Selçukluları Tarihine Dair Bazı kaynak Çalışmaları ve Menakıb-nameler'le Fütüvvet-nameler" **İstem**, Sayı 5, ss. 79-95

Şeker, Mehmet. **Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

Şentürk, Şennur. **Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar**, YKY, İstanbul, 1994.

Şentürk, Şennur. **Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çok Kültürlülük**, YKY, İstanbul, 2009.

Tekin, Oğuz. "Sikkenin Bulunuşundan Önceki Değişim ve Ödeme Araçları", **Arkeoloji ve Sanat** Sayı 40/41, İstanbul, 1988, ss. 22-27.

Tekin, Oğuz. **Antik Nümismatik ve Anadolu**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

Tekin, Oğuz. **Konuşan Paralar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.

Tekirdağ, Şehabettin. "Karamanlılar", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt VI, 1997, ss. 321-330.

Teoman, Gültekin ve Kamil Eron. "İnançoğlu Murad Arslan Bey'in Sikkeleri", **II. Uluslararası Nümismatik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul, 2008, ss. 19-26.

Teoman, Gültekin ve Kamil Eron. "İzmir'de Basılan İlk Aydınoğlu Dirhemi", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Sayı 124, İstanbul 2007, ss.113-114.

Teoman, Gültekin, Üstün Erek ve Erol Olcaş. **Anadolu Selçuklu Figürlü Dirhemleri**, Kendi yayını, İzmir, 2009

Teoman, Gültekin. "Aydınoğlu Hızır Bey Adına Kesilen Nadir Bir Bakır Sikke", **Türk Nümismatik Derneği Bülteni** (Sevgi Gönül Hatıra Sayısı), İstanbul 2007.

Teoman, Gültekin. **Beylikler ve Erken Osmanlı Döneminde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004.

Tuncer, Orhan C. **Anadolu Kümbetleri, Selçuk Dönemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986.

Turan, Osman. **Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1973.

Turan, Osman. **Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul,1999.

Turan, Osman. **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1971.

Turan, Osman. **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin Tercüme ve Araştırmalar**, TTK Ankara, 1956.

Uğur M. Ferit ve Mesut Koman. **Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul, 1934.

Uğurluer, Murat. “Ayntab’da Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey Adına Basılan Sikke”, **Nümizmatik Yazıları I**, Ankara, 2008, ss. 50-54.

Uluçay, M. Çağatay ve İbrahim Gökçen. **Manisa Tarihine Bir Bakış**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1939.

Uluçay, M. Çağatay. **İlk Müslüman Türk Devletleri**, MEB yayınları, Ankara, 1975.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. **Büyük Osmanlı Tarihi** Cilt I, TTK, Ankara, 2003.

Vermeule, Cornelius C. **Some Notes on Ancient Dies and Coining Methods**, Spink and Son, London, 1954.

Witteck, Paul. **Menteşe Beyliği**, çev. Ş. Gökyay, TTK, Ankara, 1944.

Yetkin, Suut Kemal. **Türk Mimarisi**, Bilgi yayınevi, Ankara, 1970.

Yinanç, Mükrimin Halil. **Düsturname-i Enveri**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, Cilt 15, İstanbul, 1929.

Yinanç, Refet. **Dulkadir Beyliği**, TTK, Ankara, 1989.